

Методичні рекомендації

щодо організації навчально-виховного процесу
з коментарем провідних фахівців

Початкова школа. 3 клас

Нормативні документи

Міністерства освіти і науки України

- Про вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах
- Навчальні програми (зі змінами)
- Зміни до навчальних програм (порівняльна таблиця)
- Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

П65

Автори - укладачі:

Топузов О. М., директор Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Бібік Н. М., головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Савченко О. Я., головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Цимбалару А. Д., завідувач відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Скворцова С. О., професор кафедри математики і методики її навчання Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук;

Курач Л. І., завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Ланінький В. В., провідний науковий співробітник відділу математичної та інформативної освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат фізико-математичних наук, доцент;

Пономарьова К. І., провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Мартиненко В. О., провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Прищеп О. Ю., старший науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент;

Фідкевич О. Л., старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Лапшина І. М., доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук;

Онопрієнко О. В., докторантка Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Листопад Н. П., науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Андрусенко І. В., аспірантка Інституту педагогіки НАПН України.

ВСТУП

Топузов О. М., Цимбалару А. Д.

Починаючи з 2000-го року у вітчизняній освіті накопичено значний досвід реалізації ідей компетентнісного підходу. Компетентнісні результати навчання визначено в Державних стандартах загальної середньої освіти, вимогах до засвоєння програмового змісту з кожного навчального предмета. Однак, як зазначає президент НАПН України В. Кремень, «перехід на компетентнісні засади навчання поки що не належним чином відбитий у навчальних програмах та підручниках, де домінує знаннева компонента змісту»*. Тому подальша реалізація компетентнісного підходу вимагає виявлення й аналізу здобутків розвитку шкільної освіти, пошуку резервів підвищення її якості та відповідних змін чинних навчальних програм.

З цією метою 2014 року вченими Інституту педагогіки, Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Інституту проблем виховання НАПН України, а також ученими Інституту гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України здійснено психолого-педагогічний аналіз змісту загальної середньої освіти**, який дав можливість виокремити основні недоліки змісту шкільної освіти й окреслити напрями його вдосконалення. У процесі аналізу, зокрема, виявлено, що за останні 20 років кількість навчальних предметів у першому класі зросла на 50 %, у другому — на 30 %, у третьому — на 60 %. Загальний обсяг навчального навантаження в початковій школі на 15 % перевищує гранично допустимі показники. Зміст навчальних предметів місцями надмірно ускладнений і не відповідає віковим особливостям учнів.

Усе це спричиняє посилення негативних тенденцій у динаміці стану здоров'я молодших школярів. Зокрема, частка першокласників з хронічними захворюваннями сягає нині 30–35 %. Зазначені чинники спричиняють зниження інтересу до навчання, а також негативно впливають на його результативність.

За результатами здійсненого аналізу переглянуто зміст навчальних програм і підготовлено оновлені навчальні програми з таких предметів: «Українська мова» (1–4 кл.), «Літературне читання» (2–4 кл.), «Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Математика» (1–4 кл.), «Природознавство» (1–4 кл.), «Я у світі» (3–4 кл.) та «Інформатика» (2–4 кл.).

Зміни у програмах переважно стосувались:

— перерозподілу тем між класами з метою приведення процесу навчання у відповідність до вікових можливостей молодших школярів та дотримання принципу збереження здоров'я;

* Кремень В. Г. У змісті шкільної освіти мають відбутися зміни / Василь Кремень // Дзеркало тижня. Україна. — 2015. — № 9 від 14 березня.

** Про зміст загальної середньої освіти : Науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. — К. : НАПН України, 2015. — 118 с.

- перерозподілу між класами навчальних результатів, що підлягають обов'язковій контрольній перевірці;
- змін у послідовності розташування розділів з метою дотримання логіки викладу матеріалу й поступовості в нарощуванні складності;
- уніфікації термінології, якою мають послуговуватися вчителі та автори підручників, і наближення її до вікових особливостей молодших школярів;
- узгодження змісту та назв розділів.

Провідною метою удосконалення навчальних програм було розвантаження змісту, забезпечення його відповідності віковим особливостям учнів.

Громадське обговорення оновлених програм показало, що їх розвантаження підтримує переважна більшість батьків і вчителів. Зокрема, батьки зазначали, що «в сучасній школі учні перебувають під непомірним тиском навчальних перевантажень, що завдає непоправної шкоди якості шкільної освіти та вкрай небезпечно впливає на розумову працездатність і здоров'я школярів». Педагоги, які працюють у початковій школі, звертали увагу на те, що «перенасичення програм сучасної початкової школи другорядним матеріалом майже повністю позбавляє вчителя можливості зосередити увагу на засвоєнні учнями найважливіших компонентів змісту навчального предмета», і підкреслювали, що «розвантаження шкільних програм і підручників від зайвої інформації є найактуальнішим завданням сьогодення».

З огляду на зазначене під час розвантаження навчальних програм для початкової школи не лише змінювався обсяг змісту освіти, а й здійснювалось його структурне удосконалення (наприклад, з природознавства) з метою сприяння збереженню здоров'я школярів та забезпеченню достатнього рівня сформованості в кожного учня предметних і ключових компетентностей.

Провідним завданням унесення змін до програм було створення сприятливих умов для розвитку молодших школярів з урахуванням принципу природовідповідності та запобігання прояву фрустрації в стані учнів, викликаній перевантаженням.

Зауважимо, що розвантаження програм для початкової школи відбувалося в умовах ряду обмежень, що не дало змогу реалізувати системний підхід повною мірою. Спочатку розвантажувались програми для четвертого класу з огляду на можливість урахування внесених змін у підручниках. Наступним етапом роботи було розвантаження навчальних програм для 1–3 класів, підручники для яких були вже надруковані. Тому зазначені зміни у чинних підручниках не відображені.

З огляду на це підготовлено даний збірник. У ньому крім оновлених навчальних програм для 3 класу подано методичний коментар фахівців щодо врахування зазначених змін у процесі підготовки календарного планування, планів-конспектів уроків у новому навчальному році та організації навчально-виховного процесу.

Збірник призначено для вчителів, які працюють у школі I ступеня, директорів загальноосвітніх навчальних закладів, їхніх заступників, методистів, викладачів, студентів і магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів, науковців, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації.

ВИТЯГ ІЗ ДОДАТКА ДО ЛИСТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ВІД 26.06.2015 р. № 1/9-305

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Особливості вивчення базових навчальних дисциплін у 2015/ 2016 навчальному році пов'язані, першою чергою, зі змінами, внесеними до навчальних програм.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 05.11.2014 № 1275 «Про проведення експертизи та громадського обговорення типових навчальних планів та навчальних програм для початкової школи» до навчальних програм внесено зміни, спрямовані на їх розвантаження, врахування вікових особливостей розвитку дитини, відповідність сучасному розвитку науки та технологій.

Після громадського обговорення та розгляду Колегією Міністерства зміни до програм були затверджені наказами МОН:

1) № 1495 від 22.12.2014 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

2) № 584 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

<...>

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Обласні, районні та міські методичні кабінети (об'єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства (www.mon.gov.ua).

Дозволяється використовувати підручники з відповідним грифом Міністерства, що видані в попередні роки, враховуючи при цьому зміни у програмах.

Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізовує його методичку навчання.

Також залишаються актуальними методичні рекомендації Міністерства щодо організації навчально-виховного процесу і вивчення базових

дисциплін попередніх років. Тексти методичних рекомендацій розміщені на сайті МОН (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations>) та в Інформаційних збірниках Міністерства освіти і науки відповідних років.

<...>

На відміну від підходів до укладання методичних рекомендацій про вивчення предметів, що практикувалися упродовж багатьох років і в яких нерідко з року в рік переповідалися добре відомі вчителям-практикам і методистам загальнодидактичні концепції та підходи до навчання дітей, у цьомугорічних рекомендаціях переважно йдеться про нововведення.

Початкова школа

З метою розвантаження навчальних програм для учнів початкової школи наказами Міністерства освіти і науки України від 22.12.2014 № 1495 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 29.05.2015 № 584 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено зміни до таких програм: «Українська мова», «Літературне читання», «Математика», «Природознавство», «Я у світі», «Інформатика», «Українська мова для шкіл з навчанням російською мовою», «Російська мова для шкіл з російською мовою навчання». Рекомендації щодо використання навчальних програм уміщено в пояснювальних записках до них. Зміни, внесені до програм, оприлюднено на сайті МОН: <http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

У навчальних програмах для 1–4 класів з метою запобігання надмірного контролю уточнено і конкретизовано державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Такі поняття, як «знає», «пояснює», «досліджує» змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». На відміну від попередньої редакції програм, у змінених програмах резервні години не передбачено. Завдяки цьому збільшиться кількість годин на вивчення складних тем; вчитель матиме більше можливостей викладати матеріал ритмічно, маючи час на закріплення і повторення учнями засвоєного ними матеріалу.

<...>

У навчальній програмі з **української мови** збільшено тривалість букварного періоду з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин. Також удосконалено соціокультурну змістову лінію, яка представлена такими розділами: «Сім'я», «Школа», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина». Розвантаження змісту навчального матеріалу відбулось за рахунок вилучення таких складних для засвоєння молодшими школярами тем, як «Складне речення», «Відміни іменників», «Дієвідміни дієслів».

<...>

З метою набуття комунікативного досвіду школярам на матеріалі лінгвістичних понять або життєвих реалій пропонується розв'язання типових для дітей цього віку життєвих мовленнєвих ситуацій на групову та парну взаємодію (дати відповідь на запитання або пропозицію, перепитати й повторно пояснити без роздратування, довести без категоричності, з повагою до іншої позиції, дібрати власні аргументи). Урізноманітнюється й узагальнений зміст діалогів: запитання — уточнювальне запитання — уточнення запи-

тання — відповідь; пропозиція — уточнювальне запитання — відповідь — відмова — аргументація власної позиції — відповідь.

Зміст навчального матеріалу розвантажено за рахунок вилучення окремих тем, що виявились складними для засвоєння молодшими школярами (наприклад, «Складне речення»).

У пояснювальній записці до програми з **літературного читання** уточнено, що перелік творів, визначених змістовою лінією «Коло читання» щодо кожного класу, є рекомендованим.

<...>

Для формування навички читання мовчки та розуміння прочитаного у програмі пропонується виконувати спеціальні завдання.

<...>

У програмі з **математики** перерозподілено теми між класами, уніфіковано термінологію, якою мають послуговуватися вчителі задля наближення навчального матеріалу до вікових особливостей молодших школярів (наприклад, поняття «множина» замінено на більш доступне: «група предметів»; «корінь рівняння» — на «розв'язок рівняння»; змінено назви деяких законів дій («розподільний закон» на «множення суми на число»; вилучено поняття «математична модель» і т. ін.); узгоджено зміст і назви розділів (наприклад, у розділі «Аналіз і систематизація вивченого» не передбачається вивчення нового матеріалу).

Також частково змінено структуру і зміст навчальної програми з **природознавства** для 1–3 класів. Суттєво змінено і систематизовано програму для 4 класу. Розділи структуровано за принципами концентричності та змістового узагальнення. Змінено окремі форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (наприклад, дослідницький практикум на навчальний проєкт; змістове наповнення Тем 5 «Запитання до природи» інтегровано в інші теми).

<...>

Під час вивчення теми «Безпека дітей в Інтернеті» необхідно передбачити детальне ознайомлення учнів із правилами безпечної роботи в Інтернеті в процесі пошуку інформації, а також під час різноманітних Інтернет-спілкувань. Під час вивчення цієї теми доцільно проводити обговорення ситуацій, що можуть виникнути під час роботи в Інтернеті, використовувати різноманітні рольові ігри та ін. Водночас у програмі передбачено ознайомлення учнів з Інтернет-ресурсами, які вони можуть використати в своїй навчальній діяльності у процесі вивчення різних предметів, під час проведення міні-досліджень тощо.

Тема «Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням» продовжує алгоритмічну лінію курсу. У процесі вивчення цієї теми потрібно періодично звертатися до життєвого досвіду учнів, добирати разом з ними і аналізувати алгоритми, які вони використовувалися під час вивчення інших предметів, у їхній повсякденній діяльності, у діяльності їхніх батьків, друзів, знайомих тощо.

<...>

До програм з **трудового навчання, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та фізичного виховання** також зміни не вносились.

Для задоволення фізіологічних потреб учнів під час проведення уроків рекомендуємо використовувати на уроках фізкультурні хвилинки, пересаджувати дітей, об'єднуючи їх у групи, пропонувати активні види діяльності тощо.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ПРЕДМЕТІВ У 3-МУ КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ З УРАХУВАННЯМ ЗМІН У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Пономарьова К. І., Прищепу О. Ю.

Навчання української мови в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 3-го класу.

Навчання української мови в 3-му класі базується на навчальних досягненнях, які учні одержали в 2-му класі, і здійснюється за чотирма змістовими лініями: *мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною.*

Реалізація мовленнєвої лінії передбачає розвиток аудіативних умінь, діалогічного та монологічного усного й писемного мовлення.

Розвиток аудіативних умінь у 3-му класі передбачає формування в учнів здатності розрізняти типи прослуханих текстів, визначати тему й мету (основну думку) почутого, виявляти своє ставлення до дійових осіб та їхніх учинків.

Працюючи над удосконаленням діалогічного мовлення, варто зосереджувати увагу на формуванні в школярів культури спілкування — вживання українських форм звертання, дотримання етичних норм (уважно слухати, не перебивати співрозмовника, толерантно висловлювати незгоду з його думкою тощо), використання синонімічних формул мовленнєвого етикету (наприклад, формул прощання: *до побачення, на все добре, будьте здорові, щасливо.*)

Розвиток монологічного мовлення має підпорядковуватися формуванню в третьокласників умінь переказувати почутий чи прочитаний текст і будувати різні типи висловлювань — розповіді, описи, міркування. Їх написанню необхідно присвячувати уроки розвитку зв'язного мовлення, на яких учні повинні вчитися складати план зв'язного висловлювання, добирати й використовувати виражальні засоби мови, правильно будувати власні тексти та оформлювати їх на письмі, дотримуючись вивчених правил правопису. Особливу увагу слід приділяти докладним письмовим переказам художніх творів, оскільки цей вид мовленнєвої діяльності підлягає контрольній перевірці в кінці 3-го класу.

Мовна змістова лінія передбачає засвоєння учнями елементарних знань з мови, найважливіших правил української літературної вимови і грамотного письма в процесі вивчення розділів «Мова і мовлення», «Текст», «Речення», «Лексичне значення слова», «Будова слова», «Частини мови (іменник, прикметник, дієслово)».

Звертаємо увагу, що за оновленою навчальною програмою з української мови в 3-му класі не передбачено вивчення складного речення, збільшено кількість годин на повторення засвоєного матеріалу в кінці навчального року з 4 до 6 годин за рахунок скорочення часу на формування загального уявлення про частини мови з 4 до 2 годин.

Особливість навчання української мови третьокласників полягає в тому, що саме в цьому класі відбувається активне становлення графічної навички: учні починають писати в зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису, що є необхідним для виконання ними об'єктивно більшої кількості письмових вправ.

Як і в 2-му класі, на початку уроку української мови (крім підсумкових уроків) проводиться каліграфічна хвилинка, під час якої відпрацьовується правильне написання і поєднання букв, приділяється увага розвитку швидкості письма (вимагається безвідривне природне поєднання елементів букв (н, р, ф, и, л, м...) і букв між собою (ля, лг', ам, щи, ур...), зображення розчерків різної форми (петельні елементи у злитті з буквою, списування слів, речень за встановлений час). Набуті уміння обов'язково контролюються в процесі виконання письмових робіт як на уроці мови, так і на інших уроках.

Основними орієнтирами для формування графічних навичок, техніки письма та розвитку культури оформлення письмових робіт у 3-му класі є програмові вимоги та методичні рекомендації щодо оцінювання письмових робіт.

У процесі опанування мовних знань, правописних умінь та розвитку мовлення необхідно постійно вдосконалювати загальнонавчальні уміння учнів, пріоритетними серед яких у 3-му класі є здатність планувати послідовність виконання завдань, орієнтуватися в часі, відведеному на їх виконання, співпрацювати з однокласниками в парі та групі, користуватись навчальними словниками, робити висновки-узагальнення, здійснювати перевірку власних письмових робіт, знаходити й виправляти помилки, працювати над ними, висловлювати оцінні судження щодо якості усної відповіді, письмової роботи власної та однокласників.

Невід'ємним складником кожного уроку української мови має бути реалізація виховних цілей, що визначаються на основі змісту навчальних текстів, тематику яких передбачено соціокультурною лінією.

Поряд із традиційними уроками актуальним є використання нестандартних форм організації навчальної діяльності. У 3-му класі ефективними є урок-конкурс, урок-презентація, створення портфоліо, урок-презентація проекту, а також урок-дослідження, урок розвитку творчих здібностей тощо. Однак із таких занять неможливо будувати весь процес навчання. Надмірне їх використання може призвести до втрати інтересу до навчального предмета. Нетрадиційні уроки варто проводити на етапі узагальнення та закріплення знань, умінь і навичок з метою застосування їх у нестандартних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Савченко О. Я., Мартиненко В. О.

Навчання літературного читання здійснюється відповідно до базової навчальної програми, затвердженої МОН України (наказ № 1050 від 12.09.2011 р.).

Її інноваційним результатом є набуття учнями ключових і предметних компетентностей, серед яких, крім умінь вчитися, домінуючими в контексті курсу літературного читання є, комунікативна, інформаційна, читацька, відображення в повному обсязі когнітивного, операційно-діяльного, емоційно-ціннісного компонентів читацької діяльності.

Моделюючи урок чи систему уроків, важливо взаємоузгоджувати мету і результат. Мету вчитель визначає для себе, а в очікуваному результаті прогнозує, що мають набути учні.

У сучасних умовах підручник не є самодостатнім для повноцінного забезпечення програмових вимог. У зв'язку з цим радимо орієнтуватися на використання навчально-методичного комплекту: робочого зошита, навчальних посібників для читання та ін.

Визначені навчальною програмою завдання взаємопов'язані й реалізуються комплексно протягом навчання в початковій школі, що відображено у таких змістових лініях:

Коло читання. Формування й розвиток навички читання. Літературознавча пропедевтика. Досвід читацької діяльності. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

Робота за змістовими лініями «Формування й розвиток навички читання», «Досвід читацької діяльності» передбачає систематичне виконання учнями індивідуальних завдань.

У кожному класі змістові лінії є однаковими і постійними. Водночас обсяг змісту, його характер і результативні складники відрізняються. Від класу до класу зміст ускладнюється, нагромаджується, розширюється відповідно до вікових можливостей учнів.

У програмі до кожної змістової лінії визначено державні вимоги до навчальних досягнень учнів.

Основа основ під час навчання у кожному класі — формування у школярів повноцінної навички читання вголос і мовчки.

У 3-му класі, згідно з програмовими вимогами, розширюється читацьке коло учнів, удосконалюються якісні характеристики навички читання вголос, інтенсифікується робота з формування і розвитку продуктивних способів читання мовчки, поглиблюється досвід читацької діяльності учнів.

До кола дитячого читання добираються твори, зміст яких містить значний потенціал для мовленнєвого, літературного, морального, естетичного, національно-патріотичного, загальнокультурного виховання й розвитку дітей.

Починаючи з II семестру 3-го класу, змінюється співвідношення видів читання. Провідне місце займає інтенсивний розвиток у школярів навички читання мовчки. З цією метою збільшується питома вага вправ і завдань на швидке і безпомилкове сприймання абзаців і тексту в цілому, розвиток оперативного поля читання, різних видів уваги, пам'яті, виділення в тексті ключових слів, самостійне визначення теми, а основної думки — під керівництвом учителя. З поступовим нарощенням ступеня складності педагог пропонує завдання на розвиток й удосконалення навички читання вголос (регулювання дихання, удосконалення дикції, інтонаційних мовних засобів виразності та ін.).

Змістова лінія «Досвід читацької діяльності» є ключовою у формуванні в учнів 3-го класу досвіду роботи з текстами різних видів.

Варто наголосити, що кожний вид тексту — художній, науково-художній, текст відповідного жанру має свої особливості, здійснює різні впливи на емоційну й інтелектуальну сфери читача. Вони різняться також за функціями: комунікативно-естетична більшою мірою притаманна художньому тексту, а комунікативно-інформаційна — науково-художньому. Відповідно, мета опрацювання таких текстів на уроках є різною.

Результатом опрацювання художніх текстів є: розвиток емоційно-чуттєвої сфери дітей, емоційного сприймання змісту твору; розвиток образного мислення; повноцінне сприймання учнями художнього образу; розвиток творчої уяви; розвиток досвіду літературно-творчої діяльності учнів.

У науково-художніх текстах, на відміну від художніх, *інший предмет пізнання* — не образи, а поняття. Метою читання таких текстів є засвоєння зв'язків і основних *ознак понять, явищ, фактів*, напр., природознавчого, історичного змісту; узагальнених висновків, розвиток пізнавальних мотивів та інтересів, формування ціннісного ставлення до знань, *умінь самостійно оформляти власні висловлювання з урахуванням відповідного стилю мовлення*, здобувати потрібну інформацію для подальшого її використання у навчальних і життєвих ситуаціях. *Такі тексти сприяють розвитку логічного, поняттєвого мислення школярів*. Як показує досвід, науково-художні, науково-пізнавальні тексти, порівняно з художніми, є складнішими для повноцінного усвідомлення, а тому варто посилити увагу до особливостей опрацювання цих творів під час навчання.

У 3-му класі розширюються і поглиблюються уявлення учнів про літературні жанри (героїко-фантастична казка, байка, повість). У контексті компетентнісного підходу під час навчання школярі освоюють продуктивні самостійні способи опрацювання різножанрових текстів, оволодівають ефективними прийомами аналізу літературного твору з метою поглибленого розуміння прочитаного. Якщо в 2-му класі основна увага приділялась роботі над аналізом фактичного змісту, то школярі 3-го класу здатні на більш поглибленому рівні освоїти зміст твору: формулювати нескладні висновки, на основі фактів, що містяться в тексті, встановлювати зв'язок між подіями, встановлювати приналежність твору до того чи іншого жанру, підтверджувати свої висновки, самостійно складати план, узагальнювати інформацію у межах логічно завершеної частини, розуміти загальний настрій твору, ставити запитання за змістом прочитаного і т. ін.

Важлива увага приділяється формуванню вмінь, способів діяльності, які мають загальнонавчальний (метапредметний) характер.

Оволодіння ними сприяє широкій орієнтації учнів у різних предметних сферах, розвитку позитивної мотивації навчання, формуванню *ключової компетентності — умінню вчитися*.

Вагомий акцент на уроках літературного читання в 3-му класі вчитель робить на розвитку в учнів прогностичних умінь визначати орієнтовний зміст твору (дитячої книжки) за заголовком, опорними словами, ілюстраціями, розвитку емоційно-чуттєвої сфери дітей, умінь висловлювати власне ставлення до змісту прочитаного.

Звертаємо увагу, що до «Методичних рекомендацій...» (2014 р.) внесено зміни, що стосуються письмових форм семестрового контролю.

Метою проведення письмових робіт є перевірка розуміння учнями змісту твору під час читання мовчки.

У 3-му класі наприкінці I семестру проводиться письмова *самостійна робота* під керівництвом учителя — з навчальною метою і не оцінюється в балах; наприкінці II семестру — письмова *контрольна робота*, яка підлягає бальному оцінюванню.

Самостійна і контрольна роботи складаються з тексту обсягом 250–300 слів і 8 завдань до нього — у I семестрі, а також тексту обсягом 300–350 слів і 10 завдань — у II семестрі. Сутнісними ознаками завдань до текстів

є поступове збільшення завдань аналітичного характеру: аналіз структури, змісту тексту, логіки розвитку подій, мови твору, визначення основної думки, співвіднесення тексту зі змістом відповідної дитячої книжки та ін.

МАТЕМАТИКА

Скворцова С. О., Онопрієнко О. В., Листопад Н. П.

У 3-му класі завершується вивчення таблиць множення і ділення. Учні мають засвоїти їх на рівні навички. Слід зазначити, що програмою передбачено ознайомлення учнів із залежністю значення добутку від зміни одного із множників, із залежністю значення частки від зміни або діленого, або дільника; засвоєння цього навчального змісту відбувається на рівні його розуміння учнями.

Основний зміст курсу становить числовий концентр «Тисяча»: традиційно розглядаються питання усної та письмової нумерації, дії першого ступеня із трицифровими числами, позатабличні випадки усного множення і ділення. Теоретичною основою дій першого ступеня є принципи нумерації (принцип помісцевого значення цифри у записі числа та принцип адитивності: кожне число є сумою його розрядних доданків), переставний і сполучний закон додавання та наслідки застосування цих законів.

Слід зазначити, що водночас із випадками додавання і віднімання на підставі нумерації, розглядаються випадки множення та ділення з круглими числами, причому спосіб міркування може реалізовувати не лише прийом укрупнення розрядних одиниць, а прийом послідовного множення та ділення, що, у свою чергу, вимагає ознайомлення учнів із множенням та діленням числа на розрядну одиницю.

Наступним кроком учні виконують усне додавання і віднімання круглих трицифрових чисел. З метою формування обчислювальної навички учні переносять відомі їм прийоми додавання та віднімання (укрупненням розрядних одиниць, частинами, порозрядно, округленням тощо) у нову ситуацію — на числа в межах 1000; виконання дій під час обчислень учні коментують і роблять структурні записи. Зауважимо, що контролю підлягає лише правильність обчислень, а не застосування учнями всіх обчислювальних прийомів. Порозрядне додавання та віднімання є підґрунтям до вивчення письмових прийомів виконання дій додавання та віднімання.

Зазначимо, що за новою програмою учні лише в 3-му класі знайомляться з письмовим прийомом додавання та віднімання у межах 1000. Процес формування вмінь письмово виконувати додавання і віднімання трицифрових чисел сприяє закріпленню знань табличних випадків додавання і віднімання одноцифрових чисел, знань нумерації трицифрових чисел, засвоєнню особливостей десяткової системи числення та буде міцною основою для успішного оволодіння умінням виконувати ці дії на множині будь-яких багаточислових чисел.

Навички письмового додавання і віднімання мають бути доведені до автоматизму, проте звертаємо увагу вчителів, що у процесі обчислення в будь-який момент (на вимогу вчителя, у випадку труднощів) учень повинен уміти пояснити кожний крок обчислення чи самостійно знайти і виправити помилку.

Після вивчення таблиць множення та ділення учні знайомляться з діленням з остачею та перевіркою ділення з остачею. Зазначимо, що ділення з остачею є підґрунтям до оволодіння учнями прийомом письмового ділення. Тому учні мають вправлятися в діленні з остачею протягом всієї теми «Позатабличне множення та ділення: усні прийоми». Під час формування обчислювальних навичок слід звернути особливу увагу на прийоми позатабличного множення та ділення, які використовуються при множенні та діленні круглого числа на одноцифрове, діленні круглого числа на кругле, множенні та діленні двоцифрового та трицифрового числа на одноцифрове. Найбільш складними для учнів є випадки ділення на двоцифрове число. Особливістю формування прийомів позатабличного множення та ділення є те, що спочатку вводяться правила, що є теоретичною основою цих прийомів обчислення, а потім — учні знайомляться з відповідним прийомом. Вимогами програми передбачено, що учні 3-го класу мають оволодіти обчислювальною навичкою позатабличного множення та ділення.

Розширення змісту поняття числа відбувається за рахунок введення звичайних дробів з чисельником 1 — частинами. Ця тема має вивчатися на наочній основі з використанням великої кількості практичних вправ з поділу геометричних фігур на рівні частини та виділення однієї з цих частин. Порівняння частин за величиною також відбувається на наочній основі. Учні мають знати і застосовувати у обчисленнях правила знаходження частини від числа та числа за величиною його частини. Ця тема є підґрунтям для вивчення звичайних дробів в 4-му та 5-му класі.

Розвиток математичної компетентності учнів у геометричному її складнику відбувається за рахунок розширення уявлення про коло і круг (елементи кола — радіус та діаметр; креслення кола і круга).

У 3-му класі розширюється алгебраїчний зміст програми — вводяться рівняння та нерівності зі змінною. Виходячи з того, що основним змістом програми передбачено ознайомлення учнів із простими рівняннями, а у додаткових темах — з рівняннями, в яких один з компонентів є виразом зі змінною, учитель, враховуючи пізнавальні потреби та можливості учнів класу, може пропонувати додатково і рівняння — в яких або один з компонентів, або права частина подана числовим виразом (оскільки вони є простішими за ті, що пропонуються у додаткових темах). У змінах до програми вилучена вимога «складає і розв'язує рівняння за текстом задачі». Ми вважаємо, що з метою більш усвідомленого розуміння цього алгебраїчного поняття, доречно у класі колективно складати рівняння за текстом простої задачі, тим більш, що у додаткових темах передбачено розв'язування складених задач алгебраїчним методом. Проте зауважимо, що оскільки це вміння не є програмовою вимогою, то воно не підлягає контролю.

Для розв'язування сюжетних задач, в яких ситуації описуються групою взаємопов'язаних величин, учні знайомляться з трійками взаємопов'язаних величин: загальна маса, маса одного предмета та кількість предметів; вартість, ціна, кількість тощо. Отже, серед нових видів простих задач 3-го класу виділяються прості задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин. Ці види задач є підґрунтям до навчання розв'язування складених задач, що містять трійки взаємопов'язаних величин — задач на знаходження суми, різниці чи кратне порівняння двох добутків або часток та обернених до них; задач на знаходження четвертого пропорційного, які в 3-му класі розв'язуються лише способом знаходження однакової величини, задач на спільну роботу.

Виходячи з того, що при вивченні частин учні ознайомилися з правилами знаходження частини від числа та числа за величиною його частини, також розглядаються відповідні прості задачі. Після цього учні розв'язують і складені задачі, що містять знаходження частини від числа та числа за величиною його частини. При вивченні додавання і віднімання в межах 1000 традиційно учні знайомляться із задачами на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків. Також учні 3-го класу знайомляться із задачами на визначення часу початку/закінчення події, тривалості події; із задачами геометричного змісту та задачами з буквеними даними, розв'язання яких записується виразом.

З метою формування в учнів українського патріотизму та громадянської відповідальності необхідно посилити виховний компонент математики. Найбільший потенціал для цього мають сюжетні задачі. Сюжети завдань, в яких описуються досягнення українців (світові й олімпійські рекорди спортсменів, здобутки дослідників і науковців, шедеври світового мистецтва, створені українцями), історичні й географічні пам'ятки, історичні події, які вплинули на розвиток держави, будуть сприятливими для формування патріотичних почуттів учнів, розвитку їхньої національної свідомості.

Необхідно залучати і внутрішні резерви математики (вплив предмета на розвиток критичного мислення, уміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку) для становлення молодшого школяра як особистості, свободи його самовизначення, досягнення ним ситуації успіху, формування в нього громадянської позиції, що базується на системі гуманістичних цінностей.

Добираючи додаткові матеріали до уроків математики, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність їх змісту програмі, віковим особливостям і навчальним можливостям учнів.

Звертаємо увагу вчителів, що у програмі для кожного класу подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

Окрему увагу варто приділяти розвитку мовлення учнів, володінню математичною термінологією. Це має бути системною роботою, що спрямована на розвиток умінь та навичок в усній та писемній формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції з використанням відповідних словосполучень.

Важливим постає організаційний аспект щодо використання в навчальному процесі підручників, які були розроблені до попередньої редакції програми.

Програма і підручник, за яким відбувається навчання, є орієнтиром для складання календарного плану. У пояснювальній записці до програми зазначається, що вчитель з огляду на конкретну навчальну ситуацію у класі та педагогічну доцільність може вносити певні зміни, які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на їх вивчення. Зауважимо, що при цьому не можна пропускати ніякі фрагменти навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмінь та навичок), які зазначені в змісті програми. Під час планування навчальної діяльності учнів необхідно зважати на зміни в програмі та критично ставитись до матеріалу підручників, надрукованих у попередні роки.

Навчання природознавства в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 1–4 класів.

Зміст навчання природознавства як інтегрованого предмета утворює системою уявлень і понять, відібраних з різних природничих наук на основі ідеї розкриття цілісності природи з урахуванням міжпредметних зв'язків у початковій ланці освіти і перспективних зв'язків із природознавчими курсами.

Природознавча компетентність учня початкових класів — це особистісне утворення, що характеризує його здатність розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина — природа», що представлені змістовими лініями: «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля — планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи».

Формування природознавчої компетентності учня відбувається шляхом засвоєння системи уявлень та понять про предмети і явища природи, взаємозв'язки й залежності між ними; вироблення предметних умінь та способів навчально-пізнавальної діяльності на основі засвоєних інтегрованих природничих знань; розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Складники природознавчої компетентності реалізуються через:

- мотивування учнів до мисленнєвої та мовленнєвої діяльності, спостережливості, допитливості і творчих здібностей;
- способи навчальної й природознавчої діяльності, які засвоюються учнями у формі розумових і практичних умінь і навичок;
- емоційно-ціннісне ставлення до природознавчої діяльності;
- урізноманітнення типології уроків (комбінований урок; урок-екскурсія; урок-подорож; урок-дослідження тощо);
- застосування практичних методів навчання на різних етапах уроку (спостереження, ігрові вправи, практичні дії, практичні роботи), методів взаємодіючого навчання (рольові ігри, робота в малих групах, в парах тощо) в поєднанні зі словесними методами навчання;
- застосування системи завдань з метою формування природознавчої компетентності;
- забезпечення змістових та мотиваційних зв'язків природознавства з навчальним матеріалом інших предметів початкової школи;
- здійснення співпраці вчителя з батьками, батьків з дітьми.

Навчальною програмою з природознавства визначено загальний обсяг часу на вивчення предмета — 68 годин щороку (по 2 години на тиждень).

Зміст природознавства у 3-му класі укладено із шести розділів. Метою навчання є продовження формування в учнів уявлень і понять про предмети та явища природи, взаємозв'язки і залежності між ними; умінь застосовувати в дієво-практичній формі знання, здатності розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні задачі проблемного характеру, пов'язані з реальними об'єктами.

Вступна тема уроку «Різноманітність природи» забезпечує формування уявлення про різноманітність неживої і живої природи. При вивченні теми слід акцентувати увагу учнів на взаємозв'язки у природі.

Важливе значення має тема уроку «Вивчення природи людиною». Активне залучення учнів до практичної роботи та дослідження об'єктів природи з метою формування уявлень про методи дослідження природи.

Вивчення розділу «Вода» передбачає формування уявлень про кругообіг води в природі, властивості води в природі та розподіл води на Землі. Щоб сформувати знання та уявлення про роботу води у природі, рекомендуємо провести демонстраційні досліди про властивості води, розчинні та нерозчинні у воді речовини.

У розділі «Гірські породи. Ґрунти» змінено кількість годин з 5 годин на 6 годин для забезпечення навчального часу на проведення передбачених методикою навчання дослідів та практичних робіт.

У розділі «Рослини, тварини і середовища їх існування» збільшено на 3 навчальні години з метою проведення уроків екскурсій та проведення спостережень та практичних робіт серед природи.

«Я у світі»

Бібік Н. М.

Найважливішим виховним спрямуванням змісту названого предмета є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: патріотизму, соціальної справедливості, первинності духовного щодо матеріального, гуманізму, працелюбства, взаємоповаги; виховання в дитини власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; виховання творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу, речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Україна, її державотворчі цінності, розвиток громадянських почуттів, поведінкових еталонів — ці елементи змісту є першорядними, що задають мету реалізації програми предмета «Я у світі».

Видатні постаті, успішні люди, патріотично спрямовані, що уміють переборювати життєві труднощі та йдуть до власної мети, стають зразком для створення в учнів власних життєвих стратегій.

У програмі значна вага етико-правової тематики, що дозволить формувати в учнів широту поглядів на світ людей, розуміння вчинків, поведінки оточуючих, розглядати їх як взаємозумовлені, у залежності одне від одного. Це створює умови для координації позицій, вияву соціально затребуваних почуттів. Це, передусім, патріотичні почуття, повага до людей, толерантність, правосвідомість, добро, товариськість, дружба, поштивне ставлення до дорослих, ввічливість, охайність та ін.

Для вчителя найбільш актуальною є проблема добору навчального матеріалу за певними критеріями: науковості, систематичності і частотності розгляду; ступеня необхідності й актуальності в певному віковому періоді; узгодження змісту, структури, обсягу з цілями предмета і з часом, що відводиться на вивчення; достатнього забезпечення повторюваності завдань з урахуванням складності.

Зміст програми предмета відображає такі **види знань**, які спрямовані на формування соціальної компетентності учня: результатом опрацювання яких є набуття громадянських цінностей:

- про навколишній світ у взаємозв'язку компонентів «Я — людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ»;
- про способи пізнавальної та практичної діяльності, встановлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави; засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, ураховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;
- оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учень розпізнає вчинки, оцінює їх з погляду їх відповідності інтересам суспільства; аргументує переваги громадянських вчинків, наприклад, участь у волонтерських заходах тощо).

У змісті, методиці, мотиваційному забезпеченні предмета зберігається **наступність** між класами і рівнями освіти (дошкільною, основною школою). Водночас у кожній із зазначених ланок освіти є особливі аспекти реалізації. Адже мають враховуватись зростаючі інтелектуальні можливості учнів у засвоєнні й перетворенні інформації соціального спрямування, набутий емоційний досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан вольової регуляції поведінки як основи засвоєння учнями суспільних і морально-правових норм.

У молодшому шкільному віці важко передбачати можливі наслідки вчинків, тому виправдовують себе прогностичні задачі на зразок: «Що буде, якщо...»; проектні завдання, які потребують планування спільних дій, розподілу ролей і досягнення бажаного результату. Так діяльність учнів спрямовується на спільне вироблення правил, створення власного життєпису, накопичення інформації про людей, які досягли успіхів у житті, були відданими своїй Батьківщині.

З цією метою ефективним стає розгляд світу і його подій із різних рольових позицій: свідка події; учасника; того, хто сумнівається; того, хто не сумнівається; історика; учня; вчителя; директора та ін. Постійна зміна ролей зумовлює широту поглядів на світ людей, дозволяє розглядати їх вчинки, поведінку як взаємозумовлені, залежні одне від одного, створює умови для координації різних позицій. Важливо всіляко заохочувати звернення учня до власного «Я», до використання життєвого досвіду, подолання труднощів, творення нового знання, розвивати моральну стійкість до негативних і несприятливих умов, з якими він може зустрітись в життєвих обставинах.

Таким чином, досягнення цілей предмета передбачає:

- включення учнів в активну пізнавальну діяльність, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо;
- застосування практичних методів навчання, за яких дитина є суб'єктом соціальної практики;
- використання набутих дитиною знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності;
- створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянських якостей.

З позиції компетентнісного підходу підручник має стати не лише носієм змісту, але й процесуальною і мотиваційною базою для формування

закладеного в програмі досвіду предметної діяльності (мовної, математичної, у нашому випадку — соціальної). Це означає, що у підручнику має бути розгорнена модель навчання, спроектована не лише на діяльність учня, але й учителя.

Як свідчить практика, типовим недоліком у проведенні уроків «Я у світі» є зловживання словесними методами, коли ефект засвоєння змісту пов'язується з надмірним розтлумаченням матеріалу. Пріоритетним стає слово, а має бути «менше вчителя» — «більше учня!», діалог — звернення до іншого, жива взаємодія, яка породжує партнерські стосунки.

Для педагога важливим стає вміння розподіляти активність — власну і школярів — шляхом розгортання різних видів діалогічних форм. Домінуюча ж позиція вчителя знижує навчально-виховний ефект, не залишаючи часу на обдумування, нав'язує учням свою точку зору, ігнорує їхню активність.

Натомість і зміст уроку, і методи його проведення мають актуалізувати рефлексивні шари свідомості учня, спрямувати кожного прагнути більшого: більше знати, читати, уміти. Учитель віднайде такі прийоми роботи в методичному апараті підручника. Створюється образ предмета, який і в змісті, і в процесі містить мотивацію до дії, спонукає до партнерських взаємин у спільній роботі, до самовираження в різних формах активності.

Пріоритетними є завдання такого типу:

Придумай іншу кінцівку історії...

Візьміть інтерв'ю в людини, яка...

Знайдіть докази «за» і «проти»...

Висуньте припущення про те, що могло б трапитись, якби...

Перелічіть причини, чому сподобалась і чому не сподобалась...

Організуйте аукціон добрих справ...

Чи достатньо для навчального процесу тільки підручника?

Підручник* — цілком самодостатня одиниця навчального процесу. Водночас вагомість і складність педагогічно керованого процесу в нових умовах потребують доповнення складниками, зорієнтованими на диференціацію навчального процесу. Ці складники мають становити комплекс. У навчально-методичному комплекті до підручника «Я у світі» передбачено: **робочий зошит**, який дозволяє організовувати самостійну роботу учнів. Асортимент практичного матеріалу розвантажить учителя від необхідності добирати варіанти практичних завдань для учнів з різними навчальними можливостями і потребами, передбачати життєвий контекст, в якому вони можуть застосувати одержані уявлення, знання, вміння.

Посібник із промовистою назвою «**Експрес-контроль**», що являє собою систему тестових завдань, дозволить оперативно з'ясувати стан засвоєння кожним учнем програми, вчасно відкоригувати випадки неуспішності.

Орієнтовний конспект із розгорнутим методичним сценарієм уроку спрямує творчість учителя на результативну працю. Тут передбачено мету кожного уроку у системі розвитку смислів, можливу мотивацію навчальних зусиль учнів, її підкріплення протягом уроку, способи педагогічної взаємодії, варіанти завдань з поступовим підвищенням складності.

* Бібік Н. М. Я у світі. 3 кл. Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. — Харків: Видавнича група «Основа». — 2014, 160 с.

Бібік Н. М. Я у світі. 4 кл. Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. — Харків: Видавнича група «Основа». — 2015, 160 с.

У сценаріях уроків передбачено також ситуації емоційного розвантаження, застосування засобів зворотного зв'язку, додатковий матеріал до кожного уроку для варіативного використання.

Таким чином, усі складники комплекту стають його значущими елементами на основі взаємодоповнення, і кожний із них спрямований на досягнення цілей у певній предметній сфері з орієнтацією на Державні вимоги до результатів навчальних досягнень учнів.

Отже, усі складники комплекту мають не рецептурну форму, а надають можливість вибору, диференціації, передбачають усунення можливих методичних утруднень.

ІНФОРМАТИКА

Липінський В. В.

У початковій школі до 2014 року предмет «Інформатика» називався «Сходинки до інформатики», що підкреслювало пропедевтичну спрямованість навчання інформатики у 2–4 класах (чинна нині назва предмету — «Інформатика» згідно з наказом МОН України від 16.04.2014 № 460).

Складниками мети навчання, визначеної Державним стандартом щодо галузі «Технології», які безпосередньо пов'язані з навчанням інформатики, є такі завдання:

- формування в учнів уявлень щодо предметно-перетворювальної діяльності людини, світу професій, шляхів отримання, зберігання інформації та способів її опрацювання; здатності до формулювання творчих задумів, усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи та користування інструментами і матеріалами;
- розвиток пізнавальної, художньої і технічної обдарованості, технічного мислення у процесі творчої діяльності, уміння користуватися технічною термінологією, інформацією, поданою художньо та графічно, уміння працювати з комп'ютером;
- виховання готовності до вирішення побутових питань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних завдань та навичок технологічної діяльності у практичних ситуаціях.

Навчання інформатики в початковій школі є підготовчим, пропедевтикою більш ширшого і глибшого навчання інформатики в основній школі. Цей курс являє собою спрощений, але систематичний, виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій у максимально спрощеному вигляді та носить світоглядний характер.

Структура навчальної програми є радіально-концентричною. Радіусами процесу навчання є виокремлені в програмі змістові лінії:

- 1) комп'ютер та його складові;
- 2) інформація та інформаційні процеси;
- 3) використання інформаційних технологій;
- 4) алгоритми і виконавці;
- 5) комунікаційні технології.

Вибір концентрів процесу навчання і, відповідно, змістового наповнення, відображено в розподілі навчального матеріалу за роками навчання.

Характеристику змісту навчання подано у формі розкриття змістових ліній «Комп'ютер та його складові», «Інформація та інформаційні процеси», «Використання інформаційних технологій», «Комунікаційні технології».

У програмі предмету задекларовано його пропедевтичний характер. Але в цьому курсі вводиться значна кількість понять інформатики, деякі з яких будуть уточнюватись в 5–9-х класах. Це, насамперед стосується понять: комп'ютер, програма, повідомлення, дані, інформація, інформаційні процеси, файл, папка та інші.

Тому дуже важливим є введення базових понять інформатики на доступному для учнів початкової школи рівні (здебільшого — ознайомлення) й поєднання принципів науковості і доступності.

У цілому навчання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у початковій школі повинно мати виразний розвивальний характер, пропедевтичність навчального предмету «Інформатика» має виявлятися в широкому ознайомленні учнів із застосуваннями ІКТ, без надмірної деталізації, але шляхом пояснення функціонування засобів ІКТ як програмно керованих автоматів.

Разом із тим слід застерегти від надмірного спрощення пояснень, які іноді призводять до персоніфікації засобів ІКТ. Необхідно уникати виразів на кшталт: «Комп'ютер зрозумів...»; «Комп'ютер пише музику (вірші, картини тощо)»; «Комп'ютер розмовляє з людиною...» тощо.

Учителів необхідно уникати спроб дати чітке означення поняттю «інформація», яке, насправді є первинним і не означається, принаймні в широкому розумінні і на рівні первинного ознайомлення з ІКТ. Трактуювання ланцюжка «подія — дані — відомості — повідомлення — інформація» має бути максимально спрощеним, також без намагання надавати строгі означення та деталізування опису дій.

Краще показати й пояснити, як працюють найпростіші механічні автомати: як подається команда «дзвонити» у звичайному механічному будильнику; як працює звичайний ткацький верстат і ткацький верстат Жаккарда, торговельний автомат тощо (провести екскурсію до музею, на виробництво, на природу, подати для перегляду відповідні відеоматеріали).

Специфіка організації навчання в початковій школі: «кілька предметів — один учитель», надає унікальну можливість здійснювати практично неперервну пропедевтику навчання інформатики.

Гармонізація змісту навчання різних предметів і синхронізація навчання в часі є дуже важливими для молодших школярів, оскільки таким чином досягається як міцність засвоєння навчального матеріалу, системність результатів навчання, так і розвиваються навички застосування набутих знань, їх перенесення з однієї галузі в іншу, що позитивно відображається на формуванні предметних компетентностей і сприяє формуванню ключових компетентностей.

Бажано застосовувати інформаційні технології на уроках з усіх без винятку предметів (дотримуючись вимог відповідних ДСанПіН щодо часу і форм використання учнями засобів ІКТ). На уроках інформатики навчальний матеріал треба максимально гармонізувати за змістом і терміном подання з іншими предметами. Гармонізація змісту навчання має відображатися також в уніфікованості означень понять, що використовуються в різних навчальних предметах (зміст яких є підмножинами однієї наукової галузі або суміжних).

При плануванні навчання необхідно враховувати, що до програми з інформатики було внесено зміни. У процесі спрощення програми змінено де-

які складники змісту і результатів навчання, розподіл часу на їх вивчення. Зокрема, у процесі розвантаження програми з інформатики для початкової школи, як і решти програм, деякі формулювання вимог до навчальних досягнень учнів змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». Щодо інформатики, така зміна формулювань має слугувати ще однією вказівкою на пропедевтичність курсу, необов'язковість заучування школярами точних означень понять, переважання застосування інформаційних технологій як засобів діяльності, зокрема в процесі вивчення інших предметів: математики, мови, природознавства, трудового навчання та ін.

У програмі 3-го класу збільшено з 4 до 9 кількість годин на вивчення розділу «Інформаційні процеси і комп'ютер», у змісті якого тему «Робота з програмами на опрацювання даних та повідомлень» замінено темою «Робота з програмами на розвиток логіки, пам'яті, просторової уяви», що надає вчителю можливість гармонізувати і синхронізувати процес викладання інформатики з навчанням інших предметів, добираючи відповідне програмне забезпечення. Вилучено розділ «Створення проектів» (4 години).

Таке коригування програми надає вчителю можливість ширше використовувати інформаційні технології навчання на уроках з усіх предметів, готуючи учнів до набуття ними вмінь самостійно здобувати знання шляхом використання відомостей, що зберігаються у цифровій формі. Зазначена структура і організація навчально-виховного процесу сприятиме ефективному формуванню не лише предметних (інформатичних), але й загальнонавчальних компетентностей.

Нову версію розподілу годин можна отримати з ресурсу, розташованого за адресою:

http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1418040818/.

Під час навчання ІКТ учнів відповідних вікових груп слід максимально використовувати спеціально створені програмні засоби.

Можливе використання програмного засобу (комплексу) «Сходінки до інформатики», але за умов доповнення його засобами діяльності, які б надавали можливість якнайменше використовувати у навчанні складники офісного програмного забезпечення.

Підтримку навчання інформатики можна забезпечити і з використанням засобу GCompis — відкритого навчального програмного забезпечення для дітей віком від 2 до 10 років — <http://gcompris.net/index-ru.html>. Засіб навчання GCompis містить комплект розвивальних і навчальних програм, більшість з яких повністю відповідає вимогам навчально-виховного процесу початкової школи і має український інтерфейс.

На всіх етапах навчання кодування алгоритмів доцільно використовувати он-лайн середовище [code.org](https://studio.code.org/), розташоване за адресою <https://studio.code.org/> (курси 2–3 і, за потреби, наступні), оф-лайн середовище програмування мовою Скретч <https://scratch.mit.edu> або інше.

На уроках математики, образотворчого мистецтва можна використовувати засоби інтерактивного малювання:

http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/patch_tool/index.html;

http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/tessellation_creator/index.html;

<http://www.mathlearningcenter.org/web-apps/geoboard/> та інші.

Мови національних меншин є важливим засобом навчання й виховання, долучення школярів до культурних цінностей багатонаціонального народу України.

Ці навчальні предмети сприяють розвитку внутрішнього світу дитини, її світоглядних уявлень, національно-патріотичної свідомості. Саме тому навчання мов національних меншин має орієнтуватися не тільки на особливості національних культур, а й враховувати загальнолюдські цінності — те, що об'єднує представників різних етносів. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формуватиме навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національностей, носіями інших мов, представлених в Україні.

Основними засадами у навчанні мов національних меншин є принципи особистісно-зорієнтованого та компетентісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Ці підходи визначені вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти та відповідних програм.

Основні зусилля в навчанні російської мови в початковій школі мають спрямовуватись на набуття комунікативної компетентності, що передбачає оволодіння основними видами мовленнєвої діяльності, елементарними вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування, основами культури усного та писемного мовлення.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв'язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування вмінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;
- засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних правописних умінь і навичок;
- залучення до національних культур народів України;
- інтелектуальний, моральний, соціокультурний та естетичний розвиток особистості учнів.

Навчання учнів з мов національних меншин у початковій школі здійснюється за різними типами мовних курсів, для кожного з яких розроблено програму та підручники. Так, наприклад, для російської мови це такі типи:

I — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовою національних меншин;

II — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою.

Кожен із цих курсів має особливості: свої цілі й завдання, відповідно до яких формується мета уроку та плануються види навчальної діяльності.

Відмінності між варіантами оцінювання навчальних досягнень учнів визначаються вимогами навчальних програм.

Навчання російської мови у 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою програмою для 1–4-х класів. Поява нової редакції програми зумовлена метою розвантаження учнів. Зміни полягають у вилученні з програм складних для учнів початкової школи понять та тем (їх перелік подано на сайті Міністерства освіти та науки України та відображено в оновлених програмах). Суттєвих змін зазнала соціокультурна лінія змісту навчання російської мови, тому що вона відображає найбільш динамічний аспект навчання, який пов'язаний із змінами суспільного життя. Цей зміст формують культурно-ціннісні поняття, які розподілено за основними сферами спілкування: персональною, публічною та освітньою. Таким чином у новій редакції відмовились від надлишкової конкретизації у поняттях та тематиці.

Концептуальні підходи до навчання мов національних меншин залишилися без змін.

Навчання російської мови (іншої мови національних меншин) спрямоване на формування ключових і предметних компетентностей: мовленнєвої (аудіювання, говоріння, читання, письмо), мовної (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), соціокультурної (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та діяльнісної (розвиток загальнонавчальних навичок для розв'язання комунікативних завдань, застосовування набутих знань у реальних життєвих ситуаціях); формування навичок самооцінювання та взаємооцінювання навчальних досягнень; формування елементарних навичок роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма, набуття за допомогою вчителя навичок елементарного планування власної навчальної діяльності.

Навчання російської мови у 3-му класі базується на знаннях та вміннях, які школярі отримали в другому класі, і здійснюється за трьома змістовими лініями: *мовленнєвою, мовною, соціокультурною*.

Реалізація мовленнєвої лінії (32 години протягом навчального року) передбачає удосконалення й розвиток навичок усного та писемного мовлення.

Учні 3-го класу мають набути навичок слухання-розуміння текстів, що належать до художнього, науково-художнього, науково-популярного стилів (обсягом 130–170 слів). У якості аудіотекстів можуть бути використані казки, оповідання-мініатюри, вірші, фольклорні твори (загадки, скоромовки), а також нескладні висловлювання на мовну тему (з історії виникнення поняття, про походження слів, про роль наголосу тощо). Важливо, аби школярі навчилися розуміти фактичний зміст, тему та основну думку твору; створювати в уяві образи, картини за змістом прослуханого. На реалізацію цих завдань відведено 8 годин.

У ході розвитку діалогічного мовлення (4 години протягом року) вчителі варто наголошувати дітям на доцільності дотримання правил поведінки в діалозі, уважно слухати, точно відповідати на запитання, підтримувати бесіду, доводити без категоричності, поважати думку інших, дотримуватися правил мовленнєвої поведінки та ін. Задля розвитку навичок діалогічного мовлення навчальною програмою рекомендовано вправи на відтворення прослуханих діалогів, складання діалогів з опорою на допоміжні матеріали (за

результатами колективного обговорення можливого змісту, за пропонованими мовними засобами тощо), самостійне складання діалогів за ситуаціями з життєвого досвіду, за прочитаними творами або переглянутими фільмами. Ускладнюється узагальнений зміст діалогів: *запитання — відповідь — реакція на відповідь; прохання — запитання — відповідь — реакція на прохання; повідомлення — відповідь — питання — відповідь*.

Розвиток монологічного мовлення (4 години протягом року) передбачає дотримання учнями основних вимог до усного висловлювання, а саме: зв'язність, наявність власної точки зору, врахування інтересів слухачів, ситуації спілкування; формування у третьокласників умінь переказувати (детально, вибірково) прослуханий або прочитаний твір (55–60 слів); удосконалення вміння спільно з іншими школярами складати усне висловлювання (3–4 речення), а також самостійно висловлюватися з приводу ситуацій з життєвого досвіду, узагальнювати враження щодо прочитаного твору, переглянутого фільму тощо.

Навчальною програмою передбачено також удосконалення навичок писемного мовлення (по 8 годин протягом року на читання й письмо). Передусім це стосується розвитку техніки читання, засвоєння продуктивних способів читання: читання цілими словами або словосполученнями. Третьюкласникам важливо набути навички читання вголос інтонаційно правильно, з дотриманням норм літературної вимови, а також читання мовчки без ознак зовнішньої артикуляції.

Цілеспрямовано має збагатитися читацька діяльність учнів. Заплановано закріплення умінь стежити за розвитком думки при читанні, передбачати наступне слово, зміст ще не прочитаної частини; розвиток творчої уяви при читанні. Юний читач має набути таких умінь: визначати тему, головну думку твору, авторське ставлення до описаних подій, персонажів; розуміти структуру тексту, ділити його на частини, добирати заголовки; характеризувати персонажів твору, розуміти їхній характер; оцінювати виразні засоби, елементи опису, міркування, які створюють певний емоційний зміст.

Уроки російської мови з інтеграцією мовної та літературної підготовки покликані сприяти розвитку інтересу до читання художньої та наукової літератури, самостійного пошуку школярами джерел навчально-пізнавальної інформації; подальшому розширенню тематики й жанрового складу дитячого читання (уривки з повістей, байки, легенди, міфи, п'єси тощо).

Мовна змістова лінія передбачає опанування третьокласниками елементарних уявлень з мови, найважливіших правил літературної вимови та правопису при вивченні розділів «Текст» (4 год), «Речення» (5 год), «Звуки і букви. Склад. Наголос» (14 год), «Значення слова» (7 год), «Повторення вивченого» (2 год). Звертаємо увагу вчителів, що за оновленою програмою з російської мови у 3-му класі запланований лише той матеріал, який сприяє виробленню нормативності усного і писемного мовлення, збагачує комунікативний досвід учнів (32 години протягом навчального року).

Як і в 2-му класі, задля розвитку орфографічних навичок передбачено проведення систематичної словникової роботи (засвоєння образу 70 слів протягом навчального року), але разом з тим при вивченні характеристики звуків вводиться поняття сильної та слабкої позиції звука. Школярі мають усвідомити, що позначення на письмі звука сильної позиції не викликає сумнівів і відбувається за законами графіки, а для позначення звука слабкої позиції потрібно скористатися допомогою орфографічного правила або орфографічного словника.

При опануванні мовних знань і вмінь доцільно вдосконалювати загальнонавчальні уміння школярів, найважливішими серед яких у 3-му класі є здатність попередньо планувати послідовність виконання тренувальних завдань, орієнтуватися в часі, відведеному на їх виконання, організувати з однокласниками роботу в парі або групі, користуватися додатковими джерелами навчально-пізнавальної інформації (словниками, енциклопедіями тощо), робити узагальнюючі висновки, здійснювати перевірку та редагування власних усних і письмових робіт, знаходити й виправляти помилки, виконувати роботу над ними, формулювати оцінні судження щодо якості виконаної роботи.

Необхідним компонентом кожного уроку російської мови має бути реалізація аспектів соціокультурної лінії, що визначається тематикою навчальних текстів, ситуаціями їх обговорення (дотримання правил культури мовленнєвої поведінки, користування формулами етикету), доцільністю ознайомлення третьокласників із досягненнями матеріальної та духовної культури російськомовного населення України.

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ

(зі змінами, внесеними 2015 року)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА (МОВА НАВЧАННЯ)

Пояснювальна записка

Курс української мови — важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін.

Основна **мета** цього курсу полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Навчання української мови має бути спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням *компетентності умінь вчитися*. Важливо навчити молодших школярів організовувати свою навчальну діяльність, сформувати в них почуття відповідальності за виконуване завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;
- формування в учнів умінь вчитися.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти навчальний предмет «Українська мова» будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи

у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт).

Мовна змістова лінія, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва (художньої літератури); розширення уявлень школярів про свою державу — Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування; використання набутих знань і умінь під час виконання соціальних ролей, спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогів і монологічних зв'язних висловлювань різних видів, використання тематичних груп слів, стійких висловів, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

Діяльнісна змістова лінія спрямована на формування в молодших школярів умінь вчитися, яке дає їм змогу організовувати й контролювати свою навчальну діяльність і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докладати власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Програму структуровано за такими розділами:

- *«Навчання грамоти»;*
- *«Мовленнєва змістова лінія»;*
- *«Мовна змістова лінія»;*
- *«Соціокультурна змістова лінія»;*
- *«Діяльнісна змістова лінія».*

I. Навчання грамоти

Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання й письма.

Одночасно з аналітико-синтетичним методом можуть частково використовуватися й інші методи, зокрема метод цілих слів. Доцільність його принагідного застосування пояснюється необхідністю навчати школярів (після того, як вони засвоїли читання по складах) сприймати графічні образи багатьох добре знайомих слів цілісно, швидко впізнавати їх на основі попереднього досвіду. Таке уміння є обов'язковою умовою цілковито сформованої навички читання.

У навчанні письма необхідно формувати координацію дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма (правильне, чітке зображення букв, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, невеликих речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям учнів); дбати про засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися під час письма.

Враховуючи вікові особливості розвитку шестирічних учнів (слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність за тривалого напруження, недостатня сформованість зорового сприйняття графічного образу букви), програма не рекомендує форсувати навчання письма. Зокрема, опанування письма великих літер складної конфігурації може відбуватися не одночасно з навчанням відповідних рядкових (малих) букв, а з певним інтервалом. Однак за умови належної підготовки учнів до опанування графіки письма вчитель може планувати вивчення малої і великої літер синхронно. Особливо такі можливості з'являються у II семестрі.

Програма не передбачає обов'язкового навчання першокласників безвідривного письма за винятком таких випадків, де безвідривні поєднання букв є природними (*ми, не*) і не потребують повторного проведення по одній і тій самій лінії чи руху руки у зворотному напрямку по цій самій лінії (*ол, по, оо*). Поєднання з овальними та півовальними елементами відбувається за допомогою коротких прямих чи дугоподібних ліній.

За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визначних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою.

У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати.

У добукварний і букварний періоди навчання, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони за допомогою вчителя вчаться сприймати текст на слух (аудіювання). Поступово педагог залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, в кінці букварного та в післябукварний період — до самостійного читання.

Першокласники засвоюють також найпростіші структурні елементи дитячої книжки, основні правила гігієни читання й розглядання книжки, накопичують досвід спілкування з однолітками та дорослими на основі прослуханого (прочитаного). Навчальним матеріалом на таких заняттях слугують дитячі книжки, які добираються з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх читацьких інтересів, уподобань, видо-жанрового, тематичного, авторського розмаїття, санітарно-гігієнічних вимог до видань для 6-річних першокласників. Це доступні дитячі книжки в типовому оформленні: основні написи (прізвище автора, назва книжки) розташовані на звичних місцях, виконані шрифтом, що легко прочитується, зміст ілюстрації на обкладинці відповідає назві книжки.

Бажано, щоб до кожного заняття добиралася нова книжка, і до кінця навчання в 1 класі учні здобули уявлення про те, що книжковий світ бага-

тий і розмаїтий, у ньому кожна дитина може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити дозвілля.

У процесі навчання відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу за такими показниками: кількість уміщених у книжці творів (від одного до трьох і більше), тип видання (книжка-твір, книжка-збірка; авторська, тематична, збірка народних казок тощо), обсяг текстів, що опрацьовуються на одному занятті (від 1 до 2 сторінок).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (*один раз на 2 тижні*). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

II. Мовленнєва змістова лінія

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: **слухання-розуміння** (аудіювання), **говоріння, читання, письмо**. З цієї метою необхідно використовувати спеціальні види роботи, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь.

В основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить вміння слухати й розуміти усне мовлення. Учні, для яких українська мова є рідною, безумовно, володіють цим вмінням на побутовому рівні. Однак у шкільному навчанні постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, вміння зосереджувати довільну увагу протягом більш тривалих відрізків часу. Усе це зумовлює необхідність удосконалювати навичку **аудіювання** не тільки в початкових, а й у наступних класах школи.

Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію; помічати в тексті слова, найважливіші для розуміння завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнок за текстом; вибір правильної відповіді на запитання до тексту із кількох пропонуєваних варіантів тощо.

Розвиток вміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається не тільки на матеріалі зв'язних (діалогічних і монологічних) висловлювань, а також на складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У вправленні з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнок за текстом; вибір правильної відповіді на запитання до тексту із кількох пропонуєваних варіантів тощо.

Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань — усних і письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова власних висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи

прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів тощо. Необхідно пропонувати учням складати усні й письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення).

Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем: план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання, малюнок чи серія малюнків тощо. Характер, кількість допоміжного матеріалу залежать від ступеня підготовленості школярів, від мети роботи.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до **говоріння**. З цієї метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (*у класі, автобусі, парку, магазині*), співрозмовник (*товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села*), мета висловлювання (*про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись* тощо).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати власні репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Розвиваючи **писемне мовлення** молодших школярів, учитель має заохочувати їх занотовувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно заохочувати школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться урокам розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити один раз на два тижні: у 2–4-х класах — це окремий урок (*17 годин на рік*), а в 1-му класі — фрагмент уроку протягом 15–20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1-му класі — ознайомлення учнів із тематичними групами слів (*«Навчальне приладдя»*, *«Явища природи»*, *«Вічливі слова»* і т. ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами — назвами предметів, ознак, дій; формування уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2–3 речення у зв'язну розповідь. У першому класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2-му класі присвячуються ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчити-

ся правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У друго-класників також формуються вміння редагувати деформовані речення і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами тощо. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням потрібно пропонувати самостійно записувати в зошити невеликі висловлювання (3–4 речення).

У 3-му класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формуються вміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, розповіді, описи, міркування з використанням певних допоміжних матеріалів: запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень та ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). У доборі тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та виховне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4-му класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у вигляді консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремим учням, які цього потребують.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання**. У 2–4-х класах для роботи з читання відведено спеціальні уроки, але й на уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу.

Насамперед треба мати на увазі, що в навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів. Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовлення, значення слів; до інтонації речень, різних за структурою; до змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти залишаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

Загалом формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, займає не менше половини навчального часу на уроках мови.

III. Мовна змістова лінія

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених); про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення).

Структурування розділів з вивчення зазначених мовних одиниць у підручниках для 2–4-х класів може здійснюватися по-різному, за принципом науково обґрунтованої методичної доцільності.

Основна увага має приділятися практичним аспектам: роботі над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вмінь користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями: будувати речення різні за структурою (прості й складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова й будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

Важливим навчальним умінням, яке підлягає обов'язковому контролю, є вміння застосовувати українську абетку (алфавіт) для відповідного розташування списків слів, користування навчальними словниками та іншою довідковою літературою.

В опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Тому на уроках української мови необхідно опрацьовувати й мовний матеріал, який використовується на уроках з інших предметів, щоб забезпечити загальну мовленнєву культуру учнів. Так, на уроках мови доцільно регулярно пропонувати для практичних завдань складання словосполучень, речень зі слів, що належать до тих частин мови, поглиблена робота над якими не передбачається програмою початкових класів, але якими учні часто користуються, починаючи з першого класу. Це числівники в різних відмінках (*до шістдесяти п'яти додати п'ять...*), прислівники, прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (*швидко — швидше — найшвидше; великий — більший — найбільший* і под.), займенники різних розрядів (*цей, той, всякий, самий* та ін.).

Одним із важливих завдань початкового навчання мови є **формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки**.

Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами без їх пропусків, заміन, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими уміннями й безпомилково писати слова за фонетичним принципом. Крім того, вони мають засвоїти й самостійно користуватись

у процесі письма тими правилами правопису, алгоритм застосування яких є простим (1–2 кроки у міркуванні, наприклад, уживання знака м'якшення в кінці слова, прописної літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Інші правила, які передбачають складний алгоритм застосування, засвоюються на пропедевтичному рівні; ознайомлення з ними та їх застосування здійснюється під керівництвом учителя. Це, наприклад, правила про написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и], дзвінками та глухими приголосними, які піддаються взаємній асиміляції, правопису ненаголошених відмінкових та особових закінчень та ін.

До текстів контрольних і перевірних робіт на знання правил, що передбачають певний алгоритм застосування, вносяться тільки ті слова, які попередньо були опрацьовані на уроках у різних видах навчальних завдань.

Важливою частиною роботи з орфографії в початкових класах є засвоєння списку слів, вимову й написання яких школярі мають запам'ятати. Перевірка засвоєння цих слів (за попередні й поточний роки навчання) є обов'язковою частиною контролю за сформованістю правописних умінь.

Робота над правописом охоплює також засвоєння правил використання зазначених у програмах пунктуаційних знаків.

Визначальним умінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це уміння формується в процесі виконання школярами системи відповідних вправ на списування, різних видів навчальних диктантів, у роботі над помилками.

Важливим складником початкового навчання мови є **формування графічних навичок, техніки письма**. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його швидкість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті та ін.).

Важливим завданням учителя початкових класів є формування в учнів уміння писати на дошці з орієнтацією на її площину, регулювати розміри букв, дотримуватися горизонтальності рядків, доцільно розташовувати матеріал тощо.

Робота з письма передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (відступ від попередньої роботи чи від верхнього краю сторінки, розташування на рядку заголовка, дотримання абзаців, полів, охайність підкреслень, виправлень тощо).

IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському

соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім'я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартовування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

V. Діяльнісна змістова лінія

Діяльнісна лінія передбачає формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок:

- *навчально-організаційних* (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організовувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організовувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);
- *навчально-інформаційних* (самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідковою літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);
- *навчально-інтелектуальних і творчих* (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати й пояснювати причиново-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання та способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);
- *контрольно-оцінних* (використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити й виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

Ця робота здійснюється в процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.

3 клас

119 годин

I семестр — 64 години (4 години на тиждень);

II семестр — 55 годин (3 години на тиждень)

Третій клас є особливим щодо змісту й організації навчальної діяльності молодших школярів на уроках української мови. Саме тут відбувається активне становлення графічної навички письма: учні починають писати у зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису, що є необхідним для виконання ними об'єктивно більшої кількості письмових вправ; удосконалюються їхні знання і вміння щодо опанування важливого для початкової мовної освіти розділу «Звуки і букви»; третьокласники засвоюють найважливіші правила української літературної вимови і грамотного письма; на дещо вищому рівні узагальнення знань і вмінь, порівняно з 2 класом, опановують розділи «Мова і мовлення», «Текст», а також відповідно до нової мети шкільного мовного курсу — формування комунікативного мовлення — вивчають розділи «Речення», «Лексичне значення слова», «Частини мови».

I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року) Сприймання на слух текстів художнього, розмовного або науково-популярного стилів, різних жанрів (казка, оповідання, вірш) і типів (розповідь, опис, міркування). Робота над усвідомленням елементів фактичного змісту (дійові особи, місце і час дії, тема і мета) висловлювань. Запам'ятовування послідовності подій. Відтворення змісту прослуханого «своїми словами». Вираження власної думки щодо змісту прослуханого, персонажів, фактів чи подій.</p> <p>Слухання, сприймання і розуміння навчальних інструкцій і настанов із боку вчителя</p>	<p>Учень (учениця): <i>слухає і розуміє</i> після одного прослуховування усне висловлювання (художній чи науково-популярний текст) — час звучання якого триває 2–3 хвилини (220–300 слів); <i>фіксує</i> початок і кінець висловлювання (тексту); <i>розрізняє</i> типи висловлювань — розповідь, опис, міркування; <i>запам'ятовує</i> персонажів; <i>передає</i> зміст почутого «своїми словами» з відтворенням послідовності подій; <i>визначає</i> тему і мету почутого (тексту); <i>виявляє</i> своє ставлення до дійових осіб, їхніх учинків; <i>розуміє й адекватно виконує</i> навчальні дії відповідно до прослуханої інструкції, настанови вчителя</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>2. Говоріння (протягом року)</p> <p>Регулювання дихання, сили голосу, темпу мовлення.</p> <p>Читання напам'ять віршів та прозових текстів.</p> <p>Складання діалогу за малюнком, описаною ситуацією — з опорою на допоміжні матеріали і без них.</p> <p>Розширення уявлень про культуру мовлення і культуру спілкування: етичні норми мовлення, правила культури спілкування.</p> <p>Переказування тексту з опорою на поданий план або опорне сполучення слів. Переказування епізоду із переглянутого фільму, розповіді, почутої в позакласний час від близьких, знайомих.</p> <p>Висловлення своєї думки про певні предмети, явища, події.</p> <p>Повторення зразка зв'язного висловлювання, поданого вчителем, внесення деяких доповнень, змін у текст.</p> <p>Складання усних зв'язних висловлювань (розповідь, опис, міркування) самостійно та за поданою вчителем дидактичною опорою: даним початком, основною частиною та кінцем з орієнтацією на ситуацію мовлення, за даним або колективно складеним планом.</p> <p>Використання виражальних засобів мови (епітетів, порівнянь тощо).</p> <p>Орієнтування мовлення на слухача (співрозмовника), врахування ситуації, теми і мети повідомлення (повідомити про щось нове, поділитися радістю, звернутися з проханням, висловити співчуття, підтримати у скруті).</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>свідомо регулює</i> дихання, силу голосу та темп мовлення у процесі навчального говоріння;</p> <p><i>виразно читає</i> напам'ять вірші, прозові уривки, вивчені протягом навчального року;</p> <p><i>бере участь</i> у складанні діалогу обсягом 4–5 реплік для двох учасників, без урахування етикетних формул початку і кінця розмови, (одним із учасників діалогу може бути вчитель);</p> <p><i>дотримується</i> етичних норм мовлення, культури спілкування: <i>вживає</i> правильні форми звертань (за зразком), слів, що виражають прохання, пропозицію, побажання, вибачення у процесі спілкування;</p> <p><i>усно переказує</i> текст (докладно і вибірково) — обсяг початкового матеріалу 50–70 слів;</p> <p><i>висловлює</i> власну думку про предмети, явища, події (почуті, прочитані, сприйняті у фільмі тощо);</p> <p><i>повторює</i> зразок короткого висловлювання (3–4 речення), поданого вчителем; <i>вносить</i> свої доповнення, міркування;</p> <p><i>будує</i> усне зв'язне висловлювання (усний твір типу розповіді, опису або міркування — орієнтовний час звучання 1–2 хвилини) за малюнком, ситуацією та з опорою на допоміжні матеріали (частиною тексту, планом, опорними словами, словосполученнями);</p> <p><i>використовує</i> виражальні засоби мови; <i>висловлює</i> своє ставлення до предмета, явища, ситуації;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Оцінювання складеного діалогу або зв'язного висловлювання, відзначення в ньому достоїнств, виявлення того, що потребує доопрацювання. Удосконалення тексту</p>	<p><i>дає загальну оцінку діалогу, в якому взяв участь, та сприйнятому на слух; зазначає моменти, які потребують удосконалення; бере участь у колективному вдосконаленні тексту</i></p>
<p>3. Читання (протягом року) Удосконалення навичок миттєвого впізнавання добре відомих частотних слів та словосполучень. Розвиток навичок плавного (вільного) читання зв'язних текстів. Розпізнавання в тексті речень, з'ясування мети їх висловлювання за змістом та кінцевими розділовими знаками, використання під час їх озвучування відповідної інтонації. Правильне інтонування речень зі звертаннями, однорідними членами.</p> <p>Виділення силою голосу (логічним наголосом) слів, найважливіших для висловлення думки. Орфоепічні норми під час читання слів, написання яких не збігається з вимовою: чітке вимовляння дзвінкх приголосних у кінці слів і в кінці складів перед наступними глухими; нормативне вимовляння африкат [дж], [дз], [дз'] та проривного [г]. Читання текстів, різних за комуникативним призначенням: роз'яснень (інструкцій) до навчальних та ігрових завдань, листів (особистих і колективних), повідомлень (у т. ч. у дитячих газетах, журналах), телеграм, оголошень, запрошень, привітань тощо. Читання тексту з діалогом, знаходження слів автора і персонажів.</p> <p>Виразне читання навчальних текстів підручника, сформульованих у ньому завдань, читання і запам'ятовування правил та користування ними в усному і писемному мовленні.</p>	<p>Учень (учениця): <i>миттєво впізнає</i> добре відомі частотні слова з 3–5 букв та сполучення з 2–3 коротких слів; <i>поступово переходить</i> до плавного (вільного) читання зв'язних текстів; <i>розпізнає</i> мету висловлювання в реченнях за розділовими знаками та їх загальним змістом і <i>правильно інтонує</i> їх у процесі читання;</p> <p><i>добирає правильну інтонацію</i> для речень зі звертаннями та однорідними членами; <i>доречно використовує</i> логічний наголос у процесі читання окремих речень та знайомого тексту; <i>дотримується</i> орфоепічних норм під час читання слів, вимова яких не збігається з написанням (слова з ненаголошеними [е], [и], дзвінкими приголосними в кінці слова і складу перед глухими, слів з африкатами [дж], [дз], [дз'], проривним [г]); <i>усвідомлено читає</i> тексти-інструкції, листи, повідомлення, оголошення, запрошення тощо;</p> <p><i>бере участь</i> у читанні діалогічних текстів; <i>орієнтується</i> у графічному оформленні слів персонажів та автора; <i>виразно читає</i> навчальні тексти різних типів і жанрів; <i>розуміє</i> і <i>запам'ятовує</i> правила, інструктивні завдання до навчальних вправ і виконує їх;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Читання вголос і мовчки.</p> <p>Обговорення змісту прочитаного</p>	<p><i>читає</i> вголос у темпі: на кінець першого семестру — 65–70 слів за хвилину; на кінець II семестру — 75–80 слів за хвилину; <i>відповідає</i> на запитання за змістом прочитаного, <i>бере участь</i> в обговоренні змісту</p>
<p>4. Писемне мовлення (17 годин і протягом року)</p> <p>Складання і записування запитань за змістом прочитаного, на задану тему та відповідей на запитання. Робота з деформованим текстом — упорядковування частин тексту, окремих речень, добір заголовка тощо. Написання переказів (розповідний текст) за колективно складеним планом, з опорою на допоміжні матеріали (ключові слова та сполучення слів тощо), дотримуючись тричастинної структури висловлювання.</p> <p>Письмове висловлювання про прочитаний твір, епізод переглянутого фільму, ситуації з життя класу або сім'ї та ін.</p> <p>Використання виражальних засобів мови в писемному мовленні.</p> <p>Висловлення власної думки у письмовій формі.</p> <p>Складання записки, яка містить пояснення певного факту; привітання, запрошення; написання листа другові.</p> <p>Обговорення письмових робіт у парах, невеликих групах.</p> <p>Удосконалення змісту і форми написаного тексту (відповідність темі; наявність у тексті складових частин; логічність і послідовність викладу думок; усунення однакових конструкцій речень, невірних лексичних повторів)</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>будує і записує</i> 2–3 запитання за змістом прочитаного тексту, на задану тему; <i>формулює</i> письмові відповіді на запитання, поставлені однокласниками, вчителем; <i>самостійно впорядковує</i> деформований текст: переставляє частини за логікою загального змісту, <i>вилучає</i> зайві речення, що не відповідають темі, <i>добирає</i> заголовок, <i>додає</i> власну кінцівку тощо;</p> <p><i>письмово переказує</i> текст розповідного змісту (початковий обсяг 50–70 слів), відтворюючи використані автором виражальні засоби мови; <i>складає</i> письмове висловлювання (близько 60 слів) на основі вражень від прочитаного твору, переглянутого фільму, ситуації з життя класу, сім'ї та ін.;</p> <p><i>використовує</i> виражальні засоби мови; <i>висловлює</i> своє ставлення до того, про що пише; <i>складає</i> записки, привітання, запрошення, листа другові; <i>помічає</i> в роботі товариша позитивні сторони та <i>дає поради</i> щодо вдосконалення роботи, орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>знаходить і виправляє</i> у власному тексті помилки (орфографічні, граматичні і стилістичні), орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем</p>

II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>1. Мова і мовлення (3 години і протягом року) Розширення відомостей про мову як засіб людського спілкування. Державна і рідна мова.</p> <p>Культура усного і писемного мовлення. Слова ввічливості, їх уживання в різних ситуаціях</p>	<p>Учень (учениця): <i>пояснює</i> значення мови в житті людей; <i>розрізняє</i> поняття <i>державна</i> (українська) і <i>рідна</i> мова; <i>знає</i> основні ознаки культури усного і писемного мовлення; <i>володіє</i> словами ввічливості, різними формами звертання до тих, з ким спілкується</p>
<p>2. Текст (9 годин і протягом року) Розширення уявлень про текст та його будову. Уявлення про змістовий зв'язок між частинами тексту. Спостереження за найголовнішими ознаками художніх, науково-популярних та ділових текстів.</p> <p>Тема і мета висловлювання у текстах різних типів — розповідях, описах, міркуваннях. Заголовок тексту.</p> <p>План тексту. Поділ тексту на логічно завершені частини за планом і без нього. Складання плану прочитаного тексту.</p> <p>Абзац. Роль абзаців у тексті. Необхідність дотримання абзаців при оформленні творчих завдань, переказів.</p> <p>Засоби змістового зв'язку між реченнями в тексті (слова <i>він, вона, воно, цей, ця, це, той, та, те</i>; лексичні повтори, близькі за значенням слова), вироблення умінь використовувати їх у власних висловлюваннях.</p> <p>Складання текстів-описів, художніх та науково-популярних (без уживання термінів), за поданими зразками, з урахуванням ситуації мовлення.</p>	<p>Учень (учениця): <i>визначає</i> в тексті його основні складові — зачин, основну частину, кінцівку; <i>відновлює</i> деформований текст із переміщеними частинами; <i>впізнає</i> за характерними ознаками художні, наукові (правила, визначення), науково-популярні та ділові тексти; <i>визначає</i> тему (про що цей текст) та мету (чого він вчить, для чого створений) у текстах різних типів; <i>добирає</i> заголовок відповідно до теми тексту; <i>бере участь</i> у колективному (під керівництвом учителя) складанні плану прочитаного тексту;</p> <p><i>впізнає</i> і <i>визначає</i> кількість абзаців у тексті; <i>дотримується</i> абзаців при списуванні тексту, в оформленні творчих робіт, переказів; <i>пояснює</i> зв'язок між абзацами та планом тексту; <i>зв'язує</i> два сусідні речення в тексті за допомогою слів <i>він, вона, воно, вони, цей, ця, ці, потім, тоді</i> та ін. <i>використовує синоніми</i> для зв'язку речень у тексті;</p> <p><i>складає</i> і <i>записує</i> художні і науково-популярні описи за поданим зразком;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Побудова тексту-міркування.</p> <p>Складання текстів-інструкцій</p>	<p><i>будує</i> текст-міркування за зразком та поданим зачином (про вчинки людей, події з життя сім'ї, стосунки між однолітками тощо);</p> <p><i>складає</i> тексти-інструкції щодо виготовлення окремих предметів, проведення рухливих рольових ігор, догляду за домашніми тваринами, кімнатними рослинами тощо</p>
<p>3. Речення (7 годин і протягом року)</p> <p>Закріплення й узагальнення вивченого про речення в 1–2 класах. Речення, різні за метою висловлювання та інтонацією (розповідні, питальні, спонукальні; окличні та неокличні). Інтонування речень під час голосного читання, зв'язних висловлювань та усного діалогу.</p> <p>Використання різних видів речень у висловлюваннях, створених на основі навчальних ситуацій.</p> <p>Розділові знаки в кінці речень.</p> <p>Звертання, розділові знаки при них. Виділення звертань в усному мовленні паузами, а на письмі — розділовими знаками (практично). Використання у ролі звертань форм кличного відмінка: <i>друзе, Ольго, Василю, Наталко, Наталю, Маріє Петрівно</i>. Головні члени речення (підмет і присудок). Зв'язок слів у реченні. Поняття про словосполучення. Головне і залежне слово у словосполученні.</p> <p>Встановлення смислових і граматичних зв'язків між словами в реченнях.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>розрізняє</i> на слух і на письмі розповідні, питальні і спонукальні речення; <i>впізнає</i> окличні речення на слух та на письмі за розділовим знаком у кінці;</p> <p><i>правильно інтонує</i> речення, різні за метою висловлювання та вираженням експресії (почуттів);</p> <p><i>складає усно і записує</i> речення, різні за метою висловлювання та вираженням почуттів;</p> <p><i>правильно вживає</i> розділові знаки в кінці різних за метою висловлювання речень;</p> <p><i>виділяє</i> звертання в усній формі інтонацією, а на письмі розділовими знаками — комами, знаком оклику; <i>використовує</i> форми кличного відмінка (до вчителя, товаришів по класу, працівників школи, членів родини);</p> <p><i>визначає</i> в реченні головні члени (підмет і присудок — його основу);</p> <p><i>виділяє</i> словосполучення у групі підмета і групі присудка; <i>визначає</i> другорядні члени речення (без поділу їх на види);</p> <p><i>встановлює</i> за допомогою і під керівництвом учителя смислові і граматичні зв'язки між словами у простому неускладненому реченні з підметом-іменником і присудком-дієсловом за допомогою питань від головного слова до залежного (практично, без термінів): <i>росте</i> (на чому? де?) <i>на грядці</i>; <i>поспішає</i> (до чого? куди?) <i>до класу</i>;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Побудова речень за схемами. Поширення речень за питаннями і схемами</p>	<p><i>складає і поширює прості речення за поданими схемами</i></p>
<p>4. Слово. Значення слова (7 годин і протягом року) Значення слів, пряме і переносне значення, випадки багатозначності, найуживаніші омоніми (<i>без терміна</i>).</p> <p>Синоніми та антоніми, добір синонімів з метою увиразнення висловленої думки та уникнення невиправданих повторів того самого слова. Роль синонімів у тексті. Ознайомлення з деякими найпоширенішими фразеологізмами. Розвиток умінь помічати в тексті незнайомі слова, з'ясовувати їх значення.</p> <p>Добір слів для якнайточнішого вираження думки під час усного та писемного мовлення. Культура мовленого слова: розрізнення літературної лексичної норми та ненормативної лексики (діалектизмів, суржику, русизмів тощо) на прикладах спостережень за мовленням учнів</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>виявляє</i> в тексті слова з прямим і переносним значенням, багатозначні слова, найуживаніші омоніми (омофони — <i>коса</i> (дівчини і знаряддя праці); омоформи — <i>моя мати</i> — <i>мати</i> книжку; омографи (<i>книжкі</i> і <i>кніжки</i>) — практично, у процесі навчальної роботи, без уживання термінів; <i>добирає</i> синоніми й антоніми до загальноновживаних слів; <i>використовує</i> їх в усному і писемному мовленні (навчальних творчих роботах); <i>пояснює і вживає</i> у власному мовленні опрацьовані за підручниками фразеологізми, зокрема, прислів'я; <i>пояснює</i> значення слів, опрацьованих у попередній навчальній діяльності; <i>користується</i> прийомами тлумачення слів (добір синонімів, опора на морфемну будову тощо) та тлумачним словником; <i>добирає</i> слова для точного вираження думки в усному і писемному мовленні; <i>виявляє</i> у навчальних текстах, у мовленні товаришів по класу, у власному мовленні хибні, примітивні слова; <i>замінює</i> їх літературними, нормативними</p>
<p>5. Будова слова (30 годин і протягом року) Поняття про закінчення й основу слова. Роль закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова (на прикладах із різних частин мови). Закінчення як засіб зв'язку слів у реченні. Визначення закінчення способом змінювання слів за питаннями. Частини основи: корінь, префікс, суфікс.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>змінює</i> слова за питаннями; <i>виділяє</i> змінну частину, <i>визначає</i> основу; <i>знаходить, визначає</i> закінчення у слові, поданому в кількох формах; <i>пояснює</i> роль закінчення у зв'язках слів у реченні; <i>знаходить, визначає</i> корінь у ряді спільнокореневих слів;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Корінь. Спільнокореневі слова і форми слова. Аналіз будови слова.</p> <p>Чергування голосних [о], [е] з [і] та приголосних [г], [к], [х] → [ж], [ч], [ш] → [з'], [ц'], [с'] у коренях слів. Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, які перевіряються наголосом. Поняття «орфограма».</p> <p>Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом. Робота з орфографічним словником.</p> <p>Поглиблення знань про дзвінки та глухі приголосні (парні й непарні). Вимова і правопис слів із дзвінками приголосними в кінці та середині слів перед глухими. Правило перевірки правопису слів типу <i>просьба, боротьба, кігті, нігті</i>.</p> <p>Префікс. Словотворча роль префіксів. Творення слів з найуживанішими префіксами, складання з ними словосполучень і речень.</p> <p>З'ясування значення слів з різними префіксами.</p> <p>Префікси, співзвучні з прийменниками (спостереження за звучанням і написанням).</p> <p>Правопис префіксів <i>роз-, без-</i>. Спостереження за збігом однакових приголосних звуків на межі префікса і кореня (<i>беззубий, беззвучний, беззмістовний, роззолочений, роззуватись, роззиратись</i>).</p>	<p><i>визначає</i> префікс, суфікс у ряді слів з тим самим префіксом, суфіксом; <i>розрізняє</i> під керівництвом учителя спільнокореневі слова і форми того самого слова; <i>аналізує</i> в навчальній роботі під керівництвом учителя слова за будовою; <i>правильно вимовляє</i> слова з ненаголошеними голосними звуками [е], [и]; <i>знає</i>, що таке «орфограма»; <i>знаходить</i> слова з орфограмами, <i>перевіряє</i> їх;</p> <p><i>користується</i> орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом; <i>знає правило</i> вимовляння дзвінких приголосних звуків у кінці слова і складу перед глухим і <i>дотримується</i> його в мовленні; <i>користується</i> правилом перевірки написання слів із сумнівними приголосними, що піддаються асиміляції (<i>про[з']ба, моло[д']ба, кі[х]ті, ні[х]ті</i>).</p> <p><i>утворює</i> нові слова від заданої основи за допомогою префіксів;</p> <p><i>пояснює</i> значення префіксів у словах з опорою на введення їх у словосполучення, речення; <i>розрізняє</i> в процесі навчальної роботи співзвучні префікси і прийменники (типу <i>без сорому — безсоромний, на письмі — написаний</i>) на слух і на письмі.</p> <p><i>знає і дотримується</i> в навчальній роботі правила вимовляння і правопису префіксів <i>роз-, без-, з-, с-</i>;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Практичне ознайомлення з написанням префіксів з- (с-).</p> <p>Спостереження за значенням слів з різними префіксами (у словосполученнях, реченнях, текстах).</p> <p>Апостроф після префіксів перед я, ю, є, ї.</p> <p>Перенос слів із префіксами.</p> <p>Суфікс. Спостереження за роллю суфіксів на прикладі спільнокоренових слів, які належать до тієї самої частини мови.</p> <p>Творення слів з найуживанішими суфіксами, введення їх у речення, текст. Спостереження за збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса (<i>сонний, денний, осінній</i>). Поділ таких слів для переносу. Спостереження за значенням слів із суфіксами (у реченнях, текстах)</p>	<p><i>дотримується правил правопису слів з апострофом після префіксів, переносу слів із префіксами у процесі виконання навчальних вправ; утворює нові слова, що належать до тієї самої частини мови за допомогою поданих суфіксів (ручка, рученька, ручище; чорний, чорнявий, чорненький, чорнючий); пояснює в навчальній роботі значення, якого надають словам найуживаніші суфікси, зокрема суфікси зменшення, здрібнілості, пестливості</i></p>
<p>6. Частини мови. Загальне поняття (2 години)</p> <p>Спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрій? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i>, а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, до, але</i> тощо). Розпізнавання таких слів.</p> <p>Логічні вправи на розрізнення слів за родовими і видовими ознаками та за смисловими групами у межах кожної частини мови.</p> <p>Спостереження і добір спільнокоренових слів, які належать до різних частин мови, розрізнення їх за питаннями, значенням, роллю в реченні та за граматичним і смисловим зв'язком з іншими словами (в межах словосполучень і речень)</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>ділить на групи слова, які відповідають на питання різних частин мови (серед них числівників, прислівників без уживання терміна), які розрізняються за родом, числом (іменники, прикметники), стоять у формі того чи іншого часу (дієслова); будує сполучення зі слів, що є різними частинами мови, використовуючи службові слова: пішли до лісу; хлопчики і дівчатка; розрізняє слова за родовими і видовими ознаками: птахи: лелеки, зозулі, синиці, горобці; дерева: дуб, клен, яблуня, вишня; кольори: червоний, фіолетовий, зелений тощо; добирає групи спільнокоренових слів, що належать до різних частин мови, вводить їх у словосполучення і речення (дуб, дубовий, задубіти; сміх, смішний, усміхатися)</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Іменник (12 годин) Загальне поняття (питання, значення, роль та зв'язок з іншими словами в реченні за допомогою закінчень та прийменників).</p> <p>Іменники, що означають назви істот (<i>хто?</i>), та іменники, які означають назви неістот (<i>що?</i>).</p> <p>Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках.</p> <p>Формування поняття предметності на прикладах іменників, які означають опредмечені якості, дії.</p> <p>Вживання іменників у прямому і переносному значеннях.</p> <p>Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній. Віднесення слова до одного з родів.</p> <p>Змінювання іменників за числами (однина і множина).</p> <p>Практичне ознайомлення з відмінками іменника (назви відмінків, відмінкові питання). Спостереження за змінюванням іменників за відмінками.</p> <p>Спостереження за влучним використанням іменників-синонімів, іменників-антонімів у тексті, розмірковування про їх роль. Вибір з даних слів тих, що найбільше відповідають меті й типу висловлювання.</p> <p>Вправи на заміну в тексті недоречних лексичних повторів</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення про іменник як частину мови; впізнає в тексті і самотійно добирає іменники; ставить питання до іменників, що належать до різних родів; будує сполучення іменників з іншими словами, використовуючи для зв'язку закінчення і прийменники;</i> <i>розрізняє іменники-назви істот і неістот, правильно ставить до них питання;</i> <i>розрізняє власні і загальні іменники, добирає відповідні приклади; вживає в письмових текстах власні іменники з великою буквою;</i> <i>відносить до іменників за поставленим питанням що? опредмечені якості, дії (зелень, добро, плавання, напис).</i> <i>розрізняє і пояснює в процесі навчальної роботи іменники в прямому і переносному значеннях;</i> <i>визначає рід іменників, ставить питання і відносить іменник до одного з родів;</i> <i>змінює іменники за числами; визначає число іменників;</i> <i>знає назви відмінків і відмінкові питання; змінює іменники різних родів за відмінками з орієнтуванням на зразок, навчальну таблицю;</i></p> <p><i>добирає найуживаніші (1–3) синоніми та антонім до кожного із заданих іменників;</i> <i>вживає синоніми й антоніми в усних і письмових висловлюваннях;</i> <i>бере участь в удосконаленні навчальних і власних текстів за допомогою синонімів</i></p>
<p>Прикметник (12 годин) Загальне поняття (питання, значення, роль у реченні).</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення про прикметник як частину мови; впізнає прикметники в реченні і тексті; пояснює роль прикметників у мові і мовленні;</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Встановлення зв'язку прикметників з іменниками за допомогою питань від іменника до прикметника.</p> <p>Вживання прикметників у прямому і переносному значеннях.</p> <p>Прикметники-синоніми, прикметники-антоніми. Використання їх у зв'язних висловлюваннях.</p> <p>Спостереження за влучним уживанням прикметників у тексті, зокрема в описах, розмірковування над тим, з якою метою вони дібрані автором. Спостереження за вживанням прикметників у загадках.</p> <p>Вибір з-поміж поданих прикметників тих, що найточніше характеризують персонажів, події, явища.</p> <p>Змінювання прикметників за родами у сполученні з іменниками. Родові закінчення прикметників: <i>-ий, -ій, -а, -я, -е, -є</i>. Розпізнавання форм прикметників за родовими закінченнями та іменниками, від яких залежать прикметники.</p> <p>Змінювання прикметників за числами у сполученні з іменниками.</p>	<p><i>будує</i> сполучення прикметників з іменниками; <i>встановлює</i> між ними граматичний зв'язок за допомогою питань (<i>нове пальто — пальто (яке?) нове; у новому пальті — у пальті (якому?) новому</i>); <i>пояснює</i> пряме і переносне значення прикметників у процесі виконання навчальних вправ;</p> <p><i>добирає</i> до поданих прикметників 1–3 синоніми та антонім; <i>використовує</i> їх в усному і писемному мовленні, зокрема в описах; <i>бере участь</i> у колективних навчальних вправах з удосконалення речень, текстів шляхом додавання (додбору) прикметників до іменників; <i>складає</i> прості загадки про предмети за допомогою прикметників, що характеризують предмети-відгадки;</p> <p><i>змінює</i> прикметники за родами; <i>визначає</i> рід прикметників за закінченням, поставленим питанням; за родом іменників, з якими вони зв'язані;</p> <p><i>змінює</i> прикметники за числами у сполученні з іменниками; <i>вводить</i> їх у речення.</p>
<p>Дієслово (16 годин)</p> <p>Загальне поняття (питання, роль у реченні). Зв'язок дієслова з іменником у реченні.</p> <p>Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми. Вживання дієслів у переносному значенні. Спостереження за влучним добором дієслів автором тексту для змалювання подій, явищ. Вибір із даних дієслів тих, що найвиразніше передають думку, відповідають</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про дієслово як частину мови;</p> <p><i>впізнає</i> дієслова в реченні, тексті, <i>ставить</i> до них питання; <i>пояснює</i> їх значення у мові і мовленні; <i>зв'язує</i> з іменниками;</p> <p><i>добирає</i> до поданого дієслова 1–3 синоніми, антонім; <i>пояснює</i> в навчальній роботі дієслова, вжиті у переносному значенні;</p> <p><i>бере участь</i> у колективних навчальних вправах з удосконалення текстів шляхом добору дієслів-синонімів;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>меті й типу висловлювання. Удосконалення висловлювань шляхом добору дієслівних синонімів. Час дієслова.</p> <p>Змінювання дієслів за часами. Розпізнавання часових форм дієслів у тексті. Використання їх у власних висловлюваннях.</p> <p>Правило написання <i>не</i> з дієсловами. Використання дієслів з <i>не</i> в монологічному та діалогічному мовленні</p>	<p><i>розрізняє</i> часові форми дієслова; <i>ставить питання</i> до дієслів різних часових форм;</p> <p><i>змінює</i> дієслова за часами у формах доконаного і недоконаного виду (без уживання термінів) за допомогою питань: <i>що робить? що зробить? що робив? що зробив?</i>; <i>розпізнає</i> часові форми дієслів у тексті;</p> <p><i>вживає</i> дієслова з <i>не</i> в усному і письмовому мовленні, в різних ситуаціях спілкування (в суперечках, дискусіях, застереженнях, виправдуваннях, порадах, повчаннях)</p>
<p>7. Повторення вивченого за рік (6 годин) Виконання навчальних і контрольних завдань</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>використовує</i> здобуті протягом навчального року мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань.</p>
<p>8. Фонетика і графіка. Правопис (протягом навчального року) Українська абетка (алфавіт). Букви на позначення голосних і приголосних звуків. Способи позначення м'якості приголосних на письмі.</p> <p>Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками. Правопис слів з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені слова, що перевіряються наголосом.</p> <p>Правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом.</p> <p>Правопис слів із дзвінкими приголосними в кінці слова та в кінці складу перед глухими.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>відтворює</i> усно український алфавіт; <i>називає</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних; <i>правильно називає</i> всі літери; <i>розташовує</i> слова за алфавітом, орієнтуючись на другу літеру; <i>користується</i> орфографічним та іншими навчальними словниками (тлумачним, синонімів та ін.); <i>застосовує</i> правила перевірки написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені, що перевіряються наголосом; <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом; <i>пише</i> слова із дзвінкими приголосними в кінці слова і в кінці складу перед глухими відповідно до літературної вимови;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Правопис слів із дзвінками і глухими приголосними, що піддаються уподібненню за дзвінкістю-глухістю.</p> <p>Правопис префіксів <i>роз-, без-, з- (с-)</i>. Вживання апострофа після префіксів на приголосний перед буквами <i>я, ю, є, ї</i>.</p> <p>Правила переносу слів з префіксами та з апострофом після префіксів. Подвоєння приголосних на межі префікса і кореня, кореня і суфікса. Правило переносу слів із подвоєними буквами.</p> <p>Велика буква у власних іменниках.</p> <p>Правило написання <i>не</i> з дієсловами. Розділові знаки в кінці речень.</p> <p>Звертання. Розділові знаки при них.</p> <p>Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт.</p> <p>Письмо під диктування: навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти. Контрольний диктант.</p> <p>Слова, значення, вимову і написання яких учні мають запам'ятати: <i>абрикós, адрéса, айстра, автомобіль, агроно́м, аква́рійум, апельси́н, апети́т, асфа́льт, банкі́р, бензи́н, бето́н, бібліоте́ка, велосипе́д, верблю́д, во́гнище, вокза́л, гори́зонт, гримі́ти, грі́м, депута́т, дециме́тр, дире́ктор, елє́ктрика, кипі́ти, кише́ня, колекти́в, комба́йн, комба́йнер і комбайне́р, комп'ю́тер, коридо́р, космона́вт, крини́ця, кукурудза, мета́л, мину́лий, очере́т, пирі́г, президе́нт, пше́ниця, ра́діо, сантиме́тр,</i></p>	<p><i>застосовує</i> правило перевірки букв на позначення дзвінких і глухих звуків, що піддаються уподібненню (<i>молотьба, просьба, легко, нігті</i>); <i>дотримується</i> правил правопису префіксів <i>роз-, без-, з- (с-)</i>, вживання апострофа після префіксів на приголосний звук, переносу слів з префіксами, з апострофом після префіксів; <i>правильно записує</i> слова зі збігом однакових приголосних звуків на межі морфем (<i>беззахисний, осінній</i>) та <i>переносить</i> їх з рядка в рядок;</p> <p><i>записує</i> власні іменники з великої букви; <i>пише</i> окремо <i>не</i> з дієсловами; <i>дотримується</i> правил вживання розділових знаків в кінці речень, різних за метою висловлювання та інтонацією; <i>виділяє</i> на письмі звертання розділовими знаками: комою, знаком оклику; <i>списує</i> текст із підручника, робочого зошита обсягом 50–70 слів із дотриманням правил правопису і каліграфії; <i>звіряє</i> записане із зразком; <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>записує</i> під диктування текст (50–70 слів), складений зі слів, що пишуться за фонетичним принципом, за правилами, вивченими в 1–3 класах і визначеними програмою для самостійного застосування, а також слів, визначених програмою для запам'ятовування</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<i>секунда, спасібі, тривога, фермер, хвилина, череха, черешня (49 слів)</i>	
<p>9. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року) Технічні навички. Графічні навички. Поступовий перехід до письма в графічній сітці зошита в одну лінію.</p> <p>Підготовчі графічні вправи. Виконання окремих елементів та розчерків висотою в 1/3 рядка, у піврядка та в півтора рядка. Закріплення письма великих і малих букв та пунктуаційних знаків. Письмо букв за групами: у порядку ускладнення їх форми (<i>i, u, ш, щ...</i>, <i>I, Ї, И, Ш...</i>), за початком написання букв (<i>с, о, а, д...</i>, <i>С, О, Є, Е...</i>) Удосконалення письма букв.</p> <p>Розвиток швидкості письма.</p> <p>Оформлення письмових робіт.</p> <p>Письмо на дошці</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>самостійно контролює</i> виконання гігієнічних та технічних правил письма; <i>виконує</i> підготовчі вправи-розчерки, зберігаючи однакову висоту, ширину, однаковий нахил елементів букв; <i>дотримується</i> належної висоти, ширини, нахилу великих і малих букв та пунктуаційних знаків (?!) у зошиті в одну лінійку;</p> <p><i>безвіддривно поєднує</i> складові елементи букв <i>н, р, ф</i>; <i>виконує розчерки</i> у зростаючому темпі; <i>безвіддривно поєднує</i> до 4 графем (<i>рин, лин, дре; мили, ориз, триво</i>що) у словах вправ підручника; <i>самостійно контролює</i> рухові дії у процесі такого письма; <i>прискорює письмо</i> в міру своїх можливостей, не змінюючи при цьому форми букв та їх поєднань; <i>правильно, охайно оформлює</i> письмову роботу в зошиті в одну лінію: <i>записує</i> слова у стовпчик; <i>підкреслює</i> умовними лініями слова — різні частини мови; <i>умовно позначає</i> морфеми; <i>будує</i> графічні схеми синтаксичної структури речення; <i>дотримується правил</i> письма на дошці: <i>учень, який пише</i> правою рукою, у процесі письма <i>стоїть</i> зліва від написаного, <i>учень, який пише</i> лівою рукою, у процесі письма <i>стоїть</i> справа від написаного; <i>тримає</i> крейду трьома пальцями; <i>зберігає</i> пропорційність букв за всіма параметрами</p>

III. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року) Організація робочого місця.</p> <p>Організація навчальної діяльності.</p> <p>Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>самостійно і своєчасно готується до уроку; підтримує порядок на робочому місці; визначає під керівництвом учителя мету навчальної діяльності; орієнтується у тривалості часу, відведеному на виконання різних видів завдань; планує послідовність виконання завдання; дотримується встановленого порядку під час виконання самостійних завдань; виконує всі настанови вчителя; слухає й аналізує відповіді однокласників; співпрацює з ними у парі, невеликій групі</i></p>
<p>2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року) Робота з підручником.</p> <p>Користування додатковими навчальними посібниками.</p> <p>Спілкування у процесі навчання</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>орієнтується в методичному апараті підручника (у змістовому навантаженні основних позначень); знаходить потрібний за змістом матеріал; працює з дидактичним, роздатковим матеріалом, у зошитах із друкованою основою; користується навчальними словниками; говорить у належному темпі, з відповідною інтонацією; виділяє нові факти, розпізнає невідоме, відтворює послідовність подій, встановлює причиново-наслідкові зв'язки у змісті прослуханого чи прочитаного тексту; ставить запитання до тексту, до пояснення вчителя, однокласникам під час опитування; переказує прочитане; зв'язно й послідовно описує побачене, почуте; висловлює власні міркування на доступні теми</i></p>
<p>3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року) Виконання мисленевих операцій.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>виділяє у предметах, мовних одиницях істотні ознаки, розрізняє серед них головні і другорядні; порівнює предмети, мовні одиниці за різними ознаками; робить висновок-узагальнення з допомогою вчителя;</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)	<i>добирає факти, які підтверджують висловлену думку або суперечать їй; застосовує мисленнєві операції, мовні знання і мовленнєві вміння у творчих завданнях</i>
4. Формування контроль-но-оцінювальних умінь і навичок (протягом року) Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт. Оцінювання результатів навчання	Учень (учениця): <i>контролює послідовність виконання завдання та його проміжні результати; використовує засвоєні способи перевірки орфограм; знаходить і виправляє орфографічні і пунктуаційні помилки; перевіряє результати навчання, застосовуючи алгоритми й пам'ятки; висловлює оцінні судження щодо якості усної відповіді, письмової роботи власної та однокласників</i>

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Пояснювальна записка

Курс «Літературне читання» — органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури». Його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

Читацька компетентність є особистісно-діяльним інтегрованим результатом взаємодії знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів, що набувається у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Літературне читання».

У процесі навчання відбувається становлення і розвиток якостей дитини-читача, здатної до самостійної читацької, творчої діяльності; здійснюється її мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується любов до мистецтва слова, потреба в систематичному читанні.

Для досягнення мети виконуються такі завдання:

— формування в учнів повноцінної навички читання як базової у системі початкового навчання;

— ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів;

— формування у школярів умінь сприймати, розуміти, аналізувати й інтерпретувати літературні тексти різних видів з використанням початкових літературознавчих понять;

— розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);

— розвиток творчої літературної діяльності школярів;

— формування у школярів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок, довідковим матеріалом, умінь здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань;

— виховання потреби в систематичному читанні як засобів пізнання світу, самопізнання, загальнокультурного розвитку.

Навчальний предмет «Літературне читання» — багатофункціональний. Уміння і навички — складова читацької компетентності, які формуються на уроках літературного читання, мають не лише предметний, а й загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують їх подальше засвоєння у наступних ланках загальноосвітньої школи.

Зміст літературного читання визначається на основі таких принципів: **тематично-жанрового, естетичного, літературознавчого.**

Тематично-жанровий та художньо-естетичний принципи є визначальними у виборі творів для читання. Коло читання охоплює доступні цій віковій групі учнів художні твори різних родів і жанрів, науково-художні, науково-пізнавальні, фольклорні твори української та зарубіжної літератури, періодику, довідкову літературу.

Тематика творів відображає різні сторони життя і діяльності людини, сприяє розширенню світогляду дітей, поповненню їхніх знань, засвоєнню найважливіших загальнолюдських цінностей. вихованню найкращих почуттів: любові до рідної землі, мови, природи, шанобливого ставлення до батьків, людей старшого покоління, національних традицій свого народу та культури інших народів.

Естетичний принцип передбачає відбір творів словесного мистецтва за критеріями естетичної цінності. Зміст відібраних творів розкриває перед читачем різноманітність навколишнього світу, людських взаємин, сприяє розвитку почуттів гармонії і краси, формуванню особистісного ставлення до дійсності.

Літературознавчий принцип передбачає введення до системи підготовки дитини-читача початкових літературознавчих понять, які засвоюються учнями практично, на рівні уявлень. Він реалізується в процесі використання елементів аналізу й інтерпретації літературного тексту. Об'єктом уваги читача стає слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу. Впровадження цього принципу передбачає усвідомлення учнями на практичному рівні таких понять, як тема, ідея, жанрові особливості твору, його персонажі, засоби художньої виразності.

Комунікативно-мовленнєвий принцип є визначальним у мовленнєвому розвитку учнів, формуванні у них досвіду міжособистісного спілкування, комунікації з джерелом інформації. Під час навчання відбувається інтенсивний розвиток всіх характеристик навички читання вголос і мовчки при

провідній ролі смислового читання; учні оволодівають прийомами виразного читання, уміннями будувати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), виявляти готовність уважно слухати і розуміти співбесідника, брати участь у діалозі.

Впровадження комунікативно-мовленнєвого принципу передбачає діалогову взаємодію читача з текстом, автором, героями його твору, застосування технологій кооперативного навчання, створення спеціальних навчальних ситуацій, (робота в парах, малих групах, колективне обговорення змісту прочитаного, прослуханого, участь у літературній бесіді, рольових літературних іграх, декламація, драматизація тощо), у процесі яких формується культура спілкування.

Формування читацьких умінь здійснюється в нерозривній єдності з мовленнєвими. Якщо система читацьких умінь *відображає процес сприймання, осмислення твору*, то мовленнєві уміння — *процес створення власного висловлювання* за прочитаним (прослуханим). При цьому діти не копіюють текст-зразок, а використовують для побудови власних висловлювань засоби, аналогічні тим, з якими ознайомились на уроках читання.

Цілеспрямоване формування читацької діяльності молодших школярів знаходить своє продовження й розвиток в організації самостійної роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією як на спеціально відведених заняттях у класі, так і в позаурочний час.

Формування читацької компетентності учнів здійснюється з використанням міжпредметних зв'язків.

Основою структурування програми є **змістові лінії Державного стандарту з читання**: Коло читання. Формування й розвиток навички читання. Літературознавча пропедевтика. Досвід читацької діяльності. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією. Розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

Коло читання

Коло читання молодших школярів охоплює твори різних родів і жанрів для дітей цього віку з кращих надбань української і зарубіжної літератури.

Твори усної народної творчості — малі фольклорні форми: загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, ігровий фольклор; казки, легенди, міфи.

Літературні казки українських та зарубіжних авторів.

Твори українських і зарубіжних письменників-класиків, які ввійшли в коло дитячого читання.

Твори сучасної дитячої української та зарубіжної літератури.

Дитяча періодика: газети і журнали.

Довідкова література: словники, довідники, енциклопедії для дітей.

За жанрово-родовими формами — це епічні твори: оповідання, байки, повісті, повісті-казки; ліричні: твори різного змісту і форми; драматичні: п'єси для дітей.

За тематичним спрямуванням — твори про природу у різні пори року; твори про дітей, їхні стосунки, взаємини в сім'ї, школі; ставлення до природи, людей, праці, сторінки з життя видатних людей; твори, у яких звучать мотиви любові і пошани до рідної землі, мови, традицій українського та інших народів; утверджуються добро, людяність, працелюбність, честь, дружба; гумористичні твори; науково-художні твори про живу і неживу природу; пригодницькі твори, фантастика.

Перелік авторів і творів, які визначені цією змістовою лінією по класах, має рекомендований характер і може бути змінений авторами, укладачами підручників, учителями.

Формування і розвиток навички читання

Протягом навчання в початковій школі учні оволодівають повноцінною навичкою читання, яка характеризується злиттям **технічної і смислової** її сторін.

Техніка читання охоплює такі компоненти, як спосіб читання, правильність, виразність, темп. Кожен з них окремо і в сукупності підпорядкований **смісловій** стороні читання, тобто **розумінню тексту**. Ця якість, що є провідною, передбачає розуміння учнями більшої частини слів у тексті, вжитих як у прямому, так і в переносному значеннях, змісту речень, смислових зв'язків між ними і частинами тексту, його фактичного змісту і основного смислу.

Під час навчання молодші школярі оволодівають двома видами **читання** — вголос і мовчки. Читання **вголос** — це чітке, плавне, безпомилкове, достатньо виразне читання цілими словами у відповідному темпі. Читання **мовчки** — читання «очима», без зовнішніх мовленнєвих рухів, характеризується активізацією процесів розуміння, запам'ятовування і засвоєння прочитаного, а також зростанням темпу, порівняно з читанням уголос*.

У 1–2-х класах основна увага зосереджується на інтенсивному формуванні якостей читання вголос. Паралельно з цим в учнів формуються уміння слухати, сприймати й розуміти зв'язне усне й писемне мовлення. З другого півріччя 2-го класу застосовується методика навчання читати мовчки. У 3–4-х класах змінюється співвідношення видів читання. Провідне місце у сприйманні й засвоєнні навчального матеріалу належить мовчазному читанню. Відповідно і в роботі з текстом збільшується питома вага вправ і завдань на розвиток смислової сторони читання.

Літературознавча пропедевтика

Передбачає ознайомлення школярів (на початковому рівні, практично) з окремими літературознавчими поняттями, необхідними їм під час аналізу та інтерпретації твору. В учнів формуються найпростіші уявлення про сюжет і композицію твору (без уживання термінів), про художній образ-персонаж в епічному творі та художній образ — у ліричному, про деякі особливості жанрів художніх творів, засоби художньої виразності, авторську позицію (ставлення автора до зображуваних подій, до персонажів), тему та основну думку твору.

Хоча у програмі літературознавчу пропедевтику виділено в окрему змістову лінію, відпрацювання зазначених понять здійснюється у процесі всіх видів читацької діяльності.

Досвід читацької діяльності (опрацювання текстів різних видів: художніх, науково-художніх)

Особливості опрацювання художнього твору ***Усвідомлення жанрових особливостей творів***

Під час навчання молодші школярі ознайомлюються зі значущими одиницями творів художньої літератури і фольклору, оволодівають практичними уміннями впізнавати, розрізнявати та називати окремі літературні жанри: казка (народна і літературна), оповідання, повість, вірш, байка, малі

* Для кожного класу програмою визначаються нормативи (якісні та орієнтовні кількісні показники) читання вголос і мовчки.

фольклорні форми (загадка, прислів'я); ігровий фольклор (скоромовка, лічилка, календарно-обрядова поезія тощо).

Засвоєння школярами літературних форм, їх жанрових особливостей організовується з урахуванням пізнавальних можливостей дітей. Учні 2-х класів ознайомлюються з найпростішими жанровими особливостями казки на матеріалі казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами. Геройко-фантастичні казки, які мають складнішу будову, більші за обсягом, складаються з багатьох епізодів, відзначаються особливою вигадливістю, містять потужний фантастичний елемент, доцільно починати вивчати з 3-го класу. Лірична поезія доступніша учням 4-х класів.

Смисловий і структурний аналіз твору

Аналіз художнього твору ґрунтується на особливостях сприймання молодшими школярами літератури як мистецтва слова.

Основне завдання смислового і структурного аналізу художнього тексту — це сприймання художнього образу, усвідомлення ідеї твору. Ці завдання зумовлюють вибір засобів для їх розв'язання, тобто визначають, які літературознавчі знання і в якому обсязі будуть потрібні учням, які спостереження за жанровою специфікою того чи іншого твору варто зробити, які прийоми аналізу тексту виявляються найбільш доцільними тощо.

Аналіз творів охоплює такі рівні: первинний, поглиблений, структурний. Аналізу тексту передують первинне цілісне, безпосереднє, емоційне сприймання учнями твору, цілеспрямоване перечитування змісту та окремих його фрагментів. У процесі первинного аналізу учні розмірковують над тим, як починається твір, яким чином далі розгортаються події, чим він закінчується. Предметом поглибленого аналізу стає виявлення смислових зв'язків між персонажем, місцем дії і подіями в епічному творі, складання характеристик дійових осіб, аналіз їхніх вчинків, мотивів поведінки. Усвідомлення цих зв'язків складає основу початкового уявлення про сюжет і композицію художнього твору, виділення теми та основної думки прочитаного тощо.

Аналізу підлягають не всі елементи тексту, а лише ті, які найбільш яскраво виражають ідею твору, що вивчається. Структурний аналіз змісту твору має на меті орієнтування учнів у структурі тексту, відтворення його з опорою на різні види плану, малюнки тощо.

Засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення до змісту прочитаного (прослуханого) твору

Цілісне сприймання змісту твору, усвідомлення його ідеї нерозривно пов'язане з умінням сприймати засоби художньої виразності відповідно до їх функцій у художньому творі. Основою такого сприймання й оцінки зображуваного є формування в учнів уявлення про слово як засіб створення художнього образу.

Під керівництвом учителя молодші школярі навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, героїв.

Усвідомлення ролі засобів виразності у творі дає учням змогу повніше сприймати і відтворювати в уяві картини життя, змальовані письменником, встановлювати зв'язок між ними, розуміти авторську позицію, що в свою чергу сприяє проникненню в емоційну тональність твору.

Оволодіння цими читачькими вміннями створює умови для розвитку у школярів здатності емоційно реагувати на зміст прочитаного (прослухано-

го) твору, виявляти й усвідомлювати свої почуття, освоєння умінь висловлювати власні оцінні судження, використовуючи адекватні мовленнєві засоби.

Робота з науково-художніми творами

Науково-художній твір — це різновид дитячої пізнавальної літератури. У науково-художньому творі пізнавальна інформація розкривається за допомогою сюжету, характеристики (опису) образів, подій, явищ.

За жанровою та тематичною різноманітністю — це оповідання, пізнавальні казки, повісті про явища природи, історичні події, техніку, географію.

Робота з науково-художнім твором спрямовується на формування в учнів умінь знаходити пізнавальну інформацію, визначати істотні ознаки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо.

Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією

Основними завданнями уроків роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією у 2–4-х класах є розширення кола дитячого читання, формування читацької самостійності учнів, сприяння розвитку інформаційної культури молодших школярів.

На кожному етапі навчання визначаються завдання, які враховують особливості кожного вікового мікроперіоду, обумовлюються методика роботи та організація читацької діяльності учнів, вимоги до навчального матеріалу, види бібліотечно-бібліографічної допомоги, типи, структура уроку (заняття) тощо.

Так, у 2-му класі вчитель спрямовує школярів на широке ознайомлення зі світом доступних їм книжок з власної ініціативи, на пошук серед них тих, які найбільшою мірою можуть задовольнити пізнавальні інтереси кожного з учнів.

Враховуючи об'єктивні обставини все ще недостатнього рівня сформованості повноцінної навички читання учнів, рівня їхнього літературного розвитку, особливого значення набуває індивідуалізація самостійної читацької діяльності дітей. Учитель визначає навчальні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожного, поступово ускладнюючи навчальний матеріал, а також способи його опрацювання.

Учні вчаться **самостійно** визначати зовнішні показники змісту кожної книжки, вибирати потрібну за окресленими педагогом показниками, співвідносити їх і на цій основі робити загальний висновок про тематику, орієнтовний зміст, характер, кількість уміщених у ній творів. Така діяльність сприяє швидшому входженню дитини в текст, який вона читатиме самостійно.

У 3–4-х класах самостійна читацька діяльність також має свої особливості. Одним з пріоритетних завдань у цей період є формування і розвиток у школярів продуктивних способів самостійного опрацювання змісту різних типів і видів дитячих книжок, у т. ч. значних за обсягом, довідкової літератури, дитячої періодики, а також умінь здійснювати пошук, добір, систематизацію, узагальнення навчально-пізнавальної інформації, користуючись засобами бібліотечно-бібліографічної допомоги, довідково-інформаційним апаратом книжки, а також Інтернет-ресурсами дитячої бібліотеки.

Набуті у попередніх класах практичні уміння, способи роботи з дитячою книжкою дозволяють школярам переважно самостійно розв'язувати спеціальні завдання, які складають сутність читацької діяльності.

Визначаючи твори для позакласного читання, вчитель враховує умови забезпечення дитячою літературою районних (міських) шкільних, домашніх бібліотек.

Окреслений зміст роботи реалізується на спеціально відведених уроках, бібліотечних заняттях (проводяться 1 раз на два тижні).

Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

Спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє природну потребу дитини в емоційних переживаннях, створює передумови для самовираження особистості. Молодші школярі беруть участь у посильній творчій діяльності, яка організовується вчителем на уроках класного і позакласного читання і в позаурочний час. Для стимулювання творчих здібностей використовуються такі види завдань: словесне малювання, графічне ілюстрування, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, колективне та індивідуальне складання з допомогою учителя казок, лічилок, загадок тощо.

Методична реалізація змісту курсу «Читання» потребує гнучкого підходу до визначення цілей, структури уроків, відбору методів і прийомів організації читацької діяльності молодших школярів.

У поєднанні методів і прийомів навчання слід прагнути до активізації пізнавальної і емоційно-почуттєвої сфери учнів, залучення їх до діалогічної взаємодії з текстом, самовираження у творчій діяльності. Повноцінне сприймання і розуміння передбачає взаємодію мотиваційного, змістового, операційного, рефлексивного компонентів читацької діяльності учнів, поетапність осягнення смислової й образної цінності твору.

Реалізація ідей особистісно зорієнтованого навчання потребує індивідуалізації читацької діяльності учнів. Це зумовлює необхідність систематичного застосування диференційованих і творчих завдань, завдань на вибір, врахування в оцінюванні навчальних досягнень (зокрема, темп читання, виразність) індивідуальних особливостей учнів, їх читацьких інтересів.

3 клас

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Коло читання	
<p>У 3 класі коло читання розширюється за жанрами і персоналіями, охоплюючи доступні, цікаві для цього віку твори, які мають художньо-естетичну цінність. Усна народна творчість. Малі фольклорні форми: народні дитячі пісеньки, ігри, лічилки, загадки, скороговки, прислів'я, приказки; народні усмішки, чарівні казки, легенди, народні пісні.</p> <p>Поезія (вірші сюжетні, пейзажні, гумористичні, фантастичні). Т. Шевченко, Леся Українка, П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, Олександр Олесь, І. Калинець, М. Вороний, П. Воронько, М. Вінграновський, Н. Забіла, М. Стельмах, А. Качан, Л. Костенко,</p>	<p>Учень (учениця) : співвідносить вивчені твори з відповідними жанрами: казка, вірш, оповідання, байка, п'єса; розрізняє фольклорні і авторські твори; твори за емоційним забарвленням; називає основні теми читання; прізвиська, імена українських письменників-класиків, найвідоміших письменників-казкарів та їхні твори, з якими ознайомились під час навчання; знає сюжети 4–5 фольклорних казок; напам'ять 7–8 віршів, прізвиська, імена їхніх авторів; 5–6 прислів'їв;</p>

В. Коломієць, Т. Коломієць, А. Костецький, А. Малишко, А. М'ястківський, Є. Горева, В. Лучук, П. Осадчук, Д. Павличко, Марійка Підгірянка, Олена Пчілка, М. Познанська, І. Кульська, С. Жупанин, В. Самійленко, В. Скомаровський, І. Січовик, О. Сенатович, Г. Бойко, Д. Білоус, Д. Павличко, І. Світличний, І. Жиленко, М. Сингаївський, Г. Чубач.

Акровірші, вірші-загадки, вірші-скоромовки.

Байки. Л. Глібов, П. Глазовий.

Проза. Оповідання, уривки з повістей:

О. Буцень, Є. Гуцало, А. Григорук, В. Кава, В. Нестайко, Д. Чередниченко, О. Іваненко, І. Сенченко, В. Скуратівський, Гр. Тютюнник, Микола Трублаїні, В. Сухомлинський, Ю. Збанацький, М. Стельмах, В. Чухліб, О. Дерманський, Л. Воронина.

Літературні казки. К. Ушинський, І. Франко, Леся Українка, О. Зима, І. Липа, О. Іваненко, В. Скомаровський, В. Сухомлинський, Л. Письменна, Ю. Ярмаш.

П'єси. Н. Куфко, Олександр Олесь, Л. Мовчун.

Сходінки до монографічного вивчення творчості поетів: Марійка Підгірянка, Н. Забіла, П. Воронько, М. Стельмах, Т. Коломієць, А. Костецький, Д. Павличко.

Науково-художні твори. Г. Демченко, О. Іваненко, О. Копиленко, Ю. Старостенко, А. Коваль, П. Утевська, Ю. Дмитрієв, М. Пришвін.

Довідкова література в контексті завдань літературного розвитку молодших школярів.

Сторінками дитячих журналів.

Зарубіжна література. Казки, оповідання, уривки з повістей: П. Єршов, О. Пушкін, Г. К. Андерсен, брати Грімм, З. Топеліус, А. Ліндгрен, Боже-на Немцова, М. Носов, М. Сладков. Вірші: С. Маршак, А. Барто, Б. Захoder, Янка Купала, Джанні Родарі.

усвідомлює значення книжки в житті людини

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Формування і розвиток навички читання	
<p>Розвиток правильного, свідомого, виразного читання вголос цілими словами та групами слів.</p> <p>Інтенсивне формування і розвиток продуктивних способів читання мовчки (очима, без позамовних засобів, виявлення емоцій, свідомо)</p> <p>Формування і розвиток умінь за допомогою вчителя, а також самостійно вибирати та застосовувати під час читання мовленнєві засоби виразності (тон, темп, гучність, логічний наголос).</p> <p>Застосування різних видів вправ, спрямованих на розвиток мовленнєвого апарату, розширення оперативного поля зору; правильності, безпомилковості сприймання тексту; розвитку смислової здогадки (антиципації); розвитку темпу читання вголос і мовчки; розвитку уваги і пам'яті у процесі сприймання</p>	<p>Учень (учениця): читає наприкінці навчального року вголос правильно, свідомо, виразно, цілими словами та групами слів у темпі, не нижчому 75 сл./хв; оволодіває продуктивними способами читання мовчки (самостійно та за допомогою вчителя);</p> <p>вибирає та застосовує під час читання мовленнєві засоби виразності (тон, темп, гучність, логічний наголос) — самостійно та за допомогою вчителя;</p> <p>виконує вправи різних видів, спрямовані на розвиток артикуляційного апарату, розширення оперативного поля зору, розвиток смислової здогадки (антиципації), розвитку темпу читання вголос і мовчки; розвитку уваги і пам'яті у процесі сприймання</p>
Літературознавча пропедевтика	
<p>Тема та основна думка твору Формування умінь самостійно усвідомлювати, визначати тему твору та основну думку (за допомогою вчителя)</p>	<p>Учень (учениця) : усвідомлює та самостійно визначає тему твору; основну думку — за допомогою вчителя</p>
<p>Сюжет і композиція (без уживання термінів). Пейзаж, портрет, діалоги як найпростіші елементи композиції твору. Початок, основна частина, кінцівка твору як основні елементи сюжету, їх взаємозв'язки</p>	<p>знаходить у структурі тексту художні описи природи, зовнішності людини, інших живих істот; пояснює їх роль у творі; називає учасників діалогу; розуміє зміст діалогу; визначає у структурі епічного твору початок, основну частину, кінцівку; пояснює їх взаємозв'язок після аналізу твору</p>
<p>Герой (персонаж) твору. Визначення головного й другорядних персонажів твору; позитивного та негативного героїв твору (за допомогою вчителя)</p>	<p>самостійно визначає головного і другорядного персонажів; пояснює, хто з персонажів є позитивним, хто — негативним (самостійно та за допомогою вчителя)</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Автор твору. Усвідомлення взаємозв'язків: автор — твори — книжки; автор — теми.</p> <p>Ставлення письменника до зображуваних подій і персонажів.</p> <p>Епізоди з життя і діяльності письменника</p>	<p>пояснює, що той чи інший письменник є автором низки творів, низки книжок на певну тему;</p> <p>наводить приклади; має елементарне уявлення про авторську позицію: як автор ставиться до зображуваних подій і персонажів (за допомогою вчителя);</p> <p>розповідає епізоди з життя і діяльності письменників, з якими ознайомлювались під час навчання</p>
<p>Мова твору. Яскраві, точні, образні вислови для характеристики персонажів, опису природи.</p> <p>Розвиток умінь виділяти в тексті епітети, порівняння, метафори (без уживання термінів, практично), з'ясовувати їх роль у творі</p>	<p>виділяє у художньому тексті та вживає у своєму мовленні під час характеристики персонажів творів, опису природи яскраві, образні вислови з твору;</p> <p>пояснює їх роль у тексті</p>
<p>Жанр. Розвиток умінь самостійно визначати, усвідомлювати жанрові особливості творів, що вивчались</p>	<p>правильно називає та розрізняє практично жанри творів, з якими ознайомлювався під час навчання;</p> <p>самостійно визначає жанрові ознаки казок про тварин, віршів, оповідань;</p> <p>визначає жанрові ознаки героїко-фантастичних казок; байок, п'єс (за допомогою вчителя)</p>
<p align="center">Досвід читацької діяльності</p> <p align="center">Особливості опрацювання художнього твору</p> <p align="center"><i>Усвідомлення жанрової специфіки творів — впізнавання і називання жанру твору</i></p>	
<p>Народні героїко-фантастичні (чарівні) казки. Спостереження за структурними особливостями цих творів. Особливий характер вимислу та фантазії таких казок: таємничі, зачаровані, незвичайні місця, предмети, істоти; надзвичайна сила, чудесні перетворення та ін.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>усвідомлює, називає основні ознаки героїко-фантастичних казок: зачаровані, незвичайні предмети, істоти, чудесні перетворення, надзвичайна сила героїв і т. ін.;</p> <p>правильно визначає, називає героїв чарівних казок</p>
<p>Герої (персонажі) героїко-фантастичних казок, їхні вчинки, мотиви поведінки (з допомогою вчителя). Добро і зло в казці</p>	<p>пояснює, якими якостями наділені позитивні і негативні герої;</p> <p>висловлює свою оцінку щодо поведінки, вчинків персонажів;</p> <p>робить висновок, що добро у таких казках перемагає зло (за допомогою вчителя)</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Прислів'я і приказки як короткі, влучні, образні вислови повчального змісту. Тематика прислів'їв. Формування умінь вибрати з низки прислів'їв таке, що найточніше відображує основну думку твору. Спостереження за використанням прислів'їв і приказок у художніх творах та мовленні людей</p>	<p>розпізнає прислів'я і приказки з-поміж інших літературних жанрів; називає, теми прислів'їв (напр., про працю, навчання); правильно вибирає з низки прислів'їв таке, що найточніше відображує основну думку твору (на прикладі прислів'їв, які побутують у мовленні переважно у прямому значенні)</p>
<p>Вірші. Розширення і поглиблення знань і умінь учнів про жанрові особливості віршів (рима, ритм, настрій, мелодика, уявні картини). Тематика дитячих віршів. Спостереження за мовою віршів</p>	<p>вміє самостійно назвати основні ознаки вірша (наявність рими ритму, поділ на строфи — без вживання терміну); наводить кілька прикладів віршів, різних за емоційним забарвленням, пояснює, які почуття висловлює поет у творі; називає основні теми дитячих віршів, які опрацьовувалися на уроках</p>
<p>Акрівірш (акростих) як особлива форма вірша (віршованої загадки), у якому початкові літери рядків, прочитані згори вниз, становлять слово чи словосполучення</p>	<p>практично розрізняє акрівірш; називає його основну відмінність від інших творів</p>
<p>Оповідання. Поглиблення знань, удосконалення умінь щодо структурних особливостей оповідання, типів персонажів, тематики оповідань.</p> <p>Формування умінь усвідомлювати умовність подій у літературному творі, їх відмінність від реальних, життєвих.</p> <p>Привертання уваги учнів до особистості автора твору</p>	<p>називає основні ознаки оповідання як жанру, наводить кілька прикладів; пояснює, хто є героями (персонажами) оповідань; називає основні теми дитячих оповідань, які опрацьовувалися під час навчання; має уявлення про умовність подій у літературному творі (з допомогою вчителя); пояснює, що відображені події у тому чи іншому оповіданні не є точною копією з реального життя</p>
<p>Байка як невеликий за обсягом, здебільшого віршований твір, у якому в гумористичній, алегоричній формі зображуються людські вчинки, характери, недоліки.</p> <p>Герої (персонажі) байок</p>	<p>має початкове уявлення про жанрові особливості байки як невеликого, здебільшого віршованого твору, у якому в алегоричній формі висміюються негативні риси характеру, вчинки людей; правильно називає героїв байок</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Повість, повість-казка як прозові твори, у яких мають місце кілька подій; їх відмінність від оповідання та казки. Герої (персонажі) повістей, повістей-казок</p>	<p>практично розрізняє повість, повість-казку; пояснює їх відмінність від оповідання та казки; правильно називає героїв повістей, повістей-казок (на прикладі програмових творів)</p>
<p>П'єса як драматичний твір, написаний для вистави. Дійові особи. Діалогічний характер побудови п'єси. Діалоги і монологи у п'єсі. Слова автора. Дії (картини) у п'єсі</p>	<p>має уявлення про основні жанрові ознаки п'єси, її відмінність від інших жанрів; визначає у п'єсі діалоги, монологи, слова автора, дії (картини); вміє брати участь у постановці дитячих п'єс</p>
<i>Смисловий і структурний аналіз тексту</i>	
<p>Смисловий і структурний аналіз тексту має практичну спрямованість і здійснюється у процесі його багаторазового перечитування, під час якого учні поступово готуються до глибшого аналізу та синтезування прочитаного, тобто узагальнення. У 3 класі продовжується формування і удосконалення умінь, що були об'єктом роботи у 2 класі, а також вводяться у читачку діяльність нові уміння і способи опрацювання тексту.</p> <p>Удосконалення умінь знаходити і пояснювати зв'язки між реченнями, абзацами і частинами тексту; самостійне визначення послідовності подій у творі і орієнтування у структурі тексту: зачин (початок), основна частина, кінцівка.</p> <p>Самостійне складання простого плану до невеликих за обсягом і нескладних за будовою оповідань, науково-художніх, науково-популярних текстів.</p> <p>Користування планом для переказу прочитаного.</p> <p>Розвиток умінь запитувати і відповідати на матеріалі прочитаних текстів; ставити запитання до тексту; вступати в діалог (5–6 реплік) на основі прочитаного.</p> <p>Формування умінь аналізувати тексти з метою знаходження певних ознак описуваних предметів, явищ,</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>уміє знаходити і пояснювати зв'язки між реченнями, абзацами і частинами тексту;</p> <p>самостійно визначає послідовність подій у творі;</p> <p>самостійно складає проект план до невеликих за обсягом і нескладних за будовою художніх і науково-художніх текстів;</p> <p>уміє користуватися планом і малюнками для переказу прочитаного (детально, стисло, вибірково);</p> <p>уміє самостійно формулювати запитання до тексту;</p> <p>уміє за допомогою вчителя і самостійно аналізувати тексти, виділяти ознаки описуваних предметів, явищ, подій; вчинки дійових осіб;</p> <p>висловлює здогадки щодо можливого розвитку подій;</p> <p>уміє за допомогою вчителя і самостійно встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, визначати головне, узагальнювати, доводити свою думку;</p> <p>вміє визначати у творах елементи розповіді, описи, міркування</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>подій, персонажів твору, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення нового, невідомого, узагальнення, доведення тощо.</p> <p>Формування умінь за допомогою вчителя та самостійно виділяти головне в прочитаному тексті; співвідносити головну думку прочитаного із заголовком, з прислів'ям, з ілюстраціями; знаходити в тексті слова, вислови, речення, які є ключовими для розуміння тексту, характеристики персонажів.</p> <p>Формування умінь розрізняти у творах елементи розповіді, опису, міркування</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення читача до змісту твору</i></p>	
<p>Розширення і поглиблення в учнів уявлень про епітет, порівняння, метафору; їх роль, різні форми вираження; усталені епітети, порівняння, метафори в усній народній творчості й у творах письменників. Самостійне знаходження у тексті слів, що мають переносне значення, пояснення їх значень на прикладах.</p> <p>Формування умінь визначати настрій, загальну тональність твору; висловлюватися про враження від прочитаного.</p> <p>Формування художньо-образного мислення, основою якого є емоційно-чуттєве сприймання і аналіз учнями прочитаного, а результатом — оцінні судження, почуття, милування красою художнього слова.</p> <p>Формування в учнів у співпраці з учителем досвіду сенсорного естетичного сприймання художніх творів через аналіз зображення словом кольорів, форм, звуків природи</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>уміє знаходити у тексті самостійно і за допомогою вчителя порівняння, епітети, метафори (без вживання терміну); пояснювати їх роль у тексті;</p> <p>уміє самостійно знаходити у тексті слова, що мають переносне значення;</p> <p>уміє використовувати у власному мовленні образні засоби (розповідь, переказ);</p> <p>уміє за допомогою вчителя визначати настрій, загальну тональність твору;</p> <p>уміє висловлювати оцінні судження морального і естетичного характеру про події, вчинки персонажів, описи у художньому творі; висловлювати своє ставлення до прочитаного</p>
<p style="text-align: center;">Робота з науково-художніми творами</p>	
<p>Художні і пізнавальні особливості науково-художніх творів. Художня сюжетна лінія, характеристика</p>	<p>усвідомлює сюжет, виявляє розуміння вчинків, подій, знаходить текст і пояснює слова-терміни,</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>героїв твору. Пізнавальна наукова інформація.</p> <p>Порівняння художнього і науково-художнього твору</p>	<p>визначає смислові частини, встановлює між ними зв'язки, виокремлює (за допомогою вчителя) науково-пізнавальний матеріал, складає словесний, малюнковий план, визначає основну думку, переказує зміст. Розрізняє твори (за наявністю чи відсутністю наукової інформації)</p>
Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією	
<p>Практичне ознайомлення школярів з поняттями «прикнижна анотація», «відомості про письменника»</p>	<p>Учень (учениця): самостійно виділяє у книжці, правильно називає її структурні елементи: титульний аркуш, прикнижна анотація, відомості про письменника; пояснює їх призначення</p>
<p>Формування умінь самостійно ознайомлюватись з новою книжкою з опорою на позатекстову інформацію, вміщену на обкладинці, титульному аркуші, у прикнижній анотації, передмові і т.ін.</p>	<p>самостійно ознайомлюється з новою дитячою книжкою з опорою на зміст обкладинки, титульний аркуш, прикнижну анотацію, передмову; прогнозує її орієнтовний зміст</p>
<p>Формування в учнів самостійно добирати і читати дитячі книжки за темами, рекомендованими вчителем</p>	<p>самостійно добирає і читає дитячі книжки на рекомендовану вчителем тему читання; будує зв'язне висловлювання за змістом твору (творів)</p>
<p>Формування умінь самостійно орієнтуватись у групі дитячих книжок, розташованих на книжковій виставці</p>	<p>висловлюється щодо орієнтовного змісту книжок, їх тематики</p>
<p>Формування умінь здійснювати пошук потрібної книжки у відкритому фондї, а також за допомогою Інтернет-ресурсів бібліотеки (з допомогою вчителя)</p>	<p>здійснює пошук потрібної книжки у відкритому фондї бібліотеки</p>
<p>Формування умінь складати найпростішу анотацію на прочитану книжку (усно, з допомогою вчителя)</p>	<p>складає найпростішу анотацію на прочитану книжку (усно, з допомогою вчителя)</p>
<p>Формування умінь самостійно користуватись довідковою літературою (дитячими енциклопедіями, словниками тощо)</p>	<p>усвідомлює призначення довідкової літератури; самостійно користується нею для пошуку потрібної інформації, розширення та поповнення своїх знань</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розвиток у школярів умінь самостійно читати дитячу періодику. Практичне ознайомлення з поняттями «число журналу», «рік видання», «примірник», «комплект»	виділяє, правильно називає у дитячому журналі число журналу, рік видання; пояснює значення понять: «примірник журналу», «комплект» (за допомогою вчителя)
Виховання у школярів культури спілкування під час колективного обговорення прочитаних творів (умінь слухати думки, міркування однолітків, з повагою ставитись до міркувань, суджень, які не збігаються з власними; бути толерантними під час діалогу, колективної дискусії і т. ін.	бере участь у колективному обговоренні змісту самостійно прочитаних книжок; уважно слухає думки, міркування однокласників; висловлює власні міркування щодо прочитаного; виявляє толерантність, повагу до однолітків під час діалогу, колективної дискусії
Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного	
У 3 класі на новому матеріалі продовжується залучення учнів до тих видів творчих завдань, які виконувались у 2 класі, з деяким їх ускладненням. Зокрема, колективне та індивідуальне складання варіантів кінцівок до літературних казок, творів-мініатюр про казкових героїв і власні спостереження; складання розповідей від імені одного з героїв твору, заповнення пропусків у прозових і віршованих творах; інсценування прочитаного. Ознайомлення і практичне використання у співпраці з учителем прийомів складання казок, загадок, лічилок за аналогією, зразком і самостійно. Виконання творчих завдань на основі сприймання різних видів мистецтва: творів письменників, художників, композиторів	Учень (учениця): уміє самостійно і з допомогою вчителя доповнювати і змінювати тексти; уміє самостійно і в співпраці з учнями творчо переказувати, складати твори-мініатюри про казкових героїв, інсценізувати; уміє складати твори за власними спостереженнями; малюнками; уміє за допомогою вчителя і самостійно (з використанням опорних слів, малюнків) складати казки, загадки, лічилки, доповнювати рими; бере участь в інсценізації прочитаних творів

МАТЕМАТИКА

Пояснювальна записка

Курс математики — важлива складова навчання і виховання молодших школярів, основоположна частина математичної освіти. Цей курс у системі неперервної освіти ґрунтується на відповідному змісті Базового компонента дошкільної освіти.

Навчання математики в початковій школі виконує низку значущих для загального розвитку особистості учня завдань, серед яких: формування здатності логічно міркувати, уміння виділяти властивості предметів і явищ навколишнього світу; виховання зосередженості, наполегливості, працьовитості, самостійності та ін.; розвиток інтелекту, пам'яті, мовлення, уяви.

Програма з математики для 1–4-х класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти.

Навчання математики забезпечує формування у молодших школярів ключових компетентностей, з-поміж яких основною є «уміння вчитися». У результаті засвоєння змісту математики учні зможуть:

- сприймати та визначати мету навчальної діяльності;
- зосереджуватися на предметі діяльності;
- організовувати свою діяльність для досягнення суб'єктно чи суспільно значущого результату;
- відбирати й застосовувати потрібні знання і способи діяльності для розв'язування навчальної задачі;
- використовувати здобутий досвід в конкретній навчальній або життєвій ситуації;
- висловлювати ціннісні ставлення щодо результату й процесу власної діяльності;
- усвідомлювати, аналізувати, оцінювати, коригувати результати своєї діяльності.

Основним завданням навчання математики є опанування учнями предметних математичних компетенцій — обчислювальних, інформаційно-графічних, логічних, геометричних, алгебраїчних. Предметні компетенції є структурними елементами змісту математичної освіти. Їх базис становлять знання, уміння, навички, способи діяльності, яких набувають учні в процесі навчання. Результатом засвоєння предметних компетенцій є математична компетентність учнів. У контексті початкового навчання предметна математична компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній проблемній ситуації набуті знання, уміння, навички, способи діяльності.

Предметна математична компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики у пізнанні дійсності;
- розпізнавання проблем, які розв'язуються із застосуванням математичних методів;
- здатність розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії;
- уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією;
- уміння орієнтуватися на площині та у просторі;
- здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Важливу роль у формуванні компетентності учня відіграє набуття ним досвіду задоволення пізнавальних інтересів, проявів емоційно-ціннісних ставлень, творчої активності, спілкування, соціальних орієнтацій.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти курс математики будується за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Основу змісту початкового курсу математики становить арифметика цілих невід'ємних чисел і вимірювання величин. На пропедевтичному рівні подаються елементи алгебри та геометрії.

Програма побудована концентрично. Зміст розділів у кожному класі розширюється і доповнюється. Таким чином забезпечується поступове розширення й ускладнення навчального матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення. Це сприяє формуванню знань, умінь, навичок і способів діяльності на вищому рівні узагальнення. У зв'язку з цим розділи починаються з узагальнення й систематизації навчального матеріалу, який вивчався у попередньому класі (на попередньому ступені освіти), з подальшим його розвитком.

Характеристика змісту навчання

Формування початкових математичних знань і способів діяльності, їх практичне застосування ґрунтується на засвоєних учнями у передшкільний період математичних уявленнях, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу. Результатом опанування дошкільником цих уявлень є вміння визначати ознаки та властивості предметів за формою, розміром, кольором, матеріалом, призначенням тощо; порівнювати предмети за однією або кількома ознаками; здійснювати серіацію предметів; орієнтуватися у просторі та визначати розташування предметів у ньому; встановлювати найпростіші причинно-наслідкові та просторово-часові зв'язки; лічити предмети; вживати у мовленні логічні сполучники та розуміти їх значення; робити елементарні умовиводи; висловлювати прості оцінювальні судження. Ці вміння служать основою для сприймання, розуміння та засвоєння математики учнями в початковій ланці освіти.

Найважливішим завданням навчання математики в початковій школі є формування в учнів усвідомлених і міцних обчислювальних навичок — основи обчислювальної компетентності. Змістова лінія «**Числа. Дії з числами**» є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формується на основі оперування сукупностями предметів, у тому числі геометричних фігур. Навчання математики можна розпочинати з ознайомлення учнів із геометричними фігурами — точкою, прямою, променем, відрізком, ламаною, многокутником. Учні виділяють ознаки та властивості геометричних фігур, лічать їх. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу.

У першому класі учні вивчають нумерацію чисел першого десятка, числа і цифри для їх запису, опановують дії додавання і віднімання. Далі — нумерацію у межах 20 та 100; формують поняття розряду, принцип позиційного запису числа, вивчають випадки додавання й віднімання двоцифрових чисел, які ґрунтуються на нумерації; з метою ознайомлення — випадки додавання і віднімання у межах 100 без переходу через розряд. Таблиці додавання і віднімання у межах 10 учні засвоюють на рівні навички. Зважаючи на пізнавальні потреби учнів, їхню готовність до опанування принципово нової дії, з метою пропедевтики можна подати шляхом використання наочного матеріалу додавання і віднімання чисел у межах 20 з переходом через десяток.

У другому класі учні вивчають таблиці додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд, а на їх основі — додавання і віднімання двоцифрових чисел у межах 100; опановують дії множення і ділення, ознайомлюються з табличним множенням, вивчають таблицю множення до 5 і відповідні їм випадки ділення. Таблиці додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд учні засвоюють на рівні навички; таблиці множення і ділення до 5 — на рівні застосування в обчисленнях.

Вивчення арифметичних дій у першому і другому класах базується на розкритті їх змісту, взаємозв'язків між діями додавання і віднімання, множення і ділення, залежностей між компонентами й результатами дій. Зміст кожної арифметичної дії розкривають у процесі виконання практичних дій на сукупностях предметів.

У третьому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах 1000, закріплюють поняття розряду як основи нумерації чисел; опановують прийоми письмового додавання і віднімання; вивчають таблицю множення 6–9, ознайомлюються з прийомами позатабличного множення і ділення, ділення з остачею. Володіння табличними та позатабличними випадками множення і ділення учні засвоюють на рівні навички.

У четвертому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах мільйона, засвоюють поняття класу та розрядів, що входять до складу перших двох класів, узагальнюють позиційний принцип запису чисел; засвоюють алгоритми письмового додавання і віднімання, множення і ділення багатоцифрових чисел.

У межах цієї змістової лінії на практичній основі в учнів формують поняття дробу: у 3-му класі — ознайомлюють із частинами (дробами з чисельником 1), у 4-му — з дробами, їх утворенням і порівнянням.

Поняття числа безпосередньо пов'язане з вимірюванням величин. Завданням змістової лінії **«Величини»** є ознайомлення учнів із основними величинами та їх вимірюванням. Ця змістова лінія є пропедевтичною основою для побудови моделей навколишнього світу, важливою ланкою, що пов'язує математику з іншими науками. Вивчення довжини, маси, місткості, часу, вартості, площі та способів вимірювання цих величин перебуває у тісному зв'язку з формуванням поняття числа, вивченням арифметичних дій та геометричних об'єктів. Одиниці вимірювання величин вводять поступово по концентрах — десятках, сотнях, тисячах, мільйон.

Важливо формувати в учнів уміння використовувати різні одиниці вимірювання величин у процесі розв'язування практично зорієнтованих задач. Поняття величини є одним із головних у контексті формування в учнів цілісної картини світу, практичного застосування досвіду навчальної математичної діяльності в життєвих ситуаціях.

Одночасно з вивченням арифметичного матеріалу вводять елементи алгебри, подані змістовою лінією **«Математичні вирази. Рівності. Нерівності»**. На конкретних прикладах розкривають поняття про вирази — числові та зі змінною; рівності — числові, рівняння, формули; нерівності — числові та зі змінною. Одним із питань алгебраїчної пропедевтики в початковій школі є формування уявлення про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів. Робота із цим змістом є підготовкою до засвоєння функціональної залежності на наступному ступені математичної освіти.

Вивчення елементів геометрії передбачено змістовою лінією **«Просторові відношення. Геометричні фігури»**. Головне завдання полягає у розвитку в учнів просторових уявлень, уміння спостерігати, порівнювати,

узагальнювати й абстрагувати; формуванні у школярів практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. У початковому курсі математики в учнів формують уявлення та поняття про геометричні фігури на площині, їх істотні ознаки і властивості; вчать розпізнавати геометричні фігури у просторі та їх елементи, співставляти образи геометричних фігур з навколишніми предметами. Навчальна діяльність, пов'язана із вимірюванням і обчисленням геометричних величин, дозволяє проілюструвати просторові та кількісні характеристики реальних об'єктів, організувати продуктивну діяльність молодших школярів.

Одним із завдань навчання математики є формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, які можна розв'язати із застосуванням математичних методів. У зв'язку з цим особливо значуща роль відведена змістовій лінії «**Сюжетні задачі**».

Сюжетні задачі виступають важливим засобом ілюстрації і конкретизації навчального матеріалу; розвитку пізнавальних процесів, оволодіння прийомами розумової діяльності; виховання волевих якостей, естетичних почуттів; розвитку вміння будувати судження, робити висновки; формування в учнів мотивації їхньої навчальної діяльності, інтересу та здатності до цієї діяльності. Сюжетні задачі, особливо практично зорієнтовані, забезпечують зв'язок математики із реальним життям дитини, виявлення учнем своєї компетентності. Уміння розв'язувати задачі є показником навченості й науковості, здатності до самостійної навчальної діяльності.

Метою цієї змістової лінії є формування в учнів загального уміння працювати із задачею, умінь розв'язувати задачі певних типів.

У 1-му і 2-му класах формують поняття про задачу (просту або складену), її структурні елементи, сутність процесу розв'язування. Основним завданням є набуття учнями загального уміння розв'язувати сюжетні задачі. Починаючи з 3-го класу розглядаються типові задачі; головним завданням виступає формування в учнів уміння розв'язувати задачі певних типів. У 3-му і 4-му класах вдосконалюють загальне уміння розв'язувати задачі.

З огляду на методичну доцільність, задачі на знаходження суми трьох доданків розглядаються у межах підрозділу «Прості задачі». Запис їх розв'язання виразом є простішим для учнів, ніж розв'язання двома діями. Крім цього, такі задачі в подальшому широко застосовуються для підготовки учнів до роботи із задачами на розкриття суті множення.

Сюжетні задачі подають з поступовим підвищенням складності. Основою для навчання розв'язування сюжетних математичних задач є ознайомлення з трійками взаємопов'язаних величин, які знаходяться у пропорційній залежності, взаємозв'язку між однойменними величинами, характером зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій. Розглядають також задачі з буквеними даними та геометричним змістом.

Уявлення про процес розв'язування задачі формується як перехід від текстової моделі (текст задачі) до схематичної (короткий запис, схематичний рисунок), а далі — до математичної (вираз, рівняння). Процес розв'язування задачі передбачає аналіз її умови, подання результатів цього аналізу у вигляді допоміжної моделі — короткого запису (схематично, таблицею, кресленням), схематичного рисунка тощо; пошук шляхів і складання плану розв'язування задачі, створення математичної моделі задачі. Під час розв'язування простих задач акцент ставиться на обґрунтуванні вибору арифме-

тичної дії, необхідної для відповіді на запитання задачі; під час розв'язування складених — на аналітичних або синтетичних міркуваннях щодо пошуку плану розв'язування.

При роботі над задачею бажаною є перевірка правильності її розв'язку. Така перевірка може бути прямою (встановлення відповідності між числами, отриманими в результаті розв'язування, і даними в умові задачі, попередній прикладі майбутнього результату) і непрямою (складання і розв'язування оберненої задачі або розв'язування задачі іншим способом).

Для розв'язування сюжетних задач переважно обирається арифметичний спосіб; алгебраїчний вводиться лише з метою ознайомлення. Розв'язування задачі арифметичним способом записують діями з поясненням до кожної із них або за допомогою виразу. Цим забезпечується єдність виконання розумових дій аналізу і синтезу.

У початковому курсі математики в учнів формують простіші вміння працювати з інформацією — змістова лінія **«Робота з даними»**. Основне завдання цієї змістової лінії — ознайомити молодших школярів на практичному рівні зі способами подання інформації; вчити читати й розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб, використовувати дані для розв'язування практично зорієнтованих задач.

Навчальний матеріал цієї змістової лінії дозволяє формувати в молодших школярів первинні уявлення про деякі способи обробки даних спостережень за навколишнім світом. Матеріал поданий наскрізно у вигляді основних понять і фактів, які формуються шляхом розгляду конкретних ситуацій і використання міжпредметної змістової інформації; способів добору, упорядкування, інтерпретації даних; моделювання описаних ситуацій у формі таблиць, схем, діаграм.

Зокрема, у змістовій лінії **«Числа. Дії з числами»** використовується числовий промінь для ілюстрації початкового відрізка натурального ряду, схематичної інтерпретації арифметичних дій, відношення різницевого і кратного порівняння, таблиці складу чисел, таблиці розрядів і класів тощо. У змістовій лінії **«Величини»** для унаочнення порівняння результатів вимірювання величин використовують лінійні або стовпчасті діаграми, формують первинні уявлення про добір і накопичення даних, занесення до таблиці; зчитування інформації, заданої за допомогою лінійних і стовпчастих діаграм, таблиць, графів. Опрацювання змістової лінії **«Сюжетні задачі»** передбачає подання аналізу тексту задачі у вигляді схеми, рисунка, таблиці, ілюстрування шляхів її розв'язання за допомогою граф-схеми («дерева міркувань»).

Процес вивчення кожного розділу й теми супроводжується засвоєнням учнями відповідної математичної символіки й термінології, передбачає розвиток математичного мовлення учнів.

У програмі конкретизовано зміст навчального матеріалу для кожного класу і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів. **Послідовність розділів курсу і кількість годин для їх вивчення не вказується.** Це дозволяє авторам створювати варіативні підручники, а вчителям — складати календарно-тематичний план відповідно до навчально-методичного комплекту, за яким навчаються учні, і з огляду на конкретну навчальну ситуацію у класі та педагогічну доцільність.

Визначений у програмі обсяг навчального матеріалу є необхідним і достатнім для формування в учнів предметної математичної і ключових компетентностей, а також готовності до вивчення математики на наступному

ступені освіти. Водночас передбачено диференціацію змісту навчання: до програми кожного класу подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

3 клас

140 год (4 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Числа. Дії з числами	
<p>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас</p> <p>Нумерація чисел у межах 100. Арифметичні дії додавання і множення, віднімання і ділення. Взаємозв'язок між додаванням і відніманням, множенням і діленням. Знаходження невідомих компонентів арифметичних дій. Переставний закон додавання. Переставний закон множення. Властивості додавання і віднімання, множення і ділення. Усне додавання і віднімання. Таблиці множення і ділення. Збільшення і зменшення числа на кілька одиниць або у кілька разів. Різнице та кратно порівняння. Перевірка правильності виконання арифметичних дій</p>	<p>Учень (учениця): <i>утворює, називає, читає, записує, порівнює</i> числа в межах 100; <i>розуміє</i> сутність арифметичних дій; <i>встановлює</i> взаємозв'язок між діями додавання і віднімання, множення і ділення; <i>знає</i> таблиці додавання і відповідні випадки віднімання; <i>знає</i> таблиці множення чисел 2–5 і відповідні випадки ділення; <i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць додавання й знання таблиць множення (чисел 2–5); <i>застосовує</i> в обчисленнях властивості дій додавання і віднімання нуля, віднімання рівних чисел, множення на 1 та 0, ділення на 1, ділення нуля на число; множення і ділення числа на 10; <i>застосовує</i> в обчисленнях правила знаходження невідомих компонентів арифметичних дій; <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний закон додавання і переставний закон множення; <i>застосовує</i> різні способи обчислення значення суми, різниці; <i>володіє</i> обчислювальними навичками усного додавання і віднімання в межах 100; <i>знаходить</i> число, яке на кілька одиниць або у кілька разів більше (менше) за дане; <i>виконує</i> різницеву та кратно порівняння чисел; <i>застосовує</i> різні способи перевірки правильності виконання арифметичних дій</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Таблиці множення і ділення (продовження)</p> <p>Таблиці множення і ділення на 6–9.</p> <p>Залежність результату дії множення від зміни одного з компонентів при сталому другому.</p> <p>Залежність результату дії ділення від зміни одного з компонентів при сталому другому</p>	<p><i>знає</i> напам'ять результати множення чисел 6–9 і ділення на числа 6–9;</p> <p><i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць множення і ділення на 2–9;</p> <p><i>розуміє</i> залежність результату дії множення від зміни одного з компонентів при сталому другому;</p> <p><i>розуміє</i> залежність результату дії ділення від зміни одного з компонентів при сталому другому</p>
<p>Нумерація чисел в концентрі «Тисяча»</p> <p>Лічильна одиниця — сотня.</p> <p>Лічба сотнями.</p> <p>Розряд сотень. Розрядні числа.</p> <p>Порівняння сотень. Додавання і віднімання сотнями ($400 + 200$, $400 - 200$).</p> <p>Утворення трицифрового числа.</p> <p>Розрядний склад числа.</p> <p>Лічба в межах 1000.</p> <p>Читання і запис трицифрових чисел.</p> <p>Порівняння чисел</p>	<p><i>розуміє</i> сотню як одиницю лічби;</p> <p><i>лічить</i> сотнями, десятками, одиницями;</p> <p><i>знає</i> способи утворення трицифрового числа;</p> <p><i>називає</i> числа від 1 до 1000 в прямому і зворотному порядку від будь-якого числа до вказаного;</p> <p><i>називає</i> попереднє і наступне число до будь-якого числа в межах 1000;</p> <p><i>розрізняє</i> одноцифрові, двоцифрові і трицифрові числа;</p> <p><i>читає і записує</i> трицифрові числа;</p> <p><i>записує</i> трицифрове число у вигляді суми розрядних доданків;</p> <p><i>розуміє</i> позиційне значення цифри в записі трицифрового числа,</p> <p><i>визначає</i> у числі розряди — сотень, десятків, одиниць;</p> <p><i>визначає</i> загальну кількість одиниць, десятків, сотень у трицифровому числі;</p> <p><i>порівнює, додає і віднімає</i> розрядні числа;</p> <p><i>порівнює</i> числа в межах тисячі на основі порядку слідування чисел у натуральному ряді та на основі десяткового складу чисел</p>
<p>Арифметичні дії з числами на основі нумерації</p> <p>Додавання і віднімання числа 1 ($170 + 1$, $187 - 1$).</p> <p>Додавання і віднімання на основі розрядного складу числа ($300 + 40$, $300 + 4$, $300 + 50 + 4$, $345 - 300$, $345 - 40$, $345 - 5$).</p>	<p><i>виконує</i> усне додавання і віднімання на основі нумерації чисел;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Додавання і віднімання круглих чисел ($340 + 220$, $340 - 220$, $340 + 270$, $340 - 270$).</p> <p>Множення і ділення круглого числа на одноцифрове число ($40 \cdot 2$, $400 \cdot 2$, $40 : 2$, $400 : 2$, $120 : 2$).</p> <p>Ділення круглого числа на кругле ($40 : 20$, $400 : 200$).</p> <p>Множення одноцифрового числа на кругле, ділення на кругле число способом послідовного множення та ділення</p>	<p><i>виконує</i> усне додавання і віднімання круглих чисел;</p> <p><i>виконує</i> множення і ділення круглого числа на одноцифрове;</p> <p><i>виконує</i> множення одноцифрового числа на кругле та ділення на кругле число різними способами</p>
<p>Додавання і віднімання трицифрових чисел Усне додавання і віднімання круглих трицифрових чисел ($450 + 270$, $450 - 270$) Сполучний закон додавання. Додавання на основі правила додавання суми до числа, числа до суми. Віднімання на основі правила віднімання суми від числа, числа від суми. Порозрядне додавання і віднімання. Додавання і віднімання способом округлення. Залежність результату дії додавання від зміни одного з компонентів при сталому другому. Залежність результату дії віднімання від зміни одного з компонентів при сталому другому.</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> сутність сполучного закону додавання; <i>розуміє</i> сутність способів усного додавання і віднімання трицифрових чисел, поданих круглими десятками; <i>застосовує</i> способи усного додавання і віднімання для знаходження значення числового виразу; <i>обирає</i> доцільний (зручний) спосіб обчислення для конкретного випадку;</p> <p><i>розуміє</i> залежність результатів дій додавання і віднімання від зміни одного з компонентів при сталому другому</p>
<p>Письмове додавання й віднімання трицифрових чисел Алгоритм виконання письмового додавання й віднімання трицифрових чисел. Перевірка правильності виконання дій</p>	<p><i>застосовує</i> алгоритм додавання і віднімання у стовпчик; <i>коментує</i> свої дії під час виконання обчислень; <i>перевіряє</i> правильність виконання додавання і віднімання вивченими способами</p>
<p>Множення і ділення трицифрових чисел Закони та властивості Переставний і сполучний закони множення</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i> в процесі роботи над практичними завданнями сутність законів і властивостей дій множення і ділення;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Властивості множення і ділення на 1, 10, 100; множення на 0, нуля на число; ділення нуля на число. Ділення числа на рівне йому число.</p>	<p><i>застосовує</i> в обчисленнях правило множення і ділення на 1, 10, 100, множення на 0 і нуля на число, ділення нуля на число, ділення числа на рівне йому; <i>застосовує</i> в обчисленнях закони і властивості дій множення і ділення</p>
<p>Позатабличне множення і ділення: усні обчислення Ділення з остачею. Властивість остачі. Перевірка ділення з остачею.</p> <p>Множення суми на число і числа на суму. Множення двоцифрового, трицифрового числа на одноцифрове ($24 \cdot 3$, $240 \cdot 3$, $242 \cdot 3$). Множення одноцифрового числа на двоцифрове і трицифрове ($3 \cdot 24$, $3 \cdot 240$, $3 \cdot 242$).</p> <p>Правило ділення суми на число. Ділення двоцифрового, трицифрового числа на одноцифрове ($39 : 3$, $42 : 3$, $112 : 7$). Ділення круглого числа на кругле ($420 : 20$). Ділення круглого числа на кругле способом добору ($90 : 30$, $800 : 200$, $180 : 60$). Ділення на двоцифрове число способом добору ($51 : 17$). Ділення на двоцифрове число способом послідовного ділення ($64 : 16$)</p>	<p><i>розуміє</i> сутність дії ділення з остачею; <i>застосовує</i> алгоритм ділення з остачею; <i>розуміє</i>, що остача повинна бути меншою за дільник; <i>перевіряє</i> правильність виконання ділення з остачею; <i>застосовує</i> правило множення суми на число у випадку множення двоцифрового або трицифрового числа на одноцифрове; <i>застосовує</i> в обчисленнях правило множення числа на суму або переставний закон множення; <i>виконує</i> множення двоцифрового або трицифрового числа на одноцифрове, одноцифрового числа на двоцифрове та трицифрове; <i>застосовує</i> правило ділення суми на число у випадку ділення двоцифрового, трицифрового числа на одноцифрове; <i>застосовує</i> способи ділення круглого числа на кругле; <i>застосовує</i> в обчисленнях способи ділення на двоцифрове число; <i>знаходить</i> значення числового виразу різними способами; <i>володіє</i> обчислювальними навичками позатабличного множення і ділення; <i>застосовує</i> різні способи перевірки правильності одержаного результату</p>
<p>Частини Частини числа: утворення і запис. Дріб з чисельником 1. Порівняння дробів із чисельником 1.</p>	<p><i>розуміє</i> поняття частина числа та спосіб утворення частини: ділення цілого на рівні частини й виділення однієї з них; <i>визначає</i> кількість певних частин у цілому;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Знаходження частини від числа. Знаходження числа за його частиною</p>	<p><i>має уявлення</i> про дріб як число на позначення частини цілого; <i>розуміє</i> поняття чисельник дробу і знаменник дробу; <i>читає і записує</i> частини у вигляді дробу з чисельником 1; <i>порівнює</i> дроби з чисельником 1 за допомогою засобів наочності; <i>застосовує</i> в обчисленнях правило знаходження частини від числа та числа за його частиною</p>
Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)	
<p>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас Пряма, промінь, відрізок. Кількість прямих, яку можна провести через одну точку; через дві точки. Кути. Прямий кут, непрямі кути.</p> <p>Многокутник та його елементи.</p> <p>Прямокутник (квадрат). Побудова прямокутника (квадрата) за допомогою креслярських інструментів.</p> <p>Коло і круг. Елементи кола й круга. Центр, радіус, діаметр, їх позначення. Побудова кола (круга)</p>	<p>Учень (учениця): <i>розуміє</i>, що через одну точку можна провести безліч прямих;</p> <p><i>розрізняє</i> прямі й непрямі кути; <i>будує</i> прямий кут за допомогою лінійки на аркуші паперу у клітинку; <i>позначає</i> на рисунку, <i>показує</i> на моделі фігури елементи многокутника — сторони, вершини, кути; <i>називає</i> характерні ознаки прямокутника (квадрата); <i>будує</i> прямокутник (квадрат) із заданими довжинами сторін за допомогою лінійки на аркуші в клітинку; <i>класифікує</i> кути та многокутники за певними ознаками; <i>розрізняє</i> коло і круг; <i>будує</i> коло (круг) заданого радіуса за допомогою циркуля; <i>позначає</i> на рисунку елементи кола та круга: центр, радіус, діаметр</p>
Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)	
<p>Числові вирази Обчислення значень числових виразів, які містять кілька арифметичних дій одного або різного ступенів без дужок і з дужками. Правила порядку виконання дій у виразах</p>	<p>Учень (учениця): <i>записує і читає</i> числові вирази; <i>знаходить</i> значення числових виразів без дужок і з дужками на 3–4 дії; <i>застосовує</i> в обчисленнях правила порядку виконання дій у виразах без дужок і з дужками</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Числові рівності й нерівності	<i>складає</i> числові рівності і нерівності при порівнянні числових виразів; <i>читає</i> числові рівності і нерівності
Вирази зі змінною Знаходження числового значення виразу при заданих значеннях змінної. Залежність значення виразу зі змінною від значення змінної.	<i>розуміє</i> поняття «змінна», «вираз із змінною»; <i>розуміє</i> , що числове значення виразу зі змінною залежить від значення змінної; <i>знаходить</i> числове значення виразу при заданих значеннях змінної
Рівняння Рівняння. Розв'язок рівняння. Прості рівняння.	<i>розуміє</i> сутність понять «рівняння», «розв'язок рівняння»; <i>розв'язує</i> прості рівняння способом добору, на основі правила знаходження невідомого компонента
Нерівності зі змінною Уявлення про нерівності зі змінною. Розв'язування нерівностей способом добору.	<i>розрізняє</i> числові нерівності та нерівності зі змінною; <i>знаходить</i> окремі розв'язки нерівності зі змінною шляхом добору із кількох запропонованих
Величини (протягом року)	
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас Довжина, маса, місткість, час. Одиниці вимірювання величин: довжини — сантиметр, дециметр, метр; маси — кілограм, центнер; місткості — літр; часу — доба, тиждень. Проміжки часу: місяць, рік. Іменовані числа. Порівняння іменованих чисел. Дії з іменованими числами.	Учень (учениця): <i>знає</i> одиниці вимірювання довжини (сантиметр, дециметр, метр); маси (кілограм, центнер), місткості (літр); часу (доба, тиждень), проміжки часу (місяць, рік) та співвідношення між ними; <i>вимірює</i> довжину предмета і виражає її за допомогою різних одиниць вимірювання; <i>перетворює</i> величини, виражені в двох одиницях найменувань; <i>порівнює</i> іменовані числа; <i>виконує</i> додавання й віднімання іменованих чисел, поданих в однакових одиницях вимірювання
Довжина Одиниця вимірювання довжини — міліметр, кілометр.	<i>розуміє</i> призначення одиниць вимірювання довжини — міліметр (<i>мм</i>), кілометр (<i>км</i>); одиниці вимірювання маси — грам (<i>г</i>), тонна (<i>т</i>);

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
Маса Одиниця вимірювання маси — грам, тонна. Співвідношення між одиницями вимірювання величин. Порівняння іменованих чисел. Додавання і віднімання іменованих чисел	<i>знає</i> співвідношення між одиницями довжини, маси; <i>вимірює</i> довжини відрізків у міліметрах, у сантиметрах і міліметрах (дециметрах і сантиметрах), записує результати вимірювання; <i>порівнює, додає і віднімає</i> іменовані числа, подані в одиницях довжини, маси
Час Одиниці вимірювання часу: година, хвилина, секунда. Співвідношення між одиницями вимірювання часу. Визначення часу за годинником. Календар. Визначення тривалості події, часу початку, закінчення події.	<i>знає</i> одиниці вимірювання часу (тиждень, доба, година, хвилина, секунда) та співвідношення між ними; <i>розуміє</i> два способи позначення часу у другій половині доби; <i>визначає</i> час за годинником з точністю до хвилин; <i>записує</i> скорочено одиниці вимірювання часу (год, хв, с); <i>користується</i> календарем; <i>замінює</i> більші одиниці вимірювання часу меншими і навпаки; <i>перетворює</i> іменовані числа, виражені в двох одиницях найменувань; <i>виконує</i> додавання і віднімання іменованих чисел, поданих у одиницях вимірювання часу, без переходу через одиницю вимірювання
Периметр прямокутника (квадрата) Поняття периметра. Формула периметра прямокутника (квадрата). Задачі на знаходження периметра прямокутника (квадрата), обернені задачі.	<i>знає</i> означення периметра многокутника; <i>знає</i> формулу обчислення периметра прямокутника (квадрата); <i>розв'язує</i> задачі на обчислення периметра прямокутника (квадрата); <i>розв'язує</i> задачі на обчислення довжини сторони прямокутника (квадрата) за відомими периметром і довжиною однієї сторони прямокутника
Сюжетні задачі (протягом року)	
Прості та складені задачі вивчених видів Розв'язування складених задач на 2–4 дії, які є комбінацією вивчених видів простих задач (дії першого та другого ступенів). Обернена задача.	Учень (учениця): <i>розв'язує</i> прості та складені задачі вивчених видів на множині чисел у межах 1000; <i>розуміє</i> поняття «обернена задача»;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Складання (простих) і розв’язування (простих і складених) обернених задач</p>	<p><i>складає прості і розв’язує прості і складені обернені задачі</i></p>
<p>Прості задачі Задачі на знаходження частини від числа та числа за значенням його частини. Прості задачі, що містять трійки взаємопов’язаних величин (загальна довжина, довжина одного відрізка, кількість відрізків; загальна маса, маса одного предмета, кількість предметів; загальна місткість, місткість однієї посудини, кількість посудин; вартість, ціна, кількість; загальний виробіток, продуктивність праці, час роботи). Прості задачі на визначення часу початку події, тривалості події, часу закінчення події.</p>	<p><i>розв’язує прості задачі нових видів: на знаходження частини від числа та числа за значенням його частини; виділяє взаємопов’язані величини у текстах задач, що містять трійки взаємопов’язаних величин; розуміє взаємозв’язок між трьома величинами і характер зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій; розв’язує задачі, що містять трійки взаємопов’язаних величин; розв’язує задачі на знаходження часу початку події, тривалості події, часу закінчення події з опорою на годинник</i></p>
<p>Складені задачі Складені задачі із взаємопов’язаними величинами. Задачі на знаходження суми, різниці чи кратне порівняння двох добутоків або часток. Обернені до них задачі. Задачі на знаходження четвертого пропорційного. Спосіб знаходження однакової величини (зведення до одиниці). Задачі на подвійне зведення до одиниці. Обернені до них задачі. Задачі на спільну роботу та обернені до них. Задачі на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків. Задачі геометричного змісту. Задачі з буквеними даними.</p>	<p><i>розв’язує складені задачі із взаємопов’язаними величинами; розв’язує задачі на знаходження суми, різниці чи кратне порівняння двох добутоків або часток та обернені до них; розв’язує задачі на знаходження четвертого пропорційного; розв’язує задачі на подвійне зведення до одиниці; розв’язує задачі на спільну роботу; розв’язує задачі на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків; розв’язує задачі геометричного змісту; розв’язує задачі з буквеними даними</i></p>
<p>Задачі міжпредметного змісту на роботу з даними</p>	<p><i>розуміє і використовує у розв’язуванні практично зорієнтованих задач інформацію з таблиць</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
Загальні прийоми розв’язування задач Аналіз задачі. Допоміжні моделі задачі (короткий запис – схематичний запис або таблиця, схематичний рисунок). Способи запису розв’язання задачі. Розв’язок задачі. Відповідь на запитання задачі. Творча робота над задачею	<i>виконує</i> аналіз змісту задачі; <i>моделює</i> описану в задачі ситуацію у вигляді короткого запису і/або за допомогою схематичних рисунків; <i>аналізує</i> умову задачі та <i>обирає</i> спосіб її розв’язування; <i>складає</i> план розв’язання задачі; <i>записує</i> розв’язання задачі різними способами: окремими діями з поясненням, або виразом; <i>записує</i> повну відповідь на запитання задачі; <i>розв’язує</i> задачі різними способами; <i>складає</i> прості і складені задачі за малюнком, коротким записом, схемою, виразом
Додаткові теми Ознаки подільності на 2 та 5. Ознака подільності на 10. Розв’язування рівнянь, в яких один з компонентів поданий виразом зі змінною. Задачі на спільну роботу, в яких продуктивність спільної праці знаходять дією віднімання. Розв’язування складених сюжетних задач алгебраїчним методом. Способи раціональних обчислень (множення і ділення на 5, 50; множення і ділення на 25; множення на 9, 99; множення на 11). Нестандартні задачі. «Магічні фігури». Математичні ребуси.	

ПРИРОДОЗНАВСТВО

3 клас

68 годин (2 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 година)	
Вступ. Різноманітність природи. Вивчення природи людиною	Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про різноманітність неживої і живої природи; <i>знає</i> методи дослідження природи

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
РОЗДІЛ І. Вода (9 годин)	
<p>Вплив Сонця на природу. Вода в природі. Світовий океан, його частини. Властивості води. Три стани води. Знаходження води на Землі у трьох станах. Температура плавлення льоду та кипіння води. Вода — розчинник. Розчинні та нерозчинні речовини. Прісна та морська вода. Розподіл запасів прісної води на Землі. Використання води людиною. Охорона води.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дослідження розчинності речовин, що використовуються у побуті. • Опріснення води. <p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вода — руйнівник, чи вода — рятувальник? 	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про розподіл води на Землі; розчинні та нерозчинні речовини; опріснення морської води; незамінну роль води для природи і для життя людини, а також руйнівну дію водної стихії; <i>знає</i> про вплив Сонця на природу Землі й стани води; три стани води, температуру плавлення льоду та кипіння води; <i>розуміє</i>, як властивості води визначають існування життя на Землі; обмеженість запасів прісної питної води на нашій планеті; важливість вивчення властивостей води і її економного використання для практичних потреб людини; <i>уміє</i> проводити дослід, що демонструють властивості води; <i>застосовує</i> на практиці знання про розчинні та нерозчинні у воді речовини й інші властивості води; в побуті дотримується правил ощадливого використання прісної води.</p>
РОЗДІЛ ІІ. Повітря (5 годин)	
<p>Повітря, його склад та властивості. Розширення повітря при нагріванні, теплопровідність і пружність. Нагрівання та охолодження повітря над сушею та водною поверхнею. Рух повітря. Виникнення вітру. Вплив вітру на природу Землі. Охорона повітря від забруднення.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виявлення властивостей повітря. • Встановлення джерел забруднення повітря 	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про склад і властивості повітря та його вплив на природу Землі; джерела забруднення повітря; <i>знає</i> про розширення повітря при нагріванні, теплопровідність і пружність, особливості нагрівання та охолодження повітря над сушею та водною поверхнею; <i>розуміє</i> значення кисню для життя; причини виникнення вітру та його вплив на природу Землі; важливість вивчення властивостей повітря для практичних потреб; <i>уміє</i> досліджувати властивості повітря; встановлювати джерела забруднення повітря в своєму довкіллі;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<i>застосовує</i> на практиці знання про склад і властивості повітря, його охорону від забруднення
РОЗДІЛ III. Гірські породи. Ґрунти (9 годин)	
<p>Поняття про гірські породи, їх різноманітність.</p> <p>Корисні копалини, способи їх видобування.</p> <p>Види корисних копалин. Використання корисних копалин у господарській діяльності людини. Значення корисних копалин в житті людини.</p> <p>Склад ґрунту. Родючість — основна властивість ґрунту. Роль живих організмів в утворенні ґрунту з гірських порід.</p> <p>Значення і охорона ґрунтів.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з колекцією корисних копалин. • Виявлення складу ґрунту. <p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Корисні копалини рідного краю. 	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про гірські породи, корисні копалини та способи їх видобування; утворення ґрунту із гірських порід;</p> <p><i>знає</i> назви найпоширеніших гірських порід та корисних копалин рідного краю, їх властивості і використання; склад і властивості ґрунту;</p> <p><i>розуміє</i> значення гірських порід та корисних копалин у господарській діяльності людини; родючість ґрунту як його основну властивість; роль живих організмів в утворенні ґрунту;</p> <p><i>уміє</i> відрізняти гірські породи і корисні копалини рідного краю; досліджувати склад і властивості ґрунту;</p> <p><i>застосовує</i> на практиці знання про шляхи покращення родючості ґрунту; необхідність економного й бережного ставлення до корисних копалин і ґрунтів у своїй місцевості</p>
РОЗДІЛ IV. Сонце джерело енергії на Землі (5 годин)	
<p>Поняття про енергію. Сонячна енергія та її перетворення в інші види енергії. Вплив енергії Сонця на природу Землі. Сонце, вітер і вода — невичерпні джерела енергії. Використання енергії Сонця, вітру та рухомої води людиною.</p> <p>Поняття про збереження тепла та електроенергії у побуті.</p> <p>Навчальний проект.</p> <p>Економне використання тепла і світла у побуті</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про енергію, її види, невичерпні джерела енергії;</p> <p><i>знає</i> для чого потрібна енергія, як її економити в побуті; як зменшити втрати тепла і електроенергії у власній оселі;</p> <p><i>розуміє</i>, який вплив здійснює енергія Сонця на природу Землі;</p> <p><i>уміє</i> розрізняти різні види енергії, встановлювати, які з них невичерпні;</p> <p><i>застосовує</i> знання про переваги використання невичерпної енергії Сонця, вітру та рухомої води для охорони природи; збереження тепла та електроенергії у побуті.</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
РОЗДІЛ V. Живі організми та середовища їхнього існування (27 годин)	
<p>Рослини — живі організми. Різноманітність рослин. Квіткові рослини. Хвойні рослини. Розмноження квіткових рослин. Умови розвитку рослин. Пристосування рослин до різних умов існування (світло, тепло, вода, родючість ґрунту). Різноманітність культурних рослин. Значення рослин для природи. Вплив тварин на природу Землі. Різноманітність тварин. Комахи. Риби. Земноводні і плазуни. Птахи. Звірі (савці). Поділ тварин за способом живлення (рослиноїдні, твариноїдні, всеїдні тварини). Ланцюги живлення. Розмноження і розвиток тварин (комах, риб, земноводних, плазунів, птахів, звірів). Піклування тварин про потомство. Свійські тварини. Походження свійських тварин від диких. Пристосування тварин до життя в різних умовах. Гриби — живі організми. Будова грибів. Значення грибів для природи. Гриби їстівні та отруйні. Бактерії. Значення бактерій для природи і життя людини. Охорона рослинного і тваринного світу. Червона книга України. Заповідні території рідного краю. Державні заповідники. Ботанічні сади. Екскурсія. Ознайомлення з різноманітністю рослинного і тваринного світу рідного краю.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Встановлення умов, необхідних для розвитку рослин. • Ознайомлення з гербарними зразками квіткових рослин. <p>Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Школа — квітник (висаджування кімнатних рослин і догляд за ними). 	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про рослини, тварин, гриби і бактерії як живі організми; ланцюги живлення; гербарії рослин; заповідні території рідного краю; розмноження тварин і піклування їх про своє потомство; <i>знає</i> про різноманітність рослин, тварин у природі; різні групи тварин; походження культурних рослин і свійських тварин; пристосування рослин і тварин до різних умов існування; способи розмноження квіткових рослин; Червону книгу України;</p> <p><i>розуміє</i> значення і вплив рослин, тварин, грибів і бактерій на життя природи і людини; роль державних заповідників і ботанічних садів у справі охорони природи; поділ тварин за способом живлення; свою роль в охороні природи рідного краю;</p> <p><i>уміє</i> відрізняти квіткові й хвойні рослини, їхні органи, розмножувати кімнатні рослини, встановлювати умови, необхідні для розвитку рослин; розрізняти їстівні та отруйні гриби, культурні рослини і свійських тварин своєї місцевості; <i>застосовує</i> знання про рослини, тварин, гриби і бактерії в різноманітних життєвих ситуаціях, на практиці втілює правила поведінки у природі</p>
РОЗДІЛ VI. Людина та її організм (12 годин)	
Організм людини. Системи органів тіла людини та їхнє значення для	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>має уявлення</i> про організм людини</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>життя людини. Опорно-рухова система. Травна система. Харчування. Правила здорового харчування. Дихальна система. Кровоносна система. Значення крові в організмі людини. Шкіра. Значення шкіри для організму людини та її гігієна. Органи чуття. Гігієна органів чуття. Запобігання виникнення захворювань. Здоровий спосіб життя. Практичне завдання</p> <ul style="list-style-type: none"> • Складання раціону здорового харчування. 	<p>як єдине ціле, окремі органи, системи органів; <i>знає</i> будову і функції основних систем органів в організмі людини (опорно-рухової, травлення, дихання, кровообігу, шкіри, органів чуття); значення для організму людини поживних речовин рослинного і тваринного походження; <i>розуміє</i> залежність між будовою, функціями органів та систем органів у тілі людини; <i>уміє</i> піклуватися про стан свого здоров'я; <i>застосовує</i> правила здорового харчування; запобігає виникненню захворювань органів тіла людини</p>

«Я у світі»

Пояснювальна записка

Навчальний предмет «Я у світі» реалізує галузь «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти і спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, його патріотичне і громадянське виховання.

Поступове нагромадження ставлень школярів до себе, до найближчого і віддаленого соціального середовища сприятиме розвитку їхньої самосвідомості і самовизначення у довкіллі, і на цій основі прагнення до самовдосконалення.

Метою предмета є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і життєвої компетентностей на основі поетапного засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює загальнолюдські, загальнокультурні і національні цінності, соціальні норми, громадянську активність, практику прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій, різних точок зору.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- формування життєвих, соціальних, громадянських компетентностей молодших школярів у їх ставленні до природи, суспільства, інших людей і самих себе, а також найважливіших людських якостей, необхідних у власному житті, в різних сферах діяльності й співіснуванні з іншими живими істотами;
- виховання гуманної, соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів етносоціального й соціально-культурного середовища, здатної розуміти значення життя як найвищої

цінності; усвідомлювати переваги чеснот, норм, установок та якостей, притаманних громадянину демократичного суспільства;

- оволодіння способами діяльності і моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;
- розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування з соціальним оточенням, накопичення досвіду комунікативної діяльності, толерантної поведінки, співпереживання і солідарності з іншими людьми;
- формування основ споживчої культури, вміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях;
- випробування соціальних ролей, де можна виявити навички соціально бажаної поведінки як громадянина, члена громади, дитячого колективу, як споживача, як учасника соціальних, культурних, природоохоронних акцій тощо.

Соціальна і громадянська компетентності як ключові мають міждисциплінарний характер, інтегруються через усі освітні галузі, і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил. Вони реалізуються через комплекс компетенцій, які мають специфіку залежно від конкретної галузі, предмета, вікових можливостей учнів.

У процесі навчання в учнів формуються уявлення та поняття про цілісність світу; природне і соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, її належність до природи і суспільства; засвоюються емпіричні та узагальнені уявлення і поняття, які відображають основні властивості й закономірності реального світу, розширюють і впорядковують соціальний та пізнавальний досвід.

Цей курс передбачає створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу. Він враховує наступно-перспективні зв'язки між довкіллям і основною ланкою школи.

Зміст програми, крім перелічених, містить культурологічні знання, й ті, що сприяють розвитку спостережливості, мислення дитини, уяви, пам'яті, самостійності, активності. А також особистісні компоненти, які забезпечують ставлення учнів до отримуваних знань, створюють міжсуб'єктність спілкування в процесі пізнавальної та комунікативної діяльності, виявляються у переживаннях, смислотворчості учнів і є потужним джерелом мотивації їхнього навчання.

Розвивальний аспект цього предмета полягає у формуванні досвіду творчої діяльності учнів, розвитку загальнонавчальних (організаційних, загальнонавчальних, загальнопізнавальних, контрольно-оцінних) умінь; оволодінні узагальненими способами дій; моделюванні культурних і ставово-рольових стандартів поведінки в різних ситуаціях; розвиткові активного пізнавального ставлення до природного та соціального оточення; пізнанні школярами своїх можливостей.

Найважливішим **виховним** спрямуванням змісту є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: патріотизм, соціальна справедливість, первинність духовного щодо матеріального, природолюбство, людинолюбство, працелюбство, взаємоповага; виховання в дитини свого власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; вихованні гуманної, творчої, соці-

ально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Предмет «Я у світі» за навчальним планом реалізується в 3–4 класах і охоплює такі теми: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина у світі», що сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я — сім'я — школа — рідний край — Україна — світ»; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей з природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства.

У дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливого значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень — цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання — він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак — і узагальнення вражень із різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів. Це сприятиме пізнанню самими учням свого довкілля і самовизначенню у ньому, дасть можливість формувати у них елементарні навички дослідницької роботи, співпраці з іншими людьми і виробляти зацікавлене практичне ставлення до пізнаваних об'єктів.

Курс об'єктивно має міжпредметний характер, тому в його конструюванні забезпечено самостійне значення, оригінальний зміст, який не дублює соціального й науково-пізнавального матеріалу інших навчальних предметів. Водночас він є ядром виховного впливу на особистість дитини і органічно пов'язаний з системою знань, які передбачені іншими предметами, програмою позакласної діяльності, що забезпечить різнобічність та перспективність навчання, виховання і розвитку молодших школярів.

Проектування змісту курсу «Я у світі» ґрунтується на реалізації **принципів**, які уточнюють теоретичні вихідні для відбору змісту в зв'язку з віковими можливостями молодших школярів. Це, передусім, принципи **світоглядної** освіти: людиноцентризму, системності й цілісності, синтетичності, відкритості, плюралізму думок і свободи вибору, поєднання локального і глобального, гармонізації взаємин, стимулювання розвитку й саморозвитку особистості.

А також **дидактичні**:

- *принцип відповідності цінностей* українського суспільства особистісній формі їх існування (до курсу включено не лише елементи знань про навколишній світ і місце в ньому людини, певні способи діяльності, а й досвід особистісного ставлення до навколишнього світу);
- *принцип взаємодії змістової та процесуальної сторін навчання* — врахування специфіки діяльності молодших школярів шляхом забезпечення чуттєвого сприйняття, організації активного спілкування дітей із природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду ціннісного ставлення до навколишнього середовища;
- *принцип наступності й перспективності* в межах предмета та його зв'язок з іншими дисциплінами в системі початкового навчання;
- *принцип концентризму* — створення можливостей для того, щоб пов'язати відоме й невідоме, поступово ускладнювати матеріал, розвивати, розширювати, систематизувати уявлення про взаємодію людини з навколишнім світом, формувати досвід стосунків, вправляти в певних уміннях і навичках;

- *принцип здійснення зв'язку з реальністю*, якому надається особливе значення, оскільки обмеженість життєвого досвіду дітей потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень.

За результатами теоретичного пошуку й аналізу педагогічного досвіду визначено **критерії** відбору змісту предмета «Я у світі»:

— включення в зміст курсу знань, які відображають усі види соціального досвіду;

— мінімізація змісту, тобто обґрунтований вибір необхідного і достатнього матеріалу для реалізації мети;

— досягнення цілісності змісту відповідно до поставлених цілей;

— надання змісту особистісно ціннісного спрямування;

— значення знань, дій, досвіду для розуміння дітьми навколишньої дійсності на доступному їм рівні;

— можливість реалізації принципу наступності й перспективності.

Важливою умовою дієвості визначених критеріїв є їх урахування в комплексі, оскільки тільки в сукупності ці критерії відбивають об'єктивні передумови оптимального відбору змісту.

Визначення змістового наповнення інтегрованого курсу «Я у світі» вимагало розв'язання загальної проблеми конструювання змісту початкової ланки освіти, взаємозв'язків його елементів, що дало змогу запобігти дублюванню матеріалу, орієнтуватися на перспективи навчання, виховання й розвиток молодших школярів.

У процесі конкретизації зміст зазначених тем орієнтовано на розвиток особистості кожної дитини, що передбачає:

— включення її в активну пізнавальну діяльність, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо;

— застосування практичних методів навчання, що в навчальному процесі створюють умови, за яких дитина виступає суб'єктом соціальної практики;

— використання набутих дитиною знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності;

— створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянських якостей.

3 клас

(35 год)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Людина	
Людина — як частина природи і суспільства. Розвиток людини протягом життя. Вчимося вчитися. Людське «Я». Зовнішність людини.	Учень (учениця): <i>знає</i> , що відрізняє людину від тварини (мислення, мова, праця); <i>має уявлення</i> про: — умови росту й розвитку дитини; — залежність наполегливості, старанності у досягненні цілей;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Вияви характеру (чесність, доброта, щедрість, працьовитість, толерантність тощо). Прагнення до самостійності. Навчання як складова життєвого успіху.</p>	<p><i>володіє прийомами</i> (планування робочого часу, тренування уваги, зосередженості, досягнення успіху, запам'ятовування); <i>виявляє інтерес</i> до своєї зовнішності; <i>прагне</i> до акуратності; до самовиховання; <i>розпізнає</i> вчинки; <i>дає оцінку</i> виявам характеру; <i>наводить приклади</i> залежності успіху людини від її поведінки.</p>
Людина серед людей	
<p>Сім'я. Склад сім'ї. Основні обов'язки в сім'ї. Поштивне ставлення до старших та інших членів сім'ї.</p> <p>Школа. Історія рідної школи. Збереження традицій. Правила поведінки в громадських місцях. Вимоги до товаришування, спільної гри, праці, навчання в групах, у класі. Людські чесноти.</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про обов'язки в сім'ї; <i>уміє</i> розповісти про них у класі, продемонструвати раціональні прийоми виконання домашніх справ; <i>виявляє інтерес</i> до пізнання і збереження традицій школи; <i>бере участь</i> у колективних справах; <i>дотримується правил</i> поведінки в громадському транспорті, кінотеатрі, бібліотеці; <i>наводить приклади</i> ввічливого поведіння, подільчivosti, доброти, працьовитості; <i>прагне до вироблення</i> цих якостей; <i>наводить оцінні судження, аргументує переваги</i> добрих вчинків; розбір і моделювання конкретних ситуацій.</p>
Людина в суспільстві	
<p>Суспільство як єдність людських спільнот, їх різноманітність. Відносини людей у суспільстві. Україна — незалежна держава. Символи держави: герб, прапор, гімн, їх значення. Громадяни України. Права й обов'язки громадян. Практична робота. Розробка проекту «Славетні українці». Правопорушення, поширені серед дітей, відповідальність за них. Розв'язання прогностичних задач «Що буде, якщо...»</p>	<p>Учень (учениця): <i>усвідомлює</i> свою належність до українського суспільства; необхідність толерантного ставлення між людьми; <i>має уявлення</i>: — про державну символіку України; природні багатства країни; — свою приналежність до України; <i>виявляє</i>: — інтерес до пізнання минулого і сучасного України; участі у відзначенні пам'ятних подій, державних і народних свят; накопичення матеріалів з теми, оформлення їх в альбом, портфоліо тощо;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>— патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави; <i>володіє найпростішими навичками</i> поведіння в урочистих ситуаціях, в пам'ятних місцях; <i>розуміє</i> сутність правопорушень як порушення прав інших людей, міркує на цю тему, наводить приклади; <i>обґрунтовує</i> необхідність відповідати за свої вчинки; <i>встановлює</i> основні взаємозв'язки в соціальному житті (між вчинком і наслідком, порушенням правил і відповідальністю).</p>
Людина і світ	
<p>Україна на карті світу. Україна — європейська держава. Різноманітність народів у світі.</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення</i> про різноманітність народів у світі, їхніх культур і звичаїв;</p>
<p>Винаходи людства. Славетні українці, їхній внесок у світову науку, культуру. Співробітництво країн у питаннях збереження природи, ведення господарства, культурного обміну.</p>	<p><i>наводить приклади</i> звичаїв інших народів, винаходів українців; <i>наводить приклади</i> співробітництва України з іншими країнами у сфері культури, ведення господарства, обміну товарами, з питань охорони природи, безпечного життя, запобігання стихіям.</p>

ІНФОРМАТИКА

Пояснювальна записка

Мета і завдання навчального курсу

Галузь «Технології» в інтеграції з іншими освітніми галузями є базовою для успішного оволодіння молоді практичними навичками користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для розв'язування життєвих та навчальних завдань.

Формування ІКТ-компетентності учнів — один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної загальної освіти.

Програма «Інформатика» для 2–4 класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі «Технології», визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти, та враховує рекомендації ЮНЕСКО «Інформатика в початковій освіті».

Курс «Інформатика» є *підготовчим курсом*, що передує більш широкому і глибокому вивченню базового курсу інформатики в середній школі, являє собою скорочений систематичний виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій в елементарній формі та носить світоглядний характер.

Метою курсу «Інформатика» є формування і розвиток в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності та ключових компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу й соціалізації в суспільстві.

Основними завданнями курсу «Інформатика» є формування в учнів молодшого шкільного віку:

- початкових уявлень про базові поняття інформатики, зокрема, повідомлення, інформація та дані, інформаційні процеси, комп'ютер та інші пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями та даними, сфери їх застосування в житті сучасної людини в інформаційному суспільстві;

- початкових навичок знаходити, використовувати, створювати та поширювати повідомлення та дані, застосовуючи для цього засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема, створювати графічні зображення, комп'ютерні презентації, текстові документи, шукати інформацію в мережі Інтернет, користуватися електронною поштою та ін.;

- алгоритмічного, логічного та критичного мислення;

- початкових уявлень та навичок роботи з різними програмними засобами підтримки вивчення інших предметів початкової школи, а також для розв'язування практичних завдань із цих предметів.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, що в сучасному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів у молодшій школі і в наступних класах, формуванню як предметних, так і ключових компетентностей, всебічному розвитку дитини молодшого шкільного віку. Інформаційно-комунікаційні технології розглядаються в курсі як об'єкт і як засіб навчання.

Ключова та предметна ІКТ-компетентності навчального курсу

Вивчення курсу «Інформатика» сприяє формуванню й розвитку в молодших школярів *ключових компетентностей*, серед яких можна виділити ІКТ-компетентність та «вміння вчитися» як здатність до самоорганізації в навчальній діяльності.

ІКТ-компетентність, як *ключова*, передбачає впевнене та критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій та відповідних засобів для навчання, відпочинку та спілкування.

ІКТ-компетентність для даного курсу є одночасно і предметною.

У контексті початкового навчання предметна ІКТ-компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, відбирати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній ситуації, в тому числі проблемній, набуті знання, уміння, навички, способи діяльності щодо використання ІКТ.

Предметна ІКТ-компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- здатність раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язування завдань, пов'язаних з опрацюванням даних, їх пошуком, зберіганням, поданням і передаванням;

- готовність вирішувати інформаційні проблеми шляхом застосування засобів ІКТ та алгоритмів виконання завдань;

— здатність співпрацювати за допомогою засобів ІКТ для виконання комплексних завдань;

— вміння безпечно працювати з комунікаційними системами.

Діяльнісний вимір предметної ІКТ-компетентності пов'язаний з такими вміннями учнів молодшого шкільного віку:

Технологічні: вмикає та вимикає комп'ютер; вибирає об'єкти та переміщує їх з використанням маніпулятора миші; виконує операції над об'єктами, зокрема, над вікнами, файлами, папками; запускає програму на виконання та завершує роботу з нею; використовує клавіатуру для введення символів, слів, речень, текстів; знає призначення графічного редактора, створює елементарні малюнки та змінює значення властивостей створених малюнків; планує процес створення простих презентацій на 3–5 слайдів на підтримку власної проектної діяльності під керівництвом учителя.

Телекомунікаційні: має уявлення про спільноти та електронне спілкування; виконує простий пошук в Інтернеті зображень і текстів за вказаною темою; зберігає результати пошуку; має уявлення про коло веб-сторінок для дітей, називає окремі дитячі сайти; запускає на виконання програму-браузер; відкриває у вікні браузера визначену сторінку, використовує меню закладок; орієнтується на головній сторінці дитячого веб-сайту.

Алгоритмічні: складає алгоритми дій з повсякденного життя, з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); розрізняє істинні та хибні висловлювання, наводить приклади; формулює висловлювання з логічним слідуванням; аналізує зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; формулює команди для виконавця, прогнозує очікуваний результат; шукає варіанти виконання завдань, обирає та обґрунтовує варіанти виконання завдання; розрізняє алгоритмічні структури (слідування, повторення, розгалуження); створює та виконує алгоритми з повторенням у визначеному середовищі.

У результаті засвоєння предметного змісту навчального курсу «Інформатика» учні мають виявляти такі показники *вміння вчитися*:

— розуміти мету навчальної діяльності, визначати завдання для її досягнення;

— відбирати або знаходити потрібні знання, способи для розв'язування різних типів навчальних і життєвих задач (як типових, так і нестандартних, творчих);

— генерувати різні способи розв'язування задачі, проблеми;

— актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію, доповнювати, перетворювати її;

— аналізувати навчальні об'єкти, групувати та класифікувати об'єкти за певними ознаками;

— співпрацювати у різних групах для виконання комплексних завдань (наприклад, участь у проектах, творчих роботах тощо), які вимагають застосування різних компетентностей, готовності до продуктивної праці.

Структура навчальної програми

Курс «Інформатика» розрахований на 105 годин (по 35 годин у кожному класі з розрахунку 1 година на тиждень за рахунок інваріантної частини навчального плану).

Програма побудована лінійно-концентрично. Зміст понять поступово розширюється і доповнюється. Концентричність передбачає повернення до подання та опрацювання інформаційних даних (текстових, графічних, числових) за допомогою різних програмних середовищ. Лінійність має за мету ознайомити учнів на **пропедевтичному** етапі вивчення базового курсу «Інформатика» з простими редакторами тексту, графіки, презентацій. Поняття інформаційних процесів та їх використання у навчальному процесі розширюється і доповнюється в кожному класі. Таким чином забезпечується поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення, що сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей і способів діяльності на вищому рівні узагальнення.

У програмі конкретизовано *зміст навчального матеріалу* за кожним класом і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів.

Програмою встановлена послідовність тем курсу, яка дозволяє при вивченні кожного з розділів використовувати знання і вміння, набуті при вивченні попередніх розділів. Вчитель може змінювати порядок вивчення і обсяг тем курсу залежно від рівня підготовки учнів і технічного оснащення школи, вибудовуючи в такий спосіб найбільш доречно для конкретного навчального закладу або класу траєкторію навчання. Водночас, змінюючи порядок тем курсу, вчитель не може порушувати порядок викладання тем, між якими є суттєві змістові залежності.

Програмою передбачено резерв часу, який можна додатково використати на вивчення тем курсу, а також для виконання додаткових навчальних проєктів, проведення інтелектуальних конкурсів та творчих змагань в кінці кожного семестру або навчального року.

Наприкінці кожного навчального року, а також на початку 3 і 4 класу передбачені години для повторення й систематизації набутих знань.

Характеристика змісту навчання

На початковому етапі відбувається ознайомлення учнів зі складовими частинами комп'ютера, їхнім призначенням, а також застосуванням комп'ютерів у різних сферах сучасного інформаційного суспільства. Спочатку (2-й клас) пропонується продемонструвати учням основні складові комп'ютера, такі як системний блок, клавіатура і миша, монітор і принтер, повідомити про їх призначення, виробити навички використання миші та клавіатури за допомогою програм-тренажерів та розвиваючих програм. На другому етапі (3-й клас) передбачається оглядове ознайомлення учнів із пам'яттю і процесором як пристроями, що забезпечують зберігання і опрацювання даних, тобто реалізацію інформаційних процесів з використанням комп'ютера. На наступних етапах, працюючи з різними програмами, учні закріплюють знання про складові комп'ютера та розширюють уявлення про галузі його застосування для опрацювання інформаційних даних. У 2-му класі важливо навчити дітей правильно та швидко вводити літери, цифри й розділові знаки з клавіатури, а на кінець курсу учні мають досягти певної швидкості в клавіатурному введенні даних. Для цього необхідно передбачити систематичну роботу учнів з клавіатурним тренажером, розвиваючими та навчальними програмами при організації практичної складової уроку.

Розкриття програмового матеріалу про *інформацію та інформаційні процеси* починається з ознайомлення учнів з поняттями *повідомлення*,

інформація, дані. Поняття *повідомлення, інформація та дані* учні мають розуміти на інтуїтивному рівні, вміти наводити приклади повідомлень, розуміти, що повідомлення передають інформацію: відомості про предмети, живі істоти і явища оточуючого світу. При ознайомленні учнів з інформаційними процесами спочатку пропонується розглянути ті, що зустрічаються в життєдіяльності людини, і лише потім — інформаційні процеси, що реалізуються з використанням комп'ютера. Розуміння інформаційних процесів має відбуватися також на інтуїтивному рівні. Не доцільно вимагати від учнів точних означень всіх теоретичних понять, які розглядаються при вивченні змісту навчального предмета. Учні мають ознайомитися з ними на рівні розуміння, яке може полягати у наведенні ними відповідних прикладів зі свого життя та навколишнього світу. Важливо, щоб учні мали уявлення про те, що людина постійно зустрічається в житті з кожним із зазначених інформаційних процесів і може при цьому використовувати комп'ютер чи інші пристрої для роботи з повідомленнями та даними. Це сприятиме формуванню цілісної наукової картини світу, підкреслюючи на доступних учням прикладах роль інформаційних процесів у суспільстві, біологічних та технічних системах.

У рамках навчального предмета розглядаються поняття об'єкта, властивостей об'єктів і значень цих властивостей. Учні мають наводити із власного життя приклади різних об'єктів, їхніх властивостей і значень цих властивостей, впорядковувати та групувати об'єкти на основі значень властивостей, мати уявлення про вплив значень властивостей об'єктів на подальше їх використання та опрацювання. Учні повинні розуміти, що будь-яка операція над об'єктом полягає в зміні значення однієї з його властивостей або значень групи його властивостей. При цьому доцільно знайомити учнів як з конкретними об'єктами та їх образами, так із відповідними абстрактними поняттями. Учні мають розглядати складні об'єкти як набір більш простих, кожен з яких виконує свою роль для функціонування об'єкта в цілому, розглядати вплив змін в одній із складових на цілу систему. Школярі вчать будувати складні об'єкти із запропонованих частин, в тому числі самостійно доповнюючи з відсутніх компонентів.

Об'єктний підхід має пронизувати навчання теоретичного та практичного матеріалу всіх змістових ліній курсу.

Вивчення програмового матеріалу про використання інформаційних технологій починається з ознайомлення учнів з графічним редактором, редактором комп'ютерних презентацій, текстовим редактором та формування навичок створювати та редагувати різноманітні об'єкти, здійснювати над ними типові операції зі зміни значень властивостей. Передбачається, що учні матимуть змогу працювати в спеціально створених для навчання дітей молодшого шкільного віку графічних та текстових редакторах, які не вимагатимуть від них ознайомлення зі складним багатофункціональним інтерфейсом. У ході реалізації цієї змістової лінії учні мають навчитися створювати й редагувати найпростіші графічні зображення, невеликі комп'ютерні презентації (3–5 слайдів), зокрема фотоальбоми, невеликі текстові документи (до 10 рядків) з прозовим і віршованим текстом, із вставленими графічними зображеннями, уміти виділяти фрагменти тексту, виконувати елементарні дії з редагування й форматування виділених фрагментів. Опанування першими навичками

роботи із текстовими фрагментами, редагування і форматування тексту учнями передбачається в середовищі графічного редактора та редактора комп'ютерних презентацій, а не в звичному текстовому редакторі, оскільки робота з зображеннями та презентаціями є більш цікавою для учнів цієї вікової групи, ніж робота із звичайними текстами. Сформовані елементарні навички створення презентацій дозволять учням вже на перших кроках опанування змісту курсу створювати презентації до навчальних проектів, подавати результати своєї навчальної діяльності з інших навчальних предметів.

Комунікаційні технології опановуються учнями у процесі ознайомлення з поняттям комп'ютерної мережі (локальної і глобальної) та можливими напрямками її використання в житті людини. Основну увагу приділено набуттю учнями початкових практичних навичок використання глобальної мережі Інтернет для пошуку необхідних текстових даних і зображень, їх перегляду і збереження, виконання інтерактивних завдань он-лайн на підтримку навчальних предметів, електронного листування при дотриманні вимог безпечної роботи дітей в Інтернеті. Із пошуком даних в Інтернеті пропонується знайомити учнів на прикладі пошуку графічних зображень та наступного їх збереження з метою подальшого опрацювання за допомогою графічного редактора та редактора комп'ютерних презентацій. Пошук текстових повідомлень доцільно використовувати для ознайомлення з їх вмістом, а також для копіювання фрагментів тексту в презентації та текстові документи. Важливо, щоб учні зрозуміли на інтуїтивному рівні головні особливості роботи з інформаційними джерелами та почали використовувати відповідні навички та знання при вивченні інших навчальних предметів. І навпаки, необхідно добирати зміст прикладів та вправ, що використовуватимуться на уроках курсу «Сходинки до інформатики», який відображатиме зміст навчання учнів з математики, мов та інших навчальних предметів. Важливим є задоволення пізнавальних інтересів учнів, підтримка їх творчої ініціативи та прагнення до освоєння нових комунікаційних технологій, що створюватиме відчуття доступності в постійному оновленні своїх компетенцій.

Для формування міжпредметних компетенцій, особливо з курсом математики, у рамках пропедевтичного курсу програмою передбачено вивчення питань, пов'язаних з алгоритмами та їхніми виконавцями. У результаті ознайомлення з ними учні повинні розуміти на інтуїтивному рівні (а не на рівні строгих означень) поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця, алгоритму, отримати перші уявлення про основні алгоритмічні структури, зокрема, слідування, розгалуження та повторення, навчитися виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, які працюють у певному зрозумілому для відповідної вікової категорії комп'ютерному середовищі, використовуючи просту систему їхніх команд. Головною метою вивчення алгоритмів є вміння розв'язувати значущі для учнів задачі з їхнього повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід: вміння планувати послідовність дій для досягнення цілей, передбачати можливі наслідки; розв'язувати задачі, для яких відповіддю є не число або твердження, а опис послідовності дій, створення моделі, схеми, графіка тощо.

У програмі передбачено окремі години для роботи з програмами на підтримку вивчення навчальних предметів школи І ступеня. Крім того, доціль-

но використовувати на уроках різноманітні програми для розвитку логічного та критичного мислення, пам'яті, просторової та творчої уяви учнів. Учителі, враховуючи особливості навчання та реалізацію міжпредметних зв'язків, навчальні потреби та особливості учнів, можуть розподілити години на вивчення теми «Комп'ютерна підтримка вивчення навчальних предметів» протягом навчального року.

Характеристика умов навчання

Успішне впровадження навчального курсу «Інформатика» залежить від обов'язкової саме для нього складової — *стандарту можливостей для навчання*, в якому зазначаються обов'язкові *умови та ресурси*, потрібні для реалізації державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів молодшого шкільного віку.

При вивченні курсу «Інформатика» кожен урок проводиться із використанням комп'ютерів. Тому на кожному уроці класи діляться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп'ютером, але не менше 8 учнів у підгрупі.

Згідно з санітарно-гігієнічними нормами час роботи учнів за комп'ютером на одному уроці не повинен перевищувати 15 хвилин. Увесь інший час уроку учні працюють без комп'ютера, знайомляться із загальними теоретичними положеннями курсу «Сходінки до інформатики», повторюють і закріплюють вивчений матеріал, виконують вправи на розвиток уваги, алгоритмічного, логічного та критичного мислення, творчих здібностей тощо.

Для практичної роботи учнів за комп'ютером можна використовувати програми з наявного у школі навчального програмного забезпечення та середовища, які адаптовані для навчання дітей молодшого шкільного віку.

Перелік необхідних *програмних засобів*:

- операційна система;
- програми на розвиток логічного та критичного мислення;
- розвиваючі програми;
- комп'ютерні програми на підтримку вивчення української мови, іноземної мови, математики, образотворчого мистецтва, музики тощо;
- клавіатурний тренажер;
- тренажер миші;
- графічний редактор;
- текстовий процесор;
- редактор презентацій;
- середовище виконання алгоритмів.

Види діяльності, які слід реалізовувати в процесі вивчення курсу, — ігрова, навчально-ігрова, практичне експериментування, конструювання, художня діяльність, дослідження, співпраця в парі, групова взаємодія.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо. Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Пропонується проводити оцінювання на базі портфоліо учня: *портфоліо розвитку та демонстраційне портфоліо*.

3 клас

35 годин (1 година на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Повторення, узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас. (2 години)</p> <p>Інформаційні процеси і комп'ютер (9 годин)</p> <p>Способи подання повідомлень (текстовий, графічний, звуковий, відео, умовні жести та сигнали, комбіновані). Носії повідомлень. Дані. Опрацювання та зберігання даних за допомогою комп'ютера. Поняття про символи та їх кодування. Кодування та декодування повідомлень. Робота з програмами на розвиток логіки, пам'яті, просторової уяви.</p>	<p><i>Учень (учениця):</i> <i>називає способи подання повідомлень; наводить приклади повідомлень, поданих різними способами; розрізняє способи подання повідомлень; має уявлення про носії повідомлень, дані; орієнтується в засобах зберігання та опрацювання повідомлень; має уявлення про символ; описує способи кодування і декодування символів і повідомлень на різних прикладах; наводить приклади кодування і декодування символів і повідомлень.</i></p>
<p>Файли та папки. Вікна та операції над вікнами. (4 години)</p> <p>Поняття файлу та папки. Вкладені папки. Перегляд вмісту папок. Основні об'єкти вікна (рядок заголовка, кнопки керування, робоча область). Операції над вікнами. Поняття меню. Контекстне меню. Різні способи запуску програм на виконання.</p>	<p><i>Учень (учениця):</i> <i>має уявлення про файли і папки, їх призначення; наводить приклади імен папок, файлів; відкриває, переглядає вміст та закриває потрібну папку; називає основні об'єкти вікна (рядок заголовка, кнопки керування, робоча область); розуміє призначення основних об'єктів вікна; пояснює призначення кнопок керування вікном; має уявлення про основні операції, які можна виконувати над вікнами; змінює розміри вікон; змінює положення вікон на екрані; згортає і розгортає вікна; розуміє призначення меню, контекстного меню; має уявлення про різні способи запуску програм на виконання.</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Пошук даних в Інтернеті. (6 годин) Поняття про комп'ютерну мережу. Поняття про Інтернет. Знайомство з програмою-браузером. Поняття веб-сторінки, її адреси. Гіперпосилання. Правила пошуку даних в Інтернеті. Збереження даних, знайдених в Інтернеті. Авторське право та Інтернет. Безпечна робота в Інтернеті</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення про комп'ютерні мережі, веб-сторінки, адресу веб-сторінки, гіперпосилання, пояснює призначення браузера; розпочинає і завершує роботу з браузером; пояснює процес пошуку даних в мережі Інтернет; використовує гіперпосилання для навігації веб-сторінками; виконує нескладний пошук текстів та зображень в Інтернеті за вказаною темою; зберігає результати пошуку потрібних зображень; дотримується авторських прав при використанні зображень, знайдених в Інтернеті; знає правила безпечної роботи в Інтернеті; дотримується правил безпечної роботи в Інтернеті.</i></p>
<p>Робота з презентаціями. (7 годин) Презентація та слайди. Середовище редактора презентацій. Відкриття презентації та її запуск на перегляд. Текстові та графічні об'єкти слайдів. Переміщення об'єктів на слайді. Створення та редагування текстових об'єктів. Вставлення зображень та тексту. Форматування текстових і графічних об'єктів слайду. Збереження презентацій. Створення простих презентацій.</p>	<p>Учень (учениця): <i>має уявлення про комп'ютерну презентацію та її складові, фотоальбом; наводить приклади використання презентацій в процесі навчання; має уявлення про середовище редактора презентацій; описує процес створення презентацій; розрізняє текстові та графічні об'єкти слайда презентації; виділяє слайди; виділяє об'єкти слайда та, використовуючи контекстне меню, виконує над ними прості операції: переміщує, змінює значення властивостей, видаляє; вводить текст, вставляє зображення та текст до слайду презентації; має уявлення про редагування тексту слайду; має уявлення про форматування тексту на слайді — зміна розміру літер, їх кольору та виду накреслення, вирівнювання по горизонталі;</i></p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>має уявлення про форматування зображень на слайді;</i> <i>відкриває</i> файл, що містить презентацію; <i>здійснює</i> перегляд презентації, сортування слайдів та її збереження; <i>створює</i> прості презентації (3–5 слайдів), зокрема фотоальбом; <i>демонструє</i> презентацію з усним коментарем перед слухачами.</p>
<p>Алгоритми і виконавці. (5 годин) Алгоритми і виконавці. Середовище виконання алгоритмів. Складання алгоритмів для виконавців.</p>	<p>Учень (учениця): <i>наводить</i> приклади виконавців алгоритмів та систем команд виконавців алгоритмів;</p>
<p>Словесне подання алгоритмів.</p>	<p><i>складає</i> алгоритми дій з повсякденного життя та з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); <i>пояснює</i> випадки, коли виконавець не може виконати команду; <i>знає</i> виконавців алгоритму та систему команд виконавців у визначеному середовищі; <i>записує</i> алгоритм у вигляді послідовності команд виконавця; <i>виконує</i> алгоритми у визначеному середовищі; <i>має</i> уявлення про словесне подання алгоритму.</p>
<p>Узагальнення та систематизація навчального матеріалу за 3-й клас (2 годин)</p>	

ЗМІНИ, ВНЕСЕНІ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

Пояснювальна записка

Замінено текст розділу:

IV. Соціокультурна змістова лінія

Реалізація змісту соціокультурної лінії передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів і підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі. Загальнокультурний розвиток здійснюється шляхом використання в процесі навчання української мови народознавчого матеріалу; текстів, у яких розкриваються сторінки історичного минулого України; інформації про відомих українців минулого і сьогодення; підготовки і залучення дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення; використання текстів на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукцій картин для написання творів за картиною тощо.

Підготовка до життя в українському соціумі передбачає засвоєння учнями назви рідної держави та її столиці, ознайомлення з державними символами України, усвідомлення значення державної мови, якою в нашій державі є українська, виховання патріотичних почуттів, толерантне ставлення до інших націй, які проживають в Україні, та їхніх мов.

Належне місце на уроках української мови повинно займати використання краєзнавчого й особливо лінгвокраєзнавчого матеріалу. У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вирази, прислів'я, приказки, співанки, які використовують у своєму мовленні мешканці рідного краю. Для побудови зв'язних висловлювань варто вибирати тематику, пов'язану з рідною місцевістю: складати описи рідної природи, писати про події і людей того міста чи села, в якому діти проживають, тощо.

З метою формування культури поведінки в сім'ї доцільно ознайомлювати учнів з українськими традиціями в родинних стосунках, традиційними формами звертання членів родини один до одного, зі ставленням до старших і молодших членів сім'ї.

Для забезпечення успішної адаптації в шкільному середовищі дітей потрібно вчити спілкуватися з учителями, однокласниками, старшими і молодшими школярами, обслуговуючим персоналом школи; дотримуватись правил поведінки на уроці і перерві, у класі, коридорі, спортзалі, їдальні, актовій залі, на стадіоні, подвір'ї школи тощо.

На уроках української мови варто готувати молодших школярів до виконання соціальних ролей: читача бібліотеки, глядача театру чи кінотеатру, покупця, пішохода, пасажера, перехожого, відвідувача різноманітних

культурних заходів та ін. З цією метою слід використовувати тексти, у яких йдеться про поведінку людей у громадських місцях, з обов’язковим аналізом дій персонажів текстів. З метою вправлення учнів у правильному і доречному використанні формул мовленнєвого етикету та формування в молодших школярів етики спілкування доцільно пропонувати складати діалоги за ситуативними малюнками, словесно описаними ситуаціями на теми: «У театрі», «На виставці», «У магазині», «На вулиці», «У транспорті», «В їдальні», «У гостях» і подібні.

на:

IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

Сім’я: повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров’я, загартовування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп’ютером.

Школа: ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

Громадські місця: правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

Рідний край: назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

Батьківщина: назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

3 клас

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Мовленнєва змістова лінія Говоріння	Вилучено: Відтворення, розігрування діалогів за прослуханням або прочитаним твором.	Вилучено: <i>бере участь</i> у відтворенні діалогу;

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Писемне мовлення	Складання і записування 1 або 2—3 зв'язаних між собою речень за певними орієнтирами, поданими вчителем або в підручнику, робочому зошиті.	<i>самостійно складає</i> речення (окремі та зв'язані між собою) за поданими ілюстраціями, за спостереженнями, опорними словами, на зазначену вчителем тему;
Мовна змістова лінія Речення Частини мови загальне поняття Повторення вивченого за рік	Вилучено: Різні способи вираження підмета і присудка (лише практично). Побудова речень (простих і складних, зі звертанням та однорідними членами) за зразком. Перебудова речень: об'єднання двох простих речень в одне просте з однорідними членами; об'єднання двох простих речень в одне складне (за зразком). Змінено: 4 години на вивчення теми на: 2 години Змінено: 4 години на вивчення теми на: 6 годин	Вилучено: <i>перебудовує</i> за зразком два прості речення в одне просте з однорідними членами (<i>Діти вчатьсЯ писати. Діти вчатьсЯ малювати. — Діти вчатьсЯ писати і малювати.</i>); об'єднує за зразком два прості речення в одне складне (<i>Сьогодні брат працює на фермі. Тато готує ґрунт під посіви. — Сьогодні брат працює на фермі, а тато готує ґрунт під посіви.</i>)
Соціокультурна змістова лінія Зміст соціокультурної лінії представлено у вигляді рекомендованої тематики текстів, на матеріалі яких повинен реалізуватися зміст мовленнєвої та мовної ліній і перенесено до пояснювальної записки.	Вилучено: 1. Тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу (протягом року) Держава Україна, її столиця. Характерні особливості державних символів України. Рідний край: місце розташування на території України (Закарпаття, Буковина, Крим та ін.), природа, вулиці і майдани, пам'ятні місця.	Вилучено: Учень (учениця): <i>знає і розповідає</i> про походження назви держави і її столиці; <i>описує усно</i> прапор і герб України; <i>знає напам'ять</i> державний гімн; <i>розповідає усно</i> про рідний край, його природу; <i>записує власні назви</i> рідного міста чи села (назви вулиць, майдану, річки тощо);

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
	<p>Національні символи України — <i>верба, калина, вишитий рушник, вишиванка, писанка</i> та ін.</p> <p>Історичне минуле України доби Київської Русі.</p> <p>Відомі люди України минулого і сьогодення.</p>	<p><i>записує</i> свою домашню адресу;</p> <p><i>розповідає</i> про українські національні символи (<i>верба, калина, вишитий рушник, вишиванка, писанка</i> та ін.); <i>знає і розповідає</i> про Київську Русь, найвідоміших її князів (Ярослава Мудрого, Володимира Великого, княгиню Ольгу та ін.); <i>знає</i> імена окремих найвідоміших українських письменників, поетів, художників тощо.</p>
	<p>2. Фольклорні твори великої і малої форм (протягом року)</p> <p>Читання й інсценування уривків з українських народних казок, визначення позитивних і негативних персонажів, головної думки казки.</p> <p>Відгадування, вивчення і складання загадок.</p> <p>Вивчення дитячих пісень, колискових, колядок, щедрівок, посівалок, ознайомлення з особливостями їх уживання.</p> <p>Ознайомлення з народними прикметами.</p> <p>Читання й аналіз доступних народних приказок.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>виразно читає, розповідає і бере участь в інсценуванні українських народних казок; визначає позитивних і негативних персонажів, головну думку казки; відгадує доступні загадки, знає напам'ять окремі з них; робить спроби самостійно скласти найпростіші загадки про конкретні предмети, називаючи їх ознаки; знає напам'ять дитячі пісні, колискові, колядки, щедрівки, посівалки і використовує їх під час дозвілля, ігор, свят; знає і пояснює найпоширеніші народні прикмети; пояснює значення найпрозоріших народних приказок, використовує їх у власному мовленні.</i></p>
	<p>3. Особливості національного мовленнєвого етикету. Правила мовленнєвої поведінки під час спілкування (протягом року)</p> <p>Ознайомлення з українськими формулами мовлен-</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>знає і доцільно вживає українські формули</i></p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
	<p>невого етикету розмовного стилю. Використання українських формул мовленнєвого етикету з урахуванням віку і статусу особи, з якою відбувається спілкування.</p> <p>Ознайомлення з дотриманням правил етикету в громадських місцях.</p>	<p>мовленнєвого етикету розмовного стилю; <i>знає, свідомо вживає і правильно записує</i> відповідні українські формули мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання, вибачення, запрошення у спілкуванні з людьми різного віку, статусу, родинних стосунків тощо; <i>знає і дотримується</i> правил етикету в громадських місцях;</p>
	<p>4. Соціальні ролі (протягом року) Ставлення до членів сім'ї.</p> <p>Стосунки в школі.</p> <p>Правила етикетної поведінки в громадських місцях (кінотеатрі, музеї, поліклініці, на шкільному святі).</p> <p>Ставлення до природи</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p><i>уникає</i> конфліктних ситуацій зі старшими і молодшими членами родини; <i>прагне допомагати</i> своїм рідним; <i>радіє</i> успіхам і <i>співпереживає</i> з невдач однокласників; <i>бере участь</i> у класних і шкільних заходах; <i>ставиться з повагою</i> до вчителів, технічного персоналу школи; <i>дотримується</i> правил етикетної поведінки в кінотеатрі, музеї, поліклініці, на шкільному святі; <i>використовує</i> відповідні формули мовленнєвого етикету; <i>цікавиться</i> рослинним і тваринним світом; <i>турбується</i> про природу рідного краю (допомагає птахам узимку тощо); <i>поводиться</i> на природі так, щоб не завдати їй шкоди</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Формування і розвиток на- вички читання		Замінено: <i>застосовує</i> вправи різних ви- дів, спрямовані на розвиток артикуляційного апарату, ... на: <i>виконує</i> вправи різних видів, спрямовані на розвиток арти- куляційного апарату, ...
Літературозна- вча пропедев- тика Жанр		Замінено: <i>самостійно визначає</i> жанрові ознаки казок про тварин, вір- шів, оповідань; героїко-фан- тастичних казок, байок, п'єс (за допомогою вчителя); на: <i>самостійно визначає</i> жанрові ознаки казок про тварин, вір- шів, оповідань; <i>визначає</i> жанрові ознаки герої- ко-фантастичних казок, байок, п'єс (за допомогою вчителя);
Досвід читаць- кої діяльності Оповідання	Замінено: Поглиблення знань, умінь щодо структурних особливостей оповідання, типів персонажів, тема- тики дитячих оповідань на: Поглиблення знань, удосконалення умінь щодо структурних осо- бливостей оповідання, типів персонажів, тема- тики оповідань.	
Робота з дитя- чою книжкою		Вилучено: <i>розглядає</i> дитячі книжки на книжковій виставці

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Числа. Дії з числами		
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас	<p>Вилучено: Залежність результатів множення й ділення від зміни одного з компонентів дій.</p> <p>Замінено: Закони додавання і множення. Сполучний закон множення. Прийоми усного додавання і віднімання.</p> <p>на: Переставний закон додавання. Переставний закон множення. Способи усного додавання і віднімання.</p>	<p>Включено: <i>знає</i> таблиці додавання і відповідні випадки віднімання; <i>знає</i> таблиці множення чисел 2–5 і відповідні випадки ділення;</p> <p>Вилучено: <i>використовує</i> в обчисленнях залежність результатів множення й ділення від зміни одного з компонентів дій;</p> <p>Замінено: <i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць додавання і множення та відповідних випадків віднімання і ділення; <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний і сполучний закони додавання і множення; <i>встановлює</i> відношення різницевого і кратного порівняння чисел;</p> <p>на: <i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць додавання й знання таблиць множення (чисел 2–5); <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний закон додавання і переставний закон множення; <i>виконує</i> різнице та кратне порівняння чисел;</p>

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Таблиці множення і ділення на 6–9	<p>Включено:</p> <p>Таблиці множення і ділення (продовження)</p> <p>Таблиці множення і ділення на 6–9.</p> <p>Залежність результату дії множення від зміни одного з компонентів при сталому другому.</p> <p>Залежність результату дії ділення від зміни одного з компонентів при сталому другому.</p>	<p>Включено:</p> <p><i>знає</i> напам'ять результати множення чисел 6–9 і ділення на числа 6–9;</p> <p><i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць множення і ділення на 2–9;</p> <p><i>розуміє</i> залежність результату дії множення від зміни одного з компонентів при сталому другому;</p> <p><i>розуміє</i> залежність результату дії ділення від зміни одного з компонентів при сталому другому;</p>
Нумерація чисел в концентрі «Тисяча»	<p>Підтеми «Сотня» і «Усна та письмова нумерація чисел у межах 1000» об'єднані в одну тему «Нумерація чисел в концентрі “Тисяча”»</p> <p>Вилучено (оскільки перегукується з іншими темами розділу):</p> <p>Трицифрове число.</p> <p>Місце числа у натуральному ряді.</p>	<p>Вилучено:</p> <p><i>знає</i> співвідношення між розрядними одиницями;</p> <p><i>визначає</i> розрядний склад числа;</p> <p>Замінено (упорядковано відповідно до логіки опрацювання матеріалу):</p> <p><i>розуміє</i> сотню як одиницю лічби;</p> <p><i>лічить</i> сотнями, десятками, одиницями;</p> <p><i>визначає</i> у числі розряди — сотень, десятків, одиниць;</p> <p><i>порівнює, додає і віднімає</i> розрядні числа;</p> <p><i>розрізняє</i> одноцифрові, двоцифрові і трицифрові числа;</p> <p><i>знає</i> способи утворення трицифрового числа;</p> <p><i>називає</i> числа від 1 до 1000 в прямому і зворотному порядку від будь-якого числа до вказаного;</p> <p><i>називає</i> попереднє і наступне число до будь-якого числа в межах 1000;</p> <p><i>читає і записує</i> трицифрові числа;</p> <p><i>розуміє</i> позиційне значення цифри в записі трицифрового числа,</p>

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
		<p><i>записує</i> трицифрове число у вигляді суми розрядних доданків; <i>визначає</i> загальну кількість одиниць, десятків, сотень у трицифровому числі; <i>порівнює</i> числа в межах тисячі на основі порядку слідування чисел у натуральному ряді та на основі десяткового складу чисел</p> <p>на: <i>розуміє</i> сотню як одиницю лічби; <i>лічить</i> сотнями, десятками, одиницями; <i>знає</i> способи утворення трицифрового числа; <i>називає</i> числа від 1 до 1000 в прямому і зворотному порядку від будь-якого числа до вказаного; <i>називає</i> попереднє і наступне число до будь-якого числа в межах 1000; <i>розрізняє</i> одноцифрові, двоцифрові і трицифрові числа; <i>читає і записує</i> трицифрові числа; <i>записує</i> трицифрове число у вигляді суми розрядних доданків; <i>розуміє</i> позиційне значення цифри в записі трицифрового числа, <i>визначає</i> у числі розряди – сотень, десятків, одиниць; <i>визначає</i> загальну кількість одиниць, десятків, сотень у трицифровому числі; <i>порівнює, додає і віднімає</i> розрядні числа; <i>порівнює</i> числа в межах тисячі на основі порядку слідування чисел у натуральному ряді та на основі десяткового складу чисел</p>

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Додавання і віднімання трицифрових чисел	<p>Замінено: Прийоми усного додавання і віднімання круглих трицифрових чисел ($50 + 270$, $450 - 270$) на: Способи усного додавання і віднімання круглих трицифрових чисел ($50 + 270$, $450 - 270$) Включено Сполучний закон додавання. Залежність результату дії додавання від зміни одного з компонентів при сталому другому. Залежність результату дії віднімання від зміни одного з компонентів при сталому</p> <p>Замінено: Письмові прийоми на: Способи письмового додавання й віднімання</p>	<p>Замінено: <i>розуміє</i> сутність прийомів усного додавання і віднімання трицифрових чисел, поданих круглими десятками; <i>застосовує</i> усні прийоми додавання і віднімання для знаходження значення числового виразу; на: <i>розуміє</i> сутність способів усного додавання і віднімання трицифрових чисел, поданих круглими десятками; <i>застосовує</i> способи усного додавання і віднімання для знаходження значення числового виразу; Включено: <i>розуміє</i> сутність сполучного закону додавання; <i>розуміє</i> залежність результатів дій додавання і віднімання від зміни одного з компонентів при сталому другому; Вилучено: <i>планує</i> послідовність виконання дій</p>
Множення і ділення трицифрових чисел Закони та властивості	<p>Додано: Ділення числа на рівне йому число.</p>	<p>Замінено: <i>розуміє</i> суть множення і ділення чисел на 10, 100; на: <i>розуміє</i> в процесі роботи над практичними завданнями сутність законів і властивостей дій множення і ділення</p>
Замінено: Усні (позатабличні) прийоми множення і ділення на: Позатабличне множення і ділення: способи усних обчислень	<p>Замінено: Розподільний закон множення відносно додавання. на: Множення суми на число і числа на суму. Вилучено: Прийоми раціональних обчислень.</p>	<p>Замінено: <i>розуміє</i> суть ділення з остачею, на: <i>розуміє</i> сутність дії ділення з остачею Вилучено: <i>знаходить</i> раціональні способи обчислень</p>

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Частини	<p>Вилучено: Риска дробу як знак ділення.</p> <p>Замінено: Дроби з чисельником 1 як частина цілого. Утворення і запис.</p> <p>Поняття про дріб, чисельник і знаменник дробу.</p> <p>на: Частини числа: утворення і запис. Дріб з чисельником 1.</p>	<p>Вилучено: <i>визначає</i>, у скільки разів певна частина менша за ціле та у скільки разів ціле більше за частину;</p> <p>Замінено: <i>розуміє</i> утворення частин способом ділення цілого на рівні частини й виділенням однієї з них; <i>розуміє</i> сутність чисельника і знаменника дробу, <i>по-яснює</i> їх на прикладах</p> <p>на: <i>розуміє</i> поняття частина числа та спосіб утворення частини: ділення цілого на рівні частини й виділення однієї з них; <i>має уявлення</i> про дріб як число на позначення частини цілого; <i>розуміє</i> поняття чисельник дробу і знаменник дробу</p>
Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)		
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас	<p>Замінено: Побудова прямокутника (квадрата) за допомогою креслярських інструментів.</p> <p>на: Побудова прямокутника (квадрата).</p>	<p>Замінено: <i>креслить</i> прямий кут за допомогою косинця; <i>визначає</i> елементи многокутника — сторони, вершини, кути; <i>визначає</i> характерні ознаки прямокутника (квадрата)</p> <p>на: <i>будує</i> прямий кут за допомогою лінійки на аркуші паперу у клітинку; <i>позначає</i> на рисунку, <i>показує</i> на моделі фігури елементи многокутника — сторони, вершини, кути; <i>називає</i> характерні ознаки прямокутника (квадрата)</p> <p>Вилучено: <i>застосовує</i> властивість протилежних сторін</p>

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
		<p>прямокутника у практичних завданнях;</p> <p>Замінено: <i>будує</i> прямокутник (квадрат) із заданими довжинами сторін за допомогою креслярських інструментів; <i>розрізняє</i> елементи кола та круга: центр, радіус, діаметр;</p> <p>на: <i>будує</i> прямокутник (квадрат) із заданими довжинами сторін за допомогою лінійки на аркуші в клітинку; <i>позначає</i> на рисунку елементи кола та круга: центр, радіус, діаметр</p>
Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)		
Числові рівності й нерівності	<p>Вилучено: Істинні та хибні числові рівності, нерівності.</p>	<p>Замінено: <i>розрізняє</i> істинні та хибні числові рівності й нерівності; <i>перетворює</i> хибні числові рівності на істинні</p> <p>на: <i>складає</i> числові рівності і нерівності при порівнянні числових виразів; <i>читає</i> числові рівності і нерівності</p>
Вирази зі змінною	<p>Вилучено: Перетворення виразів</p>	<p>Вилучено: <i>розуміє</i>, що для спрощення обчислень можна застосувати закони і властивості арифметичних дій</p> <p>Конкретизовано вимогу: <i>розуміє</i> поняття «змінна», «вираз із змінною»</p>
Рівняння	<p>Замінено: Розв’язок (корінь) рівняння.</p> <p>на: Розв’язок рівняння.</p>	<p>Замінено: <i>розуміє</i> сутність понять «рівняння», «розв’язок (корінь) рівняння»</p>

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
	Вилучено: Рівняння, у яких права частина подана числовим виразом. Рівняння, в яких один із компонентів є числовим виразом. Розв'язування простих задач способом складання рівняння (алгебраїчний метод).	на: <i>розуміє</i> сутність понять «рівняння», «розв'язок рівняння» Вилучено: <i>розв'язує</i> рівняння, у яких права частина подана числовим виразом або один із компонентів є числовим виразом; <i>складає і розв'язує</i> рівняння за текстом простої задачі
Величини (протягом року)		
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 2-й клас	Замінено: Довжина, маса, місткість, час як властивості навколишнього світу. на: Довжина, маса, місткість, час. Вилучено: Співвідношення між одиницями вимірювання величин.	Замінено: <i>виконує</i> додавання й віднімання іменованих чисел на: <i>виконує</i> додавання й віднімання іменованих чисел, поданих в однакових одиницях вимірювання Вилучено: <i>розуміє</i> , як зважувати предмети й відважувати сипучі речовини
Довжина Маса		Вилучено: <i>знає</i> , яку частину складає менша одиниця довжини, маси від більшої
Час		Вилучено: <i>знає</i> , яку частину складає менша одиниця часу від більшої Замінено: <i>визначає</i> час за годинником з точністю до хвилин; <i>виконує</i> додавання і віднімання іменованих чисел, поданих у одиницях вимірювання часу на: <i>розуміє</i> два способи позначення часу у другій половині доби; <i>визначає</i> час за годинником з точністю до хвилин;

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
		<i>виконує</i> додавання і віднімання іменованих чисел, поданих у одиницях вимірювання часу, без переходу через одиницю вимірювання
Вилучено: Трійки взаємопов'язаних величин	Вилучено: Ознайомлення із трійками взаємопов'язаних величин, які знаходяться у пропорційній залежності: загальна довжина, довжина одного відрізка, кількість відрізків; загальна маса, маса одного предмета, кількість предметів; загальна місткість, місткість однієї посудини, кількість посудин; вартість, ціна, кількість; загальний виробіток, продуктивність праці, час роботи. Взаємозв'язок між величинами кожної трійки. Залежність однієї величини від зміни іншої при сталій третій.	Вилучено: <i>знає</i> трійки взаємопов'язаних величин; <i>розуміє</i> пропорційну залежність між величинами певної трійки (без використання відповідних термінів); <i>виділяє</i> у тексті задачі взаємопов'язані величини; <i>застосовує</i> правило знаходження певної величини під час розв'язування задач; <i>розуміє</i> характер зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій і <i>застосовує</i> цю залежність у знаходженні відповіді на запитання задачі, а також у прикидці очікуваного результату
Сюжетні задачі (протягом року)		
Прості та складені задачі вивчених видів	Замінено: Складання і розв'язування обернених задач (простих та складених). на: Обернена задача. Складання і розв'язування обернених задач (простих).	Замінено: <i>складає і розв'язує</i> обернені задачі на: <i>розуміє</i> поняття «обернена задача»; <i>складає і розв'язує</i> обернені задачі
Прості задачі	Замінено: Прості задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин. на: Прості задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин (загальна довжина, довжина одного відрізка, кількість відрізків; загальна маса, маса одного предмета, кількість предметів;	Замінено: <i>розв'язує</i> задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин; <i>розв'язує</i> задачі на знаходження часу початку події, тривалості події, часу закінчення події на: <i>виділяє</i> взаємопов'язані величини у текстах задач, що містять трійки

Тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
	загальна місткість, місткість однієї посудини, кількість посудин; вартість, ціна, кількість; загальний виробіток, продуктивність праці, час роботи)	взаємопов'язаних величин; <i>розуміє</i> взаємозв'язок між трьома величинами і характер зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій; <i>розв'язує</i> задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин; <i>розв'язує</i> задачі на знаходження часу початку події, тривалості події, часу закінчення події з опорою на годинник
Складені задачі	Вилучено: Розв'язування задач за допомогою рівнянь (ознайомлення)	Вилучено: <i>розуміє</i> , що задачі можна розв'язувати за допомогою рівнянь
Задачі міжпредметного змісту на роботу з даними		Замінено: <i>розуміє і використовує</i> у розв'язуванні практично зорієнтованих задач інформацію з таблиць та лінійних діаграм на: <i>розуміє і використовує</i> у розв'язуванні практично зорієнтованих задач інформацію з таблиць

ПРИРОДОЗНАВСТВО

3 клас

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Вступ	Переструктуровано і змінено: Різноманітність природи. Пізнання природи людиною.	Переструктуровано і змінено: називає методи пізнання природи;

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	на: Різноманітність природи. Вивчення природи людиною	характеризує різноманітність живої і неживої природи на: <i>має уявлення</i> про різноманітність неживої і живої природи; <i>знає</i> методи дослідження природи
Вода	Змінено кількість годин: 6 годин на 9 годин Переструктуровано і змінено: Вода в природі. Світовий океан, його частини. Властивості води. Три стани води. Температура плавлення льоду та кипіння води. Вода — розчинник. Розчинні та нерозчинні речовини. Прісна та морська вода. Розподіл запасів прісної води на Землі. Використання прісної і морської води людиною. Робота води у природі. Використання води людиною. Охорона води. Практичні завдання. <ul style="list-style-type: none"> Позначення на контурній карті частин Світового океану. Дослідження розчинності речовин, що використовуються у побуті. Дослідницький практикум. <ul style="list-style-type: none"> Як опріснити воду? на: Вплив Сонця на природу. Вода в природі. Світовий океан, його частини. Властивості води. Три стани води. Знаходження води на Землі у трьох станах. Температура плавлення льоду та кипіння води. Вода —	Переструктуровано і змінено: називає властивості води; способи опріснення води; температуру плавлення льоду та кипіння води; спостерігає та виконує деякі досліди, що демонструють властивості води; наводить приклади розчинних та нерозчинних у воді речовин; використання води у побуті; природних водойм України; досліджує розчинність речовин, що використовуються у побуті (солі, цукру, соди, муки, крохмалю, піску, глини, повітря та ін.); пояснює прояв властивостей води у природі; існування води у трьох станах як основну умову існування життя на Землі; значення води для судноплавства; утворення ярів, ущелин та печер; розуміє важливість вивчення властивостей води для практичних потреб людини; називає приклади практичного використання людиною знань про властивості води. на: <i>має уявлення</i> про розподіл води на Землі; розчинні та нерозчинні речовини;

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимо- гах до рівня загальноосвіт- ньої підготовки учнів
	<p>розчинник. Розчинні та нерозчинні речовини. Прісна та морська вода. Розподіл запасів прісної води на Землі. Використання води людиною. Охорона води.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дослідження розчинності речовин, що використовуються у побуті. • Опріснення води. <p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вода — руйнівник, чи вода — рятівник? 	<p>опріснення морської води; незамінну роль води для природи і для життя людини, а також руйнівну дію водної стихії;</p> <p><i>знає</i> про вплив Сонця на природу Землі й стани води; три стани води, температуру плавлення льоду та кипіння води;</p> <p><i>розуміє</i>, як властивості води визначають існування життя на Землі; обмеженість запасів прісної питної води на нашій планеті; важливість вивчення властивостей води і її економного використання для практичних потреб людини;</p> <p><i>уміє</i> проводити дослід, що демонструють властивості води;</p> <p><i>застосовує</i> на практиці знання про розчинні та нерозчинні у воді речовини й інші властивості води; в побуті дотримується правил ощадливого використання прісної води</p>
Повітря	<p>Змінено кількість годин: 5 годин на 6 годин</p> <p>Переструктуровано і змінено:</p> <p>Повітря, його склад та властивості.</p> <p>Нагрівання та охолодження повітря над сушею та водною поверхнею. Рух повітря. Охорона повітря від забруднення.</p> <p>Демонстрації розширення повітря за нагрівання; теплопровідності, пружності повітря.</p>	<p>Переструктуровано і змінено:</p> <p>називає склад повітря та його властивості (пружність, теплопровідність, розширення за нагрівання); приклади джерел забруднення повітря;</p> <p>пояснює значення кисню для життя людини;</p> <p>пояснює дослід, що підтверджують погану теплопровідність повітря, його пружність, розширення за нагрівання;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Міні-проект. Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення. Дослідницький практикум.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Як змусити вітер працювати? <p>на: Повітря, його склад та властивості. Розширення повітря при нагріванні, теплопровідність і пружність. Нагрівання та охолодження повітря над сушею та водною поверхнею. Рух повітря. Виникнення вітру. Вплив вітру на природу Землі. Охорона повітря від забруднення.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виявлення властивостей повітря. • Встановлення джерел забруднення повітря 	<p>розуміє, що повітря над сушею нагрівається і охолоджується швидше, ніж над водною поверхнею; спостерігає досліди, які демонструють властивості повітря та ґрунту; розуміє важливість вивчення властивостей повітря для практичних потреб людини; називає приклади практичного використання людською знань про властивості повітря</p> <p>на: <i>має уявлення</i> про склад і властивості повітря та його вплив на природу Землі; джерела забруднення повітря; <i>знає</i> про розширення повітря при нагріванні, теплопровідність і пружність, особливості нагрівання та охолодження повітря над сушею та водною поверхнею; <i>розуміє</i> значення кисню для життя; причини виникнення вітру та його вплив на природу Землі; важливість вивчення властивостей повітря для практичних потреб; <i>уміє</i> досліджувати властивості повітря; встановлювати джерела забруднення повітря в своєму докільді; <i>застосовує</i> на практиці знання про склад і властивості повітря, його охорону від забруднення</p>
Гірські породи. Ґрунти	<p>Змінено кількість годин: 5 годин на 9 годин</p> <p>Переструктуровано і змінено: Поняття про гірські породи, їх різноманітність.</p>	<p>Переструктуровано і змінено: <i>має уявлення</i> про гірські породи, корисні копалини та способи їхнього видобутку;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимо- гах до рівня загальноосвіт- ньої підготовки учнів
	<p>Корисні копалини, способи їх видобування. Види корисних копалин. Використання корисних копалин у господарській діяльності людини. Склад ґрунту. Родючість ґрунту — основна його властивість. Значення і охорона ґрунтів.</p> <p>Практична робота. Ознайомлення з колекцією корисних копалин.</p> <p>Демонстраційний дослід. Виявлення складу ґрунту.</p> <p>Дослідницький практи- кум. Які корисні копалини є у моему краї?</p> <p>на: Поняття про гірські поро- ди, їх різноманітність. Корисні копалини, способи їх видобування. Види корисних копалин. Використання корисних копалин у господарській ді- яльності людини. Значення корисних копалин в житті людини. Склад ґрунту. Родючість — основна властивість ґрун- ту. Роль живих організмів в утворенні ґрунту з гір- ських порід. Значення і охорона ґрунтів.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з колекці- єю корисних копалин. • Виявлення складу ґрунту. <p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Корисні копалини рідно- го краю. 	<p>про склад ґрунту; розпізнає гірські породи; наводить приклади ко- рисних копалин в різних станах; розуміє значення корис- них копалин для людей та необхідність їхнього збере- ження; розрізняє зразки корисних копалини у колекції; описує використання ко- рисних копалин у господар- ській діяльності людини; висловлює власне ставлен- ня до корисних копалин та їхнього економного вико- ристання; характеризує значення ґрунту в природі і для жит- тя людей; пояснює роль живих орга- нізмів в утворенні ґрунту; моделює життєві ситуації, вибирає допустимі форми поведінки, які не шкодять природі</p> <p>на: <i>має уявлення</i> про гірські породи, корисні копалини та способи їх видобування; утворення ґрунту із гір- ських порід; <i>знає</i> назви найпоширеніших гірських порід та корисних копалин рідного краю, їх властивості і використання; склад і властивості ґрунту; <i>розуміє</i> значення гірських порід та корисних копалин у господарській діяльності людини; родючість ґрунту як його основну власти- вість; роль живих організ- мів в утворенні ґрунту;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
		<p><i>уміє</i> відрізняти гірські породи і корисні копалини рідного краю; досліджувати склад і властивості ґрунту; <i>застосовує</i> на практиці знання про шляхи покращення родючості ґрунту; необхідність економного й бережного ставлення до корисних копалин і ґрунтів у своїй місцевості</p>
<p>Сонце — джерело енергії на Землі</p>	<p>Змінено кількість годин: 8 годин на 5 годин</p> <p>Переструктуровано і змінено: Поняття про енергію. Сонячна енергія та її перетворення в інші види енергії. Сонце, вітер і вода — невичерпні джерела енергії. Використання енергії Сонця, вітру та рухомої води людиною. Поняття про збереження тепла та електроенергії у побуті.</p> <p>Творчий проект. Захисти природу (малюнки та плакати, що пропагують енергозбереження).</p> <p>Дослідницький практикум. Як зменшити втрати тепла у будинку? («Запитай у батьків»)</p> <p>на: Поняття про енергію. Сонячна енергія та її перетворення в інші види енергії. Вплив енергії Сонця на природу Землі. Сонце, вітер і вода – невичерпні джерела енергії. Використання енергії Сонця, вітру та рухомої води людиною. Поняття про збереження тепла та електроенергії у побуті.</p>	<p>Переструктуровано і змінено: характеризує Сонце як невичерпне джерело енергії; називає відновлювальні джерела енергії; має уявлення про перетворення енергії Сонця у інші види енергії; знаходить інформацію та готує в групах розповідь про: шляхи втрати тепла у будинку; способи заощадження тепла і електроенергії у будинку (квартирі); виготовляє плакат, презентує і захищає його зміст, знаходить спосіб його практичного застосування; висловлює власну думку щодо збереження тепла та електроенергії у побуті; застосовує знання для охорони природи та збереження тепла і електроенергії у побуті</p> <p>на: <i>має уявлення</i> про енергію, її види, невичерпні джерела енергії; <i>знає</i> для чого потрібна енергія, як її економити в побуті; як зменшити</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимо- гах до рівня загальноосвіт- ньої підготовки учнів
	<p>Навчальний проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> Економне використання тепла і світла у побуті 	<p>втрати тепла і електроенергії у власній оселі; <i>розуміє</i>, який вплив здійснює енергія Сонця на природу Землі; <i>уміє</i> розрізняти різні види енергії, встановлювати, які з них невичерпні; <i>застосовує</i> знання про переваги використання невичерпної енергії Сонця, вітру та рухомої води для охорони природи; збереження тепла та електроенергії у побуті</p>
<p>Рослини, тварини і середовища їх існування</p>	<p>Змінено назву розділу на ЖИВІ ОРГАНІЗМИ ТА СЕРЕДОВИЩА ЇХНЬОГО ІСНУВАННЯ</p> <p>Змінено кількість годин: 24 години на 27 годин</p> <p>Переструктуровано і змінено:</p> <p>Різноманітність рослин. Рослини — живі організми. Квіткові рослини. Розмноження квіткових рослин. Умови розвитку рослин. Пристосування квіткових рослин до різних умов. Різноманітність культурних рослин. Хвойні рослини. Значення хвойних рослин для природи. Тварини. Різноманітність тварин. Комахи. Риби. Птахи. Звірі (ссавці). Поділ тварин за способом живлення (рослиноїдні, м'ясоїдні (комахоїдні, хижі), всеїдні тварини. Ланцюги живлення. Розмноження і розвиток тварин (комах, риб, птахів, звірів). Свійські тварини. Походження свійських тварин від диких.</p>	<p>Переструктуровано і змінено:</p> <p>має уявлення про віруси; знає способи розмноження рослин; рослини і тварини рідного краю, які потребують охорони; правила поведінки у природі; умови розвитку рослин; наводить приклади квіткових і хвойних рослин своєї місцевості; культурних рослин своєї місцевості; найпоширеніших диких тварин своєї місцевості; свійських тварин своєї місцевості; описує зовнішній вигляд, характерні особливості представників комах, риб, птахів, звірів (на прикладах і своєї місцевості); порівнює хвойні і квіткові рослини, встановлює їх відмінність; зовнішній вигляд і особливості будови комах, риб, птахів, звірів і встановлює їх відмінність; характеризує: органи рослини;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Гриби — живі організми. Будова грибів. Значення грибів для природи. Гриби їстівні та отруйні. Бактерії. Значення бактерій для природи. Віруси. Охорона рослинного і тваринного світу. Державні заповідники. Ботанічні сади. Червона книга України. Заповідні території рідного краю.</p> <p>Екскурсія. Ознайомлення з розмаїттям рослинного і тваринного світу рідного краю.</p> <p>Практичні роботи. Розмноження кімнатних рослин. Умови розвитку рослин. Робота з гербарними зразками квіткових рослин. Складання ланцюгів живлення.</p> <p>Дослідницький практикум. Як тварини дбають про своє потомство?</p> <p>на: Рослини — живі організми. Різноманітність рослин. Квіткові рослини. Хвойні рослини. Розмноження квіткових рослин. Умови розвитку рослин. Пристосування рослин до різних умов існування (світло, тепло, вода, родючість ґрунту). Різноманітність культурних рослин. Значення рослин для природи. Вплив тварин на природу Землі. Різноманітність тварин. Комахи. Риби. Земноводні і плазуни. Птахи. Звірі (ссавці). Поділ тварин за способом живлення</p>	<p>значення диких і свійських тварин в житті людини (на прикладі своєї місцевості); роботу людини з охорони природи;</p> <p>пояснює роль рослин в утворенні поживних речовин і кисню;</p> <p>характеризує значення бактерій для природи; значення грибів для природи; для чого створена Червона книга України, Державні заповідники, ботанічні сади;</p> <p>уміє розмножувати рослини різними способами;</p> <p>розрізняє їстівні та отруйні гриби своєї місцевості;</p> <p>висловлює свої емоції від споглядання об'єктів природи;</p> <p>оцінює свою роль в охороні природи; вплив людини на природу;</p> <p>наводить приклади залежності задоволення потреб людей від природи, в тому числі потреб емоційно-естетичного характеру;</p> <p>бере участь в обговоренні вибору оптимальних форм поведінки, спрямованих на збереження природи;</p> <p>здобуває (за вказівкою вчителя) необхідну інформацію з підручника, інших джерел (енциклопедії, довідники) про тварин і рослини свого регіону, обговорює отримані дані;</p> <p>проводить спостереження під час екскурсії «Різноманітність рослин і тварин рідного краю»</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимо- гах до рівня загальноосвіт- ньої підготовки учнів
	<p>(рослиноїдні, м'ясоїдні (комахоїдні, хижі), всеїдні тварини. Ланцюги живлення. Розмноження і розвиток тварин (комахи, риби, земноводних, плазунів, птахів, звірів). Піклування тварин про потомство. Свійські тварини. Походження свійських тварин від диких. Пристосування тварин до життя в різних умовах. Гриби — живі організми. Будова грибів. Значення грибів для природи. Гриби їстівні та отруйні. Бактерії. Значення бактерій для природи і життя людини. Охорона рослинного і тваринного світу. Червона книга України. Заповідні території рідного краю. Державні заповідники. Ботанічні сади.</p> <p>Екскурсія. Ознайомлення з різноманітністю рослинного і тваринного світу рідного краю.</p> <p>Практичні завдання.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Встановлення умов, необхідних для розвитку рослин. • Ознайомлення з гербарними зразками квіткових рослин. <p>Навчальні проекти.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Школа — квітник (вищаджування кімнатних рослин і догляд за ними) 	<p>на: <i>має уявлення</i> про рослини, тварин, гриби і бактерії як живі організми; ланцюги живлення; гербарії рослин; заповідні території рідного краю; розмноження тварин і піклування їх про своє потомство; <i>знає</i> про різноманітність рослин, тварин у природі; різні групи тварин; походження культурних рослин і свійських тварин; пристосування рослин і тварин до різних умов існування; способи розмноження квіткових рослин; Червону книгу України; <i>розуміє</i> значення і вплив рослин, тварин, грибів і бактерій на життя природи і людини; роль державних заповідників і ботанічних садів у справі охорони природи; поділ тварин за способом живлення; свою роль в охороні природи рідного краю; <i>уміє</i> відрізняти квіткові й хвойні рослини, їхні органи, розмножувати кімнатні рослини, встановлювати умови, необхідні для розвитку рослин; розрізняти їстівні та отруйні гриби, культурні рослини і свійських тварин своєї місцевості; <i>застосовує</i> знання про рослини, тварин, гриби і бактерії в різноманітних життєвих ситуаціях, на практиці втілює правила поведінки у природі</p>
Людина та її організм	Змінено кількість годин: 11 годин на 12 годин	Переструктуровано і змінено: <i>має уявлення</i> про організм людини, як єдине ціле;

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Переструктуровано і змінено: Організм людини. Системи органів тіла людини та їхнє значення в житті людини. Опорно-рухова система. Формування постанти. Травна система. Харчування. Дихальна система. Попередження захворювань органів дихання. Кровоносна система. Бережне ставлення до серця та його тренування. Шкіра. Значення шкіри для організму людини. Збереження шкіри. Органи чуття. Гігієна органів чуття. Попередження захворювань. Здоровий спосіб життя.</p> <p>Практична робота.</p> <ul style="list-style-type: none"> Вивчення властивостей шкіри. <p>Практичні завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> Перевірка власної постанти. Вимірювання частоти пульсу. <p>Дослідницький практикум.</p> <ul style="list-style-type: none"> Як визначити гостроту свого зору? Раціон здорового харчування. <p>на: Організм людини. Системи органів тіла людини та їхнє значення для життя людини. Опорно-рухова система. Травна система. Харчування. Правила здорового харчування. Дихальна система. Кровоносна система. Значення крові в організмі людини. Шкіра. Значення шкіри для організму людини та її гігієна. Органи чуття. Гігієна органів чуття.</p>	<p>розрізняє органи людини; системи органів людини (опорно-рухову; нервову; чуття; травлення; дихання; кровообігу);</p> <p>пояснює: відмінність людини від інших тварин; значення для організму людини поживних речовин рослинного і тваринного походження; переваги здорового способу життя;</p> <p>характеризує основні функції і особливості будови системи органів людського тіла; правила надання першої допомоги при нещасних випадках;</p> <p>дотримується правил гігієни;</p> <p>уміє перевіряти власну постанову;</p> <p>бере участь в обговоренні оптимальних форм поведінки, спрямованих на збереження й укріплення здоров'я;</p> <p>здобуває (за вказівкою вчителя) необхідну інформацію з підручника й інших джерел (енциклопедії, довідники) про особливості будови і життєдіяльності організму людини, обговорює отримані дані</p> <p>на: <i>має уявлення</i> про організм людини як єдине ціле, окремі органи, системи органів;</p> <p><i>знає</i> будову і функції основних систем органів в організмі людини (опорно-рухової, травлення, дихання,</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимо- гах до рівня загальноосвіт- ньої підготовки учнів
	Запобігання виникнення захворювань. Здоровий спосіб життя. Практичне завдання Складання раціону здоро- вого харчування.	кровообігу, шкіри, органів чуття); значення для орга- нізму людини поживних речовин рослинного і тва- ринного походження; <i>розуміє</i> залежність між будовою, функціями орга- нів та систем органів у тілі людини; <i>уміє</i> піклуватися про стан свого здоров'я; <i>застосовує</i> правила здоро- вого харчування; запобігає виникненню захворювань органів тіла людини

«Я у світі»

3 клас*

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Людина	Замінено: Вияви характеру (чесність, доброта, щедрість, працю- витість тощо). на: Вияви характеру (чесність, доброта, щедрість, працю- витість, толерантність тощо)	
Людина і світ	Уточнено: Співробітництво країн у питаннях збереження природи, ведення gospodar- ства, культурного обміну	Уточнено: <i>наводить приклади</i> співро- бітництва України з іншими країнами у сфері культури, ведення господарства, обмі- ну товарами, з питань охо- рони природи, безпечного життя, запобігання стихіям

* Зміст стандарту відповідної галузі розрахований на 140 год — по 35 год з 1 по 4 клас. Натомість в типовому навчальному плані на предмет, який реалізує га-
лузь, виділено 70 год — по 1 год в 3 і 4 класі. Тому зміст предмета не повною мірою
відповідає стандарту.

У змісті навчального матеріалу змін немає.

Зміст навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Файли та папки. Вікна та операції над вікнами (4 години) Поняття файлу та папки. Вкладенні папки. Перегляд вмісту папок. Основні об'єкти вікна (рядок заголовка, кнопки керування, робоча область). Операції над вікнами. Поняття меню. Контекстне меню. Різні способи запуску програм на виконання	Замінено: <i>уміє</i> відкривати потрібну папку, переглядати її вміст та закривати <i>називає</i> основні операції, які можна виконувати над вікнами; <i>уміє</i> змінювати розміри вікон; <i>уміє</i> змінювати положення вікон на екрані; <i>уміє</i> згортати і розгортати вікна на: <i>відкриває, переглядає вміст та закриває</i> потрібну папку; <i>має уявлення</i> про основні операції, які можна виконувати над вікнами; <i>змінює</i> розміри вікон; <i>змінює</i> положення вікон на екрані; <i>згортає і розгортає</i> вікна
Пошук даних в Інтернеті. (6 годин) Поняття про комп'ютерну мережу. Поняття про Інтернет. Знайомство з програмою-браузером. Поняття веб-сторінки, її адреси. Гіперпосилання. Правила пошуку даних в Інтернеті. Збереження даних, знайдених в Інтернеті. Авторське право та Інтернет. Безпечна робота в Інтернеті	Замінено: <i>уміє</i> розпочинати і завершувати роботу з браузером; <i>уміє</i> виконувати нескладний пошук текстів та зображень в Інтернеті за вказаною темою; <i>уміє</i> зберігати результати пошуку потрібних зображень на: <i>розпочинає і завершує</i> роботу з браузером; <i>виконує</i> нескладний пошук текстів та зображень в Інтернеті за вказаною темою; <i>зберігає</i> результати пошуку потрібних зображень Вилучено: <i>має уявлення</i> про ключові слова; <i>уміє</i> за допомогою вчителя визначати тему, основну думку тексту, ставити запитання за змістом тексту для виділення ключових слів
Робота з презентаціями. (7 годин) Презентація та слайди. Середовище редактора презентацій. Відкриття презентації та її запуск на перегляд. Текстові та графічні об'єкти слайдів. Переміщення	Замінено: <i>уміє</i> виділяти слайди; <i>уміє</i> виділяти об'єкти слайда та виконувати над ними прості операції: відкривати контекстне меню, переміщувати, змінювати значення властивостей, видаляти; <i>уміє</i> вводити текст, вставляти зображення та текст до слайду презентації;

Зміст навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<p>об'єктів на слайді. Створення та редагування текстових об'єктів. Вставлення зображень та тексту. Форматування текстових і графічних об'єктів слайду. Збереження презентацій.</p> <p>Створення простих презентацій</p>	<p><i>уміє</i> відкривати файл, що містить презентацію;</p> <p><i>уміє</i> здійснювати перегляд презентації, сортування слайдів та її збереження;</p> <p><i>уміє</i> створювати прості презентації (3–5 слайдів), зокрема фотоальбом;</p> <p><i>уміє</i> демонструвати презентацію з усним коментарем перед слухачами.</p> <p>на:</p> <p><i>виділяє</i> слайди;</p> <p><i>виділяє</i> об'єкти слайда та, використовуючи контекстне меню, <i>виконує</i> над ними прості операції: переміщує, змінює значення властивостей, видаляє;</p> <p><i>вводить</i> текст, <i>вставляє</i> зображення та текст до слайду презентації;</p> <p><i>відкриває</i> файл, що містить презентацію;</p> <p><i>здійснює</i> перегляд презентації, сортування слайдів та її збереження;</p> <p><i>створює</i> прості презентації (3–5 слайдів), зокрема фотоальбом;</p> <p><i>демонструє</i> презентацію з усним коментарем перед слухачами</p>

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

*Додаток до листа
Міністерства освіти і науки України
від 28 січня 2014 № 1/ 9-74*

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів відбувається в процесі контролю, структурними компонентами якого є перевірка та оцінювання результатів навчальної діяльності.

<...>

УКРАЇНСЬКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (МОВИ НАВЧАННЯ)

Об'єктами перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів з мови навчання є складники комунікативної компетентності:

- досвід мовленнєвої діяльності (аудіативні уміння, здатність вести діалог, будувати монологічні зв'язні висловлювання в усній і письмовій формах, уміння виразно читати і розуміти зміст прочитаного);
- знання про мову і мовлення, мовні уміння й навички;
- орфографічні і пунктуаційні вміння й навички;
- графічні навички письма, техніка, швидкість письма, культура оформлення письмових робіт.

І. Оцінювання досвіду мовленнєвої діяльності

1. Аудіювання (слухання і розуміння прослуханого)

Перевірку аудіативних умінь рекомендуємо здійснювати фронтально в 2–4 класах у кінці кожного семестру.

Перевіряються вміння: сприймати на слух незнайомий текст і розуміти в 2 класі елементи фактичного змісту (хто? що? де? коли? як?), запам'ятовувати послідовність подій; у 3–4 класах — фактичний зміст, причиново-наслідкові зв'язки, основну думку висловлювання, образний вислів.

Для перевірки використовується незнайомий текст художнього стилю і запитання з варіантами відповідей.

---

* Витяг: контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів 3-го класу.

Обсяги текстів: у 2 класі — 120–200 слів, у 3 класі — 220–300 слів, у 4 класі — 320–400 слів.

У 2 класі пропонується 4 запитання з двома варіантами відповідей на кожне, у 3 класі — 6 запитань з трьома варіантами відповідей, у 4 класі — 6–6 запитань з чотирма варіантами відповідей.

У 2 класі за кожну правильну відповідь на запитання учень одержує 3 бали, в 3–4 класах — 2 бали.

2. Говоріння і письмо (діалогічне та монологічне висловлювання)

Перевірку сформованості усного (діалогічного і монологічного) мовлення вважаємо за доцільне здійснювати індивідуально в 2–4 класах наприкінці кожного семестру.

Рівень сформованості *діалогічного* мовлення в 2–4 класах рекомендується перевіряти в першому семестрі.

Перевіряються вміння: скласти діалог на задану тему, використовувати формули мовленнєвого етикету, дотримуватись правил спілкування, норм літературної мови.

Обсяги утворених діалогів повинні відповідати нормам: у 2 класі — 3–4 репліки на двох учасників розмови, в 3 класі — 4–5 реплік, у 4 класі — 5–6 реплік (без урахування формул мовленнєвого етикету). <...>

Перевірку *усного монологічного* мовлення рекомендується здійснювати в 2–4 класах у другому семестрі. У 2 класі перевіряється вміння будувати усний переказ, у 3–4 класах — усний твір.

Писемне мовлення перевіряється в 3–4 класах.

Письмовий переказ проводиться в 3 класі у кінці навчального року і в 4 класі — наприкінці першого семестру, письмовий твір — у кінці 4 класу.

Обсяги текстів для переказів: у 2 класі — 40–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–100 слів; обсяги учнівських творів: у 2 класі — близько 40 слів, у 3 класі — близько 60 слів, у 4 класі — 60–80 слів.

За *усне і письмове* висловлювання (*переказ, твір*) доцільно ставити одну оцінку — за зміст.

<...>

3. Читання

<...>

У 2–4 класах сформованість читацьких умінь рекомендується перевіряти на уроках літературного читання.

II. Оцінювання знань з мови, мовних умінь і навичок

Оцінювання мовних знань і вмінь рекомендується здійснювати в 2–4 класах не менше як двічі на семестр після вивчення певного розділу (невеликі за обсягом розділи можна об'єднувати, а великі — перевіряти за логічно завершеними частинами).

Перевірці підлягають знання і вміння з мови, необхідні для правильного і грамотного оформлення усних і письмових зв'язних висловлювань.

Перевірка здійснюється фронтально в письмовій формі із застосуванням тестових завдань двох типів: 1) завдання закритого типу, які передбачають вибір одного із запропонованих варіантів відповідей; 2) відкриті завдання, що виконуються без опори на запропоновані варіанти відповідей (самостійне утворення форм слова, добір слів за певною ознакою, побудова речень тощо).

<...> Учням 3 класу пропонується вісім завдань: чотири закритого типу (з трьома варіантами відповідей на кожне) і чотири відкриті. <...>

У 3–4 класах кожне закрите завдання оцінюється одним балом, відкрите — двома балами (якщо таке завдання виконане частково, то учневі зараховується один бал). У разі, якщо при виконанні відкритих завдань учень припустився орфографічних чи пунктуаційних помилок на вивчені правила, рекомендуємо від загальної суми набраних балів відняти 1 бал за недотримання грамотності.

III. Оцінювання орфографічних і пунктуаційних умінь

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольне *списування* і контрольний текстовий *диктант*.

Контрольне списування рекомендується проводити в 1 класі — у кінці року, в 2–4 класах — наприкінці кожного семестру.

Контрольний диктант рекомендується проводити: в 2 класі — один раз у кінці першого семестру і двічі в другому семестрі; в 3–4 класах — двічі на кожний семестр.

Обсяги текстів для диктантів і списування: у 1 класі — 20–30 слів, у 2 класі — 30–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–90 слів.

При *оцінюванні диктантів* доцільно брати до уваги грамотність, каліграфію (правильність написання букв та їх з'єднань) і культуру оформлення письмової роботи: від оцінки за грамотність рекомендуємо відняти 1–2 бали за помилки в написанні букв і їх з'єднань та недотримання культури оформлення письмової роботи.

Оцінювання грамотності рекомендуємо здійснювати за такими вимогами:

- орфографічні і пунктуаційні помилки вважаються рівноцінними;
- помилка в одному й тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів, вважається однією помилкою; помилки на одне правило, але в різних словах вважаються різними помилками;
- негрубими вважаються такі помилки: повторення тієї самої букви в слові; недописування букви в кінці слова (не за правилом); двічі підряд написане те саме слово в реченні. Дві негрубі прирівнюються до однієї грубої помилки;
- чотири охайні виправлення (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки;
- орфографічні та пунктуаційні помилки на невивчені правила виправляються, але не враховуються (якщо відповідні слова не були виписані на дошку під час диктанту, а розділові знаки не диктувалися вчителем).

Норми оцінювання грамотності:

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Кількість помилок
Початковий	1	9 і більше
	2	8
	3	7
Середній	4	6
	5	5
	6	4
Достатній	7	3
	8	2
	9	1

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Кількість помилок
Високий	10	1 негруба помилка або 2–3 виправлення
	11	1 виправлення
	12	–

IV. Оцінювання графічних навичок письма, техніки, швидкості письма, культури оформлення письмових робіт

Графічні навички письма, техніка, швидкість письма і культура оформлення письмових робіт перевіряються шляхом списування з друкованого тексту. У 1 класі списування доцільно проводити на кінець навчального року, в 2–4 класах — у кінці кожного семестру.

За списаний текст рекомендуємо виставляти дві оцінки: одна — за грамотність, друга — за каліграфію, швидкість і культуру оформлення письмової роботи.

Грамотність оцінюється за такими самими вимогами, що й диктант.

При оцінюванні *графічних навичок (каліграфії)* і *дотримання гігієнічних правил* письма в 1 класі береться до уваги: правильність написання літер та їх поєднання, охайність.

У 2–4 класах рекомендуємо здійснювати перевірку графічних навичок: форми, розміру, нахилу, поєднання літер; культури оформлення письмової роботи і швидкості письма.

Дотримання норм за кожним із зазначених шести параметрів доцільно оцінювати двома балами (в сумі — 12 балів). За незначне відхилення від норми за тим чи іншим параметром радимо знімати 1 бал, за значне — 2 бали. Значними вважаються такі відхилення: зміна форм букв до невпізнаності; висота букв більша або менша від норми, різнобічний нахил букв, неправильні поєднання букв або їх відсутність, неохайне виправлення, відсутність абзаців. Щодо швидкості письма, то значним вважається відхилення на 5 і більше знаків від меншого показника норми: 2 клас — 16–25 знаків за хвилину, 3 клас — 26–35 знаків за хвилину, 4 клас — 36–45 знаків за хвилину.

V. Зведений перелік перевірних робіт, які проводяться в 1–4 класах

Вид перевірки	1 клас (оцінювання без балів)		2 клас (I сем. — оцінювання без балів за ріш. пед-ради)		3 клас		4 клас	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Аудіювання	–	–	1	1	1	1	1	1
Діалог	–	–	1	–	1	–	1	–
Усний переказ	–	–	–	1	–	–	–	–
Усний твір	–	–	–	–	–	1	–	1

Вид перевірки	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Читання	—	1	—	—	—	—	—	—
Письмовий переказ	—	—	—	—	—	1	1	—
Письмовий твір	—	—	—	—	—	—	—	1
Перевірка мовних знань і вмінь	—	—	2	2	2	2	2	2
Диктант	—	—	1	2	2	2	2	2
Списування	—	1	1	1	1	1	1	1
Державна підсумкова атестація	—	—	—	—	—	—	—	1
Загальна кількість перевірок за семестр	—	2	6	7	7	8	8	9

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ (УКРАЇНСЬКА, ІНША МОВА НАВЧАННЯ)

2–4 класи

Об'єктами перевірки й оцінювання з літературного читання є складники **читацької компетентності**:

- навичка читання вголос і мовчки;
- розуміння прочитаного;
- уміння виразно читати;
- досвід читацької діяльності учнів (елементарна обізнаність з колом дитячого читання, практичне засвоєння літературознавчих понять, уміння працювати з текстами різних жанрів, уміння переказувати зміст прочитаного твору (3–4 класи), уміння самостійно працювати з дитячою книжкою, довідковою літературою).

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом таких **видів контролю**: **поточного, семестрового, державної підсумкової атестації**.

Основною формою **поточного контролю** є фронтальне та індивідуальне усне опитування.

Семестровий контроль рекомендуємо проводити так:

у 2–4 класах наприкінці семестрів здійснюється контроль техніки читання вголос;

у 3 класі наприкінці I семестру у формі письмової самостійної роботи *під керівництвом учителя*. Така робота проводиться з навчальною метою і не оцінюється в балах;

у 3 класі наприкінці II семестру і у 4 класі наприкінці I семестру у формі письмової контрольної роботи, яка оцінюється в балах.

Основною метою проведення письмових самостійних і контрольних робіт є перевірка розуміння учнями змісту прочитаного.

Водночас наголошуємо, що оцінка за семестр виставляється з урахуванням тематичних оцінок.

Читання вголос

Перевірку розвитку навички читання вголос у 2–4 класах рекомендуємо здійснювати індивідуально у процесі поточного і семестрового контролю. Контроль навички читання вголос здійснює вчитель.

<...>

Для читання учневі пропонують незнайомий художній, науково-художній текст, який у кожній віковій групі відрізняється обсягом, складністю змісту, мовою, побудовою речень, шрифтом і т. ін. З метою забезпечення рівних умов перевірки учитель обирає для читання один і той самий текст.

Підсумковий бал за навичку читання вголос виводиться з урахуванням техніки читання та розуміння змісту прочитаного.

Розвиток **уміння читати виразно** радимо перевіряти окремо у процесі поточного контролю лише після попередньої підготовки учнів.

Особливої уваги потребують діти, які мають певні психофізіологічні особливості: природну повільність, заїкання, поганий зір. Під час оцінювання це не є підставою для зниження бальної оцінки. Контроль за якістю читання у таких дітей здійснюється під час поточного опитування.

Показники темпу читання вголос

Клас	I семестр	II семестр
3	65–70 сл./хв	75–80 сл./хв

Менший і більший числові показники для кожного класу є нормативними. Вони відповідають критеріям найвищого рівня, якщо учень повноцінно оволодів іншими якостями читання, співвідносними з цим рівнем.

<...>

Перевірка й оцінювання уміння читати виразно, читати напам'ять

Перевірку уміння читати виразно радимо здійснювати в процесі поточного контролю (під час поурочного вивчення теми, перевірки домашнього завдання). Виразність читання перевіряється на знайомому тексті, після попередньої підготовки.

Якість виразного читання, читання творів напам'ять доцільно визначати за такими критеріями:

- правильність, повнота відтворення фактичного змісту твору;
- виразність читання (чіткість дикції, інтонаційна правильність, уміння виявити своє ставлення до того, що читається; доречність використання мовленнєвих та позамовних (міміка, жести) засобів виразності);
- дотримання орфоепічних норм (літературна вимова голосних і приголосних звуків у різних позиціях, сполучень звуків у мовленнєвому потоці, а також наголошування слів).

У дітей з органічними порушеннями вимови цей критерій не враховується.

Орієнтовні вимоги до якості читання напам'ять є наскрізними для учнів 2–4 класів.

Перевірку читання напам'ять рекомендуємо здійснювати індивідуально у процесі поточного контролю. Доцільно проводити протягом 2–3 уроків перевірку читання напам'ять вірша чи прозового твору, які визначені для обов'язкового вивчення.

Перевірку вивчення напам'ять творів малих жанрів (скоромовок, прислів'їв, приказок) радимо проводити в процесі поточного оцінювання.

Читання мовчки

Рівень розвитку навички читання мовчки (технічної і смислової її сторін) у 3–4 класах рекомендуємо перевіряти й оцінювати (починаючи з 3 класу, II семестру) під час *поточного і семестрового контролю*.

Враховуються такі характеристики цього виду читання: спосіб (наявність чи відсутність артикуляції — зовнішніх мовленнєвих рухів), розуміння змісту прочитаного, темп читання.

Контроль технічної сторони навички читання мовчки (спосіб, темп) вчитель може здійснювати під час проведення семестрових письмових (самостійної і контрольних) робіт за такою методикою.

Спочатку на матеріалі текстів вчитель перевіряє технічну сторону читання. Для цього пропонує учням взяти в руки олівці. За вказівкою вчителя: «Почали читати!» — школярі заглиблюються в читання. Через 2 хвилини вчитель говорить: «Зупинились!». Кожний із учнів ставить олівцем крапку над словом, на якому він зупинився. Далі учні дочитують (перечитують) текст і виконують запропоновані завдання.

У процесі перевірки вчитель встановлює кількість прочитаних слів кожним учнем (ученицею) за 2 хвилини, яку ділить на 2, і отримує кількість слів, прочитаних за 1 хвилину.

Учням, у яких темп і спосіб читання не відповідають нормативним показникам, радимо знижувати оцінку на 1 бал за кожний показник.

Показники темпу читання мовчки

Клас	I семестр	II семестр
3	85–100 сл./хв	95–110 сл./хв

Менше число слів у кожному із зазначених показників визначає обов’язковий рівень, досягнення якого впливає на оцінювання; більше число вказує на бажаний (перспективний) результат розвитку читацького уміння і використовується не для оцінювання, а переважно для самоконтролю і самооцінки учнів.

Читання мовчки у 3 та 4 класах оцінюється за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розуміє зміст окремих речень у тексті. Читає напівголосно у темпі, суттєво нижчому від меншого нормативного показника (10 і більше слів)
	2	Учень/учениця розуміє окремі події у змісті твору. Читає шепотом, у темпі, суттєво нижчому від меншого нормативного показника (8 і більше слів)
	3	Учень/учениця спроможний(на) відповісти лише на запитання, що стосуються окремих фрагментів змісту твору. Утруднюється пояснити, як пов’язані між собою події у тексті. Читає з вираженими ознаками

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		беззвучної артикуляції у темпі, нижчому від меншого нормативного показника (7 і більше слів)
Середній	4	Учень/учениця правильно відповідає на окремі запитання, пов'язані з розумінням фактичного змісту твору. Читає з ознаками беззвучної артикуляції у темпі, нижчому від меншого нормативного показника (на 5–6 слів)
	5	Характер відповідей учня/учениці на запитання свідчать про неповне розуміння фактичного змісту твору. Під час читання часто виникають зовнішні мовленнєві рухи. Темп читання є дещо нижчим від меншого нормативного показника (3–4 слова)
	6	Рівень усвідомлення фактичного змісту нескладного тексту є загально досягнутим. Учень/учениця читає у темпі наближеному до нормативного. Періодично виникають зовнішні мовленнєві рухи під час читання багатоскладових та важких для розуміння слів
Достатній	7	Учень/учениця виявляє достатнє розуміння фактичного змісту тексту. Виконуючи завдання, припускається помилок, пов'язаних з розумінням основної думки твору, розумінням значення окремих слів, висловів, у т. ч. вжитих у переносному значенні. Спосіб і темп читання відповідають нормативним показникам
	8	Учень/учениця усвідомлює фактичний зміст тексту, але неповно розуміє його основний зміст. Виконуючи завдання, припускається помилок, пов'язаних з розумінням основної думки твору, встановленням причинно-наслідкових зв'язків. Спосіб і темп читання свідчать про належний рівень сформованості цього виду читання
	9	Учень/учениця виявляє здатність самостійно усвідомлювати фактичний зміст твору, основний зміст — з незначною допомогою вчителя. Припускається окремих неточностей у відповідях на запитання щодо розуміння висловів, ужитих у переносному значенні. Спосіб читання учнів є достатньо сформованим, темп читання дещо перевищує нормативні показники
Високий	10	Учень/учениця у повному обсязі усвідомлює фактичний зміст, основний зміст твору. Мають місце поодинокі випадки неточного розуміння підтексту. Темп читання суттєво перевищує нормативні показники читання вголос

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	11	Учень/учениця у повному обсязі поглиблено, усвідомлює фактичний зміст та основний зміст різних за ступенем складності творів. Іноді припускається неточностей щодо розуміння підтексту. Спосіб читання відповідає критеріям цього виду читання, а темп значно перевищує нормативні показники
	12	Учень/учениця у повному обсязі поглиблено розуміє зміст та основний зміст різних за складністю окреслених навчальною програмою текстів; правильно відповідає на всі запитання за змістом прочитаного. Темп читання зазвичай у 1,5–2 рази перевищує нормативні показники читання вголос. Спосіб читання відповідає критеріям цього виду читання

Досвід читацької діяльності учнів

Перевірку й оцінювання досвіду читацької діяльності учнів рекомендуємо здійснювати в процесі поточного контролю в усній та письмовій формах і враховувати в підсумковому оцінюванні навчальних досягнень школярів з літературного читання за кожний семестр.

Навчальними програмами у 3–4 класах передбачено цілеспрямоване формування творчої діяльності молодших школярів. Зміст цієї роботи має переважно навчальний характер. Тому у процесі перевірки й оцінювання творчих видів завдань визначальною є мотиваційна і розвивальна функція. В оцінюванні творчих завдань мають переважати оцінювальні судження вчителя позитивного характеру. Не рекомендується здійснювати балне оцінювання виконання учнями творчих завдань на низькому рівні. <...>

Вимоги до оцінювання досвіду читацької діяльності учнів у 3–4 класах (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця переказує фактичний зміст твору з опорою на поданий зразок плану окремими, не пов'язаними між собою реченнями. Припускається численних мовних, мовленнєвих, орфоепічних помилок. Частково розуміє значення більшості слів, словосполучень у тексті
	2	Учень/учениця відтворює на основі поданого зразка плану окремі, не пов'язані між собою фрагменти змісту твору. Припускається численних мовних і мовленнєвих помилок

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	3	Учень/учениця переказує на основі поданого зразка плану менше половини змісту тексту. Його переказ характеризується непослідовністю, пропуском фрагментів, важливих для цілісного розуміння змісту, наявністю багатьох орфоепічних і мовленнєвих помилок
Середній	4	Учень/учениця недостатньо зв'язно відтворює з опорою на поданий зразок плану більшу частину фактичного змісту тексту. Порушує послідовність викладу, припускаючись мовних і мовленнєвих помилок. За допомогою вчителя може назвати 1–2 твори, що вивчались не вказуючи їх авторської приналежності
	5	Учень/учениця зв'язно, але недостатньо повно, відтворює фактичний зміст твору з опорою на поданий зразок плану. Почасти порушує послідовність викладу. Припускається мовних і мовленнєвих помилок. За допомогою вчителя розрізняє окремі літературні жанри (казка, вірш), окремі структурні елементи дитячої книжки; наводить приклади 2–3 вивчених творів, утруднюючись у визначенні їх авторської приналежності; висловлює (без аргументації) найпростіші оцінювальні судження щодо поведінки, вчинків персонажів («хороший», «поганий»)
	6	Учень/учениця переказує зміст твору зв'язно, загалом повно, послідовно, хоч не завжди розрізняє основну й другорядну інформацію. Виявляє нестійкі вміння виділяти смислові частини тексту, складати план твору, визначати його тему. Почасти припускається мовних і мовленнєвих помилок. З частковою допомогою вчителя висловлює (без аргументації) своє ставлення до подій, вчинків персонажів, користуючись елементарною оцінювальною лексикою; практично розрізняє казку, вірш, оповідання. Наводить кілька прикладів літературних творів, що вивчались, окремі з них — за авторською приналежністю. За допомогою вчителя усвідомлює в тексті роль окремих яскравих, образних висловів. Виконує завдання на словесне малювання, придумування творів за аналогією з прочитаним, вміє читати за ролями.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Практично розрізняє структурні елементи дитячої книжки (неповно); виявляє нестійкі уміння знаходити їх у конкретних книжках; пояснювати призначення; недостатньо володіє способами пошуку навчально-пізнавальної інформації у виданнях довідкового характеру
Достатній	7	<p>Учень/учениця відтворює зміст твору (з урахуванням виду переказу) зв'язно, достатньо повно, послідовно, з елементами аргументації поведінки, вчинків персонажів. Припускається окремих мовних та мовленнєвих помилок.</p> <p>З незначною допомогою вчителя складає план, визначає тему твору; практично розрізняє програмові твори за жанровими ознаками; правильно наводить приклади 3–4 вивчених творів та їх авторів. Знаходить у тексті засоби художньої виразності, хоч і неповно розуміє їх функції у творі. Розрізняє структурні елементи дитячої книжки, іноді припускається неточностей, визначаючи їх у конкретних книжках. Виявляє нестійкі уміння здійснювати пошук навчально-пізнавальної інформації у довідкових виданнях</p>
	8	<p>Учень/учениця загалом самостійно, зв'язно, логічно, послідовно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, формулює його тему, складає план; висловлює та частково аргументує власне ставлення до подій, вчинків персонажів, спираючись на текстовий матеріал. Використовує у мовленні авторські засоби художньої виразності, почасти невдало замінюючи їх власними. Є поодинокі мовленнєві помилки. Вміє за перерахованими вчителем ознаками визначити жанр твору та навести 1–2 приклади. Правильно наводить 4–5 прикладів творів, що вивчались. Загалом правильно орієнтується у структурі дитячої книжки, хоч не завжди застосовує набуті знання у практичній діяльності. Потребує удосконалення уміння знаходити навчально-пізнавальну інформацію у виданнях довідкового характеру</p>
	9	<p>Учень/учениця самостійно, зв'язно, послідовно, повно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, вміє самостійно сформулювати його тему, скласти план.</p> <p>Висловлює й аргументує власне ставлення до подій, вчинків героїв, спираючись на текстовий матеріал.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		<p>Загалом вдало використовує у мовленні авторські засоби художньої виразності, хоч не завжди може пояснити роль окремих з них у творі. Припускається поодинокі мовленнєві помилок. Правильно наводить 5–6 прикладів програмових творів та їх авторів; самостійно перераховує основні жанрові ознаки творів (іноді припускається помилок).</p> <p>Вміє знаходити у текстах порівняння, творчо переказати текст, читати за ролями, складати за допомогою вчителя казки.</p> <p>Орієнтується у змісті дитячої книжки з опорою на її довідково-ілюстративний апарат. Володіє операційною стороною діяльності з пошуку потрібної книжки, навчально-пізнавальної інформації у довідкових виданнях</p>
Високий	10	<p>Учень/учениця самостійно, зв'язно, логічно, повно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, акцентуючи увагу на головному; правильно визначає тему твору. Висловлює та аргументує своє ставлення до подій, вчинків персонажів, використовуючи авторські засоби художньої виразності. Розуміє їх функції у творі.</p> <p>Орієнтується у світі дитячих книжок, може навести приклади творів за авторською, тематичною приналежністю, визначити жанр конкретного твору та обґрунтувати свій вибір. Іноді припускається неточностей у визначенні авторської приналежності та перераховуючи жанрові ознаки твору.</p> <p>Самостійно здійснює пошук навчально-пізнавальної інформації у довідкових виданнях</p>
	11	<p>Учень/учениця самостійно, зв'язно, логічно, повно переказує (з урахуванням виду переказу) зміст твору, виділяючи головне. Під час переказу замінює діалоги розповіддю. Висловлює та аргументує своє ставлення не лише до подій, а й до змісту твору загалом, вдало використовуючи авторські засоби художньої виразності під час опису подій, вчинків персонажів, опису природи та ін.</p> <p>Самостійно визначає тему і основну думку твору. В окремих випадках не точно розуміє підтекст (4 кл.).</p> <p>Орієнтується у світі дитячих книжок, розрізняє та порівнює їх за жанрово-родовими ознаками, тематичним спрямуванням, авторською приналежністю.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Самостійно володіє операційною стороною пошуку навчально-пізнавальної інформації у виданнях довідкового характеру; застосовує знання, уміння й навички під час вивчення інших шкільних предметів
	12	Учень/учениця самостійно, буде розповідь, виділяючи головне та узагальнюючи зміст прочитаного. Висловлює власне ставлення до змісту твору, добиваючи відповідні аргументи щодо певної позиції. Виявляє уміння використовувати під час переказу засоби художньої виразності. Самостійно орієнтується в колі дитячого читання: розрізняє, порівнює, наводить приклади книжок за жанровим, тематичним спрямуванням, авторською приналежністю. Вміє знаходити в текстах порівняння, придумувати порівняння; складати за допомогою вчителя і самостійно казки, лічилки, загадки, римовані рядки; придумувати продовження прочитаних творів. Орієнтується в структурі і змісті різних типів дитячих видань; самостійно користується різними видами бібліотечно-бібліографічної допомоги під час вибору книжок; виявляє уміння правильно формулювати свої читацькі запити; застосовує набуті знання та вміння у практичній діяльності

Самостійні та підсумкові контрольні роботи

Метою самостійної та підсумкової роботи у 3–4 класах є перевірка рівня сформованості в учнів умінь самостійно усвідомлювати зміст незнайомого тексту, застосовуючи знання, уміння, навички, способи діяльності, якими учень оволодів протягом навчання.

Рекомендуємо таку роботу проводити на основі незнайомого тексту, завдань різного рівня складності. Для перевірки пропонувати завдання трьох типів: 1) завдання, які передбачають вибір однієї правильної відповіді із трьох (чотирьох) запропонованих варіантів; 2) завдання з короткою письмовою відповіддю, завдання на встановлення відповідності, завдання на встановлення правильної послідовності; 3) завдання, які потребують розгорнутої відповіді.

У 3 класі наприкінці I семестру доцільно провести *самостійну письмову роботу під керівництвом учителя*. Оскільки така робота має навчальний характер, вона не оцінюється в балах.

Самостійна робота в 3 класі (I семестр) складається із незнайомого тексту (обсягом 250–300 слів) і 8 завдань (5 завдань першого типу, 3 — другого і 1 — третього типу)

Підсумкову контрольну роботу рекомендуємо проводити в 3 класі наприкінці II семестру і у 4 класі наприкінці I семестру.

У 3 класі (II семестр) підсумкова контрольна робота може складатися із незнайомого тексту (обсягом 300–350 слів) і 10 завдань (5 завдань першого типу, 4 — другого і 1 — третього типу).

<...>

Оцінювання виконаної роботи рекомендуємо здійснювати таким чином.

За правильне виконання завдань, які передбачають вибір однієї правильної відповіді із кількох запропонованих варіантів виставляється по 1 балу.

Завдання з короткою письмовою відповіддю, завдання на встановлення відповідності, завдання на встановлення правильної послідовності оцінюються у межах 2 балів кожне: 2 бали — завдання виконано правильно, дано повну ґрунтовну відповідь, правильно встановлено послідовність чи відповідність, план повністю відповідає тексту; 1 бал — завдання виконано частково, допущено неточності, відповідь не обґрунтовано. Якщо завдання складається з двох частин, то виставляється по 1 балу за правильно виконану кожную частину завдання; 0 балів — учень виконав завдання неправильно чи не приступив до виконання завдання.

Завдання, які потребують розгорнутої відповіді оцінюються в межах 3 балів. Ураховується зміст; логічність і послідовність викладу; висловлення (обґрунтування) власної думки, використання засобів художньої виразності у висловлюванні.

Бали за роботу з читання виставляються без урахування помилок за грамотність.

Усі бали за виконані завдання додаються, й одержаний загальний бал переводиться в оцінку за поданою таблицею:

Таблиця переведення тестового бала в оцінку

Оцінка	«1»	«2»	«3»	«4»	«5»	«6»	«7»	«8»	«9»	«10»	«11»	«12»
Тестовий бал	1	2	3	4–5	6–7	8	9–10	11–12	13	14	15	16
Тестовий бал	1	2–3	4–5	6–7	8–9	10	11–13	14–16	17	18	19	20

Семестровий бал навчальних досягнень учнів ставиться з урахуванням поточного оцінювання досвіду читачької діяльності, результатів поточного і підсумкового оцінювання навички читання вголос, якості вивчення віршів чи уривків з прозових творів напам'ять, поточного оцінювання навички читання мовчки, результатів виконання підсумкових контрольних робіт.

Річний бал виставляється на основі підсумкових балів за семестри.

УКРАЇНЬСКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК МОВИ ВИВЧЕННЯ

Оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної та інших мов як навчальних предметів рекомендуємо здійснювати згідно з основними цілями навчання, які передбачають формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи.

Об'єктами перевірки й оцінювання є:

- мовленнєві уміння з аудіювання, говоріння, читання, письма;
- сформованість певного кола знань про мову, мовні та правописні уміння, графічні навички письма.

У 1–4 класах проводиться:

- поточне оцінювання (у 1–2 (І семестр) класах — безбальне, у 3–4 — бальне за знання з мови й мовні вміння — усне опитування, тестові завдання);
- періодичний контроль й оцінювання рівня сформованості умінь з аудіювання, говоріння (діалогічне й монологічне мовлення), читання й письма та фонетико-графічні й орфографічні уміння у 3–4 класах;
- підсумкове оцінювання за семестр, рік.

Періодичний контроль сформованості тих чи інших видів навчальної діяльності радимо проводити фронтально (аудіювання, списування чи диктант) й індивідуально (діалогічне й монологічне мовлення). Діалогічне мовлення перевіряється в І семестрі, а монологічне — у ІІ.

Кожен вид навчальної діяльності рекомендуємо перевіряти один раз на семестр, а орфографічні й граматичні уміння — двічі на семестр.

Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної й національних мов як навчальних предметів залежать від спорідненості чи неспорідненості з рідною, що дає можливість, урахувати ступінь складності оволодіння цими мовами та кількість годин, відведених на їх засвоєння, диференціювати вимоги.

Вимоги до перевірки й оцінювання навичок мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання і розуміння прочитаного)

Перевірці підлягають вміння вислухати незнайомий художній текст з 1–2 прослуховувань у 1 класі й з 1 — у 2–4 класах у школах зі спорідненими мовами навчання та з 2–3 прослуховувань — у 1–2 класах і 1–2 — у 3–4 класах у школах із неспорідненими мовами навчання та зрозуміти його. Перевірку доцільно здійснювати раз на семестр.

Розуміння прослуханого радимо виявляти за допомогою завдань тестового характеру — використовувати серію запитань з варіантами відповідей на них. Учням 1, 2 класів пропонують 4 запитання, на які можна відповісти словами «так» — «ні». Учням 3 класу — 4 запитання альтернативного типу. Для учнів 4 класу складають 6 запитань, кожне з яких супроводжується трьома відповідями на вибір (І варіант) чи двома — (ІІ варіант). Запитання охоплюють зміст твору, головну думку та окремі особливості мови художнього твору (3–4 класи).

Правильна відповідь на кожне із запитань за прослуханим текстом у 1 класі оцінюються безбально, 2–3 класах — 3 балами; у 4 класі — 2.

Обсяг тексту визначається таким чином, щоб при некваптивому інтонаційно оформленому читанні вчителем (зі швидкістю 70–100 слів за хвилину) час його неперервного звучання був у таких межах:

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
	Кількість слів	Кількість слів
3	160–220	140–180

II. Говоріння (діалогічне та монологічне мовлення)

Вимоги до оцінювання діалогічного мовлення

Рекомендуємо перевіряти вміння: складати, розігрувати діалог і будувати усний переказ чи усний твір.

Вважаємо за доцільне, щоб протягом року учень одержав дві оцінки, які покажуть його успіхи у розвитку усного мовлення: одну — за діалогічне та другу — за монологічне мовлення.

Під час перевірки навички говоріння радимо враховувати ступінь самостійності роботи, міру допомоги вчителя. Учня початкового та середнього рівня доцільно пропонувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки, окремі репліки (підказки), зразки діалогу, план висловлювання тощо. Учні, які досягли достатнього рівня, можуть виконувати відповідні завдання за незначною допомогою, високого — самостійно.

Діалогічне мовлення

Одиницями контролю є уміння:

- складати й розігрувати діалог відповідно до запропонованої ситуації чи ситуативного малюнка й мети спілкування (мовленнєвого завдання);
- додержуватися правил етикету;
- вживати етикетну лексику й форми звертання;
- дотримуватись норм літературної мови (лексична й граматична правильність);
- орієнтація на слухача, а також:
  - відповідність вжитих реплік-відповідей змісту запитань;
  - міра самостійності у веденні діалогу;
  - відповідність кількості вжитих реплік зазначеному обсягу.

Монологічне мовлення:

Одиницями контролю є:

- змістовність, послідовність (логіка), чіткість розповіді;
- відповідність темі;
- лексична, орфоепічна та граматична правильність мовлення;
- орієнтація на слухача;
- відповідність обсягу розповіді зазначеним вимогам.

Орієнтовний обсяг складеного учнями діалогу (кількість реплік на кожного із співрозмовників)

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
3	5 реплік без урахування етикетних формул початку й кінця розмови	4 репліки, не враховуючи етикетні формули початку й кінця розмови

Перевірку монологічних висловлювань рекомендуємо здійснювати з урахуванням умов, у яких вивчаються мови (близькоспоріднені чи не близькоспоріднені). У першому випадку у 2–3 класах перевіряється вміння переказувати короткий текст за малюнком і планом, у 4 класі — складати власний твір на задану тему. У другому випадку у 3 класі перевіряється вміння переказувати текст з опорою на план, у 4 класі — складати твір за малюнком і планом.

Обсяг тексту для усного переказу

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
3	60–80 слів	50–60 слів

Для усного **переказу** рекомендуємо використовувати невеликі твори чи фрагменти з них, переважно ті, які опрацьовувались на попередніх уроках.

Для усного **твору** доцільно пропонувати учням тему (в умовах спорідненості), малюнок і план (в умовах неспорідненості).

Обсяг складеного тексту в умовах спорідненості має бути орієнтовно 5–7 речень. В умовах неспорідненості — відповідно до кількості пунктів плану.

Час виголошення складеного твору орієнтовно 1,5–2 хв в умовах спорідненості та 2–3 хв в умовах неспорідненості.

Письмові твори у 3 класі і I семестрі 4 класу мають навчальний характер.
<...>

III. Читання

Читання вголос

<...> У 3–4 класах доцільно здійснювати поточну перевірку вмінь учнів читати вголос у міру швидко, плавно, з дотриманням орфоепічних, фонологічних та інтонаційних норм, логічних пауз, з орієнтацією на слухачів; розуміти прочитане.

Під час оцінювання бажано враховувати вміння визначати жанри вивчених творів (казку, вірш, оповідання та ін.), тему й головну думку твору, його героїв, уміння знаходити образні слова та вирази і пояснювати їх значення.

Перевірку радимо здійснювати індивідуально. Обсяг тексту визначається так, щоб час його озвучення учнем (з нормальною швидкістю) дорівнював 1–2 хвилинам.

Протягом семестру виводиться середній бал як результат поточного оцінювання за читання вголос. Середній бал виставляється в окремій колонці журналу, не позначеній датою.

Швидкість читання вголос

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
3	55–60 слів за хвилину	45–55 слів за хвилину

<...>

IV. Письмо

Письмо як вид мовленнєвої діяльності передбачає уміння правильно висловити свою думку (переказати, розповісти) в письмовій формі, користуючись графічною системою мови, яка є предметом вивчення, дотримуючись техніки письма, правил правопису та уміння належним чином оформити письмову роботу.

Починаючи з II семестру 3 класу, в умовах вивчення споріднених мов раз на семестр, рекомендуємо перевіряти вміння писати переказ за поданим планом, а в 4 класі — переказ (I семестр) і твір на задану тему (II семестр).

<...>

Обсяг тексту для письмового переказу — 60–80 слів (споріднені мови) і 50–70 слів (неспоріднені мови).

Уміння володіти письмом як видом мовленнєвої діяльності, що передбачає уміння побудувати висловлювання в писемній формі — переказати, розповісти про побачене, про себе і свою родину, друзів формується протягом навчання у 3–4 класах.

За письмову роботу (переказ і твір) в журналі виставляють одну оцінку за зміст.

Правописні та граматичні помилки виправляють і опрацьовують у ході аналізу письмових робіт.

Орфографічні та граматичні уміння

<...> У 3–4 класах в умовах спорідненості мов у I семестрі з метою перевірки пропонується списування (I семестр) і слуховий диктант (II семестр).

В умовах вивчення неспоріднених мов у кінці I семестру 2 класу проводять списування, у 3–4 класах у I семестрі також проводять і оцінюють списування, у II семестрі — зорово-слуховий диктант.

Обсяг тексту для списування та диктанту

Клас	Споріднені мови		Неспоріднені мови	
	Списування	Слуховий диктант	Списування	Зорово-слуховий диктант
3	50–55 слів	45–55 слів	45–50 слів	40–45 слів

Орієнтовні вимоги до оцінювання списування та слухового й зорово-слухового диктанту

Рівні навчальних досягнень	Бали	Кількість помилок	
		Споріднені мови	Неспоріднені мови
Початковий	1	Понад 10	Понад 12
	2	До 10	До 11
	3	До 9	До 10
Середній	4	До 8	До 9
	5	До 7 з них 2 негрубих*	До 8
	6	До 6 з них 2 негрубих	До 7 з них 2 негрубих
Достатній	7	До 5 з них 2 негрубих	До 6 з них 1 негруба
	8	4 з них 2 негрубих	До 5 з них 1 негруба
	9	3 з них 1 негруба	4 з них 1 негруба
Високий	10	2 з них 2 негрубі	3 з них 1 негруба
	11	1 негруба	2 з них 1 негруба
	12	1 виправлення	1 негруба + 1 виправлення

Техніка письма та культура оформлення письмових робіт

Об'єктами перевірки є вміння писати, вживаючи букви українського чи алфавіту мови, яка вивчається як друга, з належною швидкістю, правильно відтворюючи форму великих і малих рукописних букв, правильно поєднувати їх у слові і розташовувати слова на лініях сітки зошита. Перевіряється також охайність і вміння оформити письмову роботу (розташувати на рядку заголовки тексту, дотримуватися полів тощо).

Оцінювання техніки письма та культури оформлення письмових робіт рекомендуємо здійснювати шляхом списування з друкованого тексту 1 раз на рік, починаючи з 3 класу.

* До негрубих помилок відносяться неправильне написання, пропуск чи заміна букви, букви іншого алфавіту, якщо таких помилок не більше 2. Якщо помилок допущено більше, то 2 — зараховуються як одна груба. Акуратно зроблене виправлення не вважається помилкою. Повтор помилки в одному й тому ж слові вважається як одна помилка.

Нормативною вважається така швидкість письма (на кінець навчального року):

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
3	20–25 знаків за хвилину	15–20 знаків за хвилину

За списування рекомендуємо виставляти дві оцінки — за фонетико-графічні й правописні уміння та графічні навички письма.

Орієнтовні вимоги до оцінювання графічних навичок і дотримання гігієнічних правил письма в 3–4 класах:

початковий рівень — списаний текст нелегко прочитати. Літери переважно непропорційні, мають різний нахил, трапляється дзеркальне зображення літер. Поєднання букв переважно неправильне або відсутнє, *при цьому слід враховувати особливості графічної системи другої мови, переважно неспорідненої з українською*. Багато слів написано зливо, допущено заміну букв буквами рідної мови. Лінійності майже не дотримано;

середній рівень — списаний текст читається. Однак є значні відхилення від нормативної форми літер. Поєднання букв дуже розтягнуті або надто стислі. Багато слів написано зливо, є помилки (4) на заміну букв;

достатній рівень — списаний текст легко читається. Літери переважно пропорційні, з однаковим нахилом, переважно з правильним поєднанням. Однак трапляється 3–4 відхилення від норми у формі букв та їх поєднанні. Деякі слова злиті, букви замінені буквами рідної мови (до 3 помилок);

високий рівень — списаний текст легко читається. Літери пропорційні, з однаковим нахилом, правильно поєднані. Допускається 1–2 відхилення у формі букв чи їх поєднанні та заміні букв, які не порушують загального позитивного враження від письма.

Під час оцінювання техніки письма враховуються такі параметри:

а) форма букв, б) нахил букв в одну сторону, в) поєднання букв (не вважається за помилку вживання поєднань, прийнятих у рідній мові), г) швидкість письма, д) охайність та культура оформлення роботи.

Орієнтовні вимоги до оцінювання графічних навичок і дотримання гігієнічних правил письма у 3–4 класах

Дотримання норм за кожним із зазначених параметрів дає учневі 2 бали, в цілому — 12 балів. За незначне відхилення від норми за тим чи іншим параметром радимо знімати 1 бал, за значне відхилення — 2 бали. Стосовно швидкості письма незначним відхиленням вважається 1–5 знаків від меншого показника норми, значним — понад 5 знаків.

Нормативною вважається така швидкість письма (на кінець навчального року):

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
3	20–25 знаків за хвилину	15–20 знаків за хвилину

V. Знання з мови, мовні вміння

Перевірку знань з мови та мовних умінь радимо здійснювати під час поточного опитування та виконання завдань тестового характеру.

Рекомендуємо перевіряти знання та уміння, що стосуються матеріалу, який не збігається в рідній та українській (іншій) мові, що вивчається як друга: правильно визначати наголос, добирати слова на певну тему; розріз-

няти значення слів, добирати синоніми й антоніми; розпізнавати народні вислови та слова, вжиті в переносному значенні; змінювати форму слова в залежності від іншого; правильно вживати родові та відмінкові закінчення іменників, прикметників та особові форми дієслів; будувати (доповнювати, перетворювати) сполучення слів та різні за синтаксичною структурою речення.

З цієї метою пропонується комбінована перевірна робота із застосуванням завдань тестового характеру. Учням пропонують 6 завдань з трьома варіантами відповідей. З них 2 — на перевірку мовних знань, 4 — на перевірку мовних умінь.

Правильне виконання кожного із завдань, що стосуються мовних знань оцінюється 1 балом, правильно наведений приклад до кожного завдання додає ще по 1 балу. Завдання, що стосуються мовних умінь оцінюються 2 балами.

Зведений перелік перевірних робіт у 1–4 класах

(1/1 — кількість робіт за вивчення споріднених/неспоріднених мов)

Види перевірки	Кількість перевірок по класах							
	1		2		3		4	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
1. Аудіювання	–	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1
2. Усне діалогічне мовлення	–	1/1	1/1	–	1/1	–	1/1	–
3. Усне монологічне мовлення	–	–	–	1/1	–	1/1	–	1/1
4. Читання вголос	–	–	–	1/1	–	1/1	–	–
5. Читання мовчки	–	–	–	–	–	–	1/–	1/–
6. Письмовий переказ	–	–	–	–	–	1/–	1/1	–
7. Письмовий твір	–	–	–	–	–	–	–	1/1
8. Списування	–	–	–	1/1	1/1	–/1	1/1	–
9. Диктант	–	–	–	–	–	1/1	–	1/1
10. Знання з мови, мовні вміння (поточно)	–	–	–	–	–	–	–	–
Загальна кількість перевірок	–	2/2	2/2	4/4	3/3	5/5	5/4	5/4
11. ДПА з української мови	–	–	–	–	–	–	–	1
12. ДПА з українського літературного читання в школах з навчанням російською мовою	–	–	–	–	–	–	–	1

МАТЕМАТИКА

Об'єктами перевірки й оцінювання **навчальних досягнень учнів з математики** є складники предметної компетентності — знання, уміння та навички, здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях.

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом поточної перевірки (1–4 класи) і тематичної перевірки (2–4 класи).

Поточну перевірку рекомендуємо проводити в усній і письмовій формі систематично в межах кожної теми, визначеної навчальною програмою. Цей вид контролю передбачається учителем під час підготовки до кожного уроку і знаходить своє відображення у поурочних планах (конспектах) уроків. Поточна перевірка може здійснюватись у формі самостійної роботи — короткотривалої (10–15 хвилин) письмової роботи, яка охоплює певну частину навчального матеріалу. Поточний контроль не обов'язково проводиться фронтально; його результати не завжди відображаються у балах.

Тематичну перевірку радимо здійснювати в письмовій формі. Вона охоплює зміст теми або логічно завершеної її частини. Проводити її доцільно у вигляді контрольної роботи — комбінованої або роботи тестового характеру — 4 рази за семестр. Бажано, щоб робота містила 14 математичних операцій (арифметичних дій, визначення порядку дій, встановлення відношень, перетворення одиниць величини, логічних дій тощо) у другому класі, 16 — у третьому, 18 — у четвертому.

Орієнтовна тривалість виконання роботи становить у другому класі близько 30 хв, у третьому й четвертому класах — близько 35 хв.

Окремим видом тематичного контролю може бути перевірка навичок усних обчислень у межах програмових вимог. Перевірку доцільно здійснювати один раз за семестр у письмовій формі (математичний диктант, робота на картках тощо). Обсяг роботи має містити не більше 12 математичних операцій.

Перевірка навчальних досягнень учнів в усній формі

Критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів в усній формі є: якість знань та умінь — правильність, повнота, глибина, дієвість, гнучкість, конкретність і узагальненість, системність, усвідомленість, міцність; культура математичного мовлення — послідовність викладу матеріалу, правильне вживання термінів, повнота у формулюванні висновків.

Усні відповіді учнів оцінюються за такими показниками (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розрізняє математичні об'єкти, подані в готовому вигляді (поняття, дії, правила, окремі геометричні форми в довкіллі); виконує найпростіші математичні операції за допомогою вчителя

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	2	Учень/учениця розрізняє окремі об'єкти вивчення (математичні поняття за їх ознаками, формули); виконує найпростіші математичні операції на рівні копіювання зразка виконання
	3	Учень/учениця розрізняє об'єкти вивчення (математичні операції, моделі задач); виконує елементарні математичні операції після детального кількаразового їх пояснення вчителем
Середній	4	Учень/учениця частково відтворює засвоєну навчальну інформацію, наводить приклади за аналогією або за підказкою вчителя; розуміє математичну термінологію; розв'язує однотипні математичні операції за наданим зразком
	5	Учень/учениця відтворює засвоєну навчальну інформацію за допомогою вчителя (називає суттєві ознаки математичних об'єктів); частково використовує математичну термінологію; виконує математичні операції, але не вміє пояснити свої дії
	6	Учень/учениця відтворює навчальну інформацію у засвоєній послідовності (за допомогою вчителя формулює правила, закони й залежності, ілюструє їх прикладами); частково коментує способи виконання математичних операцій
Достатній	7	Учень/учениця виділяє суттєві ознаки математичних понять; формулює прості висновки; застосовує знання й уміння під час виконання математичних завдань за знайомим алгоритмом; частково пояснює свої дії
	8	Учень/учениця розкриває сутність математичних понять, ілюструє їх прикладами; самостійно виконує математичні операції; детально пояснює свої дії
	9	Учень/учениця усвідомлено відтворює навчальний зміст, ілюструє відповіді прикладами з реального життя; виконує завдання, які потребують значної самостійності; виправляє помилки, на які вказує вчитель
Високий	10	Учень/учениця вільно володіє програмовим матеріалом, встановлює міжпонятійні зв'язки, комбінує елементи навчальної інформації і способи діяльності для одержання іншого шляху виконання завдання;

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		аналізує та обґрунтовує способи виконання математичних операцій; знаходить і виправляє власні помилки
	11	Учень/учениця демонструє гнучкі знання; описує варіативні ситуації, в яких можна застосовувати певне знання чи вміння; будує алгоритми виконання математичних завдань; застосовує елементи пошукової діяльності; володіє навичками самоконтролю
	12	Учень/учениця виявляє системність знань і способів математичної діяльності, використовує набутий досвід у змінених навчальних умовах і життєвих ситуаціях; демонструє нестандартний підхід до розв'язування навчальних і практично зорієнтованих задач; об'єктивно оцінює свою роботу

Критеріями оцінювання письмових робіт є правильність і обсяг виконаної роботи.

Під час перевірки слід розрізняти грубі й негрубі помилки. Дві негрубі помилки рекомендуємо прирівнювати до однієї грубої.

До грубих помилок належать:

- неправильне обчислення у завданні, мета якого — перевірка обчислювальних умінь і навичок;
- неправильне розв'язання задачі (пропуск дії, неправильний добір дії, зайва дія);
- незнання або неправильне застосування властивостей, правил, алгоритмів, залежностей;
- невідповідність виконаних вимірювань та геометричних побудов умові завдання.

Негрубими помилками є:

- неправильно виконане обчислення у випадку, коли метою завдання не передбачена перевірка обчислювальних умінь і навичок;
- відсутність пояснювального тексту, відповіді завдання, назви величин або невідповідність їх виконаним діям та отриманим результатам;
- не доведене до логічного кінця перетворення величин;
- неправильне за стилістикою формулювання запитання чи відповіді задачі;
- неправильне списування даних завдання за умови правильного його виконання;
- помилки у записах математичних термінів, символів, позначеннях геометричних фігур.

Якщо учень (учениця) самостійно знаходить і охайно виправляє допущену помилку, то це не вважається недоліком роботи.

Письмові роботи оцінюються за такими показниками (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Робота виконувалась, але допущено 9 і більше грубих помилок
	2	Правильно виконано менше 1/3 роботи або в роботі допущено 8 грубих помилок
	3	Правильно виконано 1/3 роботи або в роботі допущено 7 грубих помилок
Середній	4	Правильно виконано 2/5 роботи або в роботі допущено 6 грубих помилок
	5	Правильно виконано половину роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 5 грубих помилок
	6	Правильно виконано 3/5 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 4 грубі помилки
Достатній	7	Правильно виконано 2/3 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 3 грубі помилки
	8	Правильно виконано 3/4 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 2 грубі помилки
	9	Робота виконана в повному обсязі, але допущено 1 грубу й 1 негрубу помилку
Високий	10	Робота виконана в повному обсязі, але допущено 1 негрубу помилку
	11	Робота виконана правильно в повному обсязі окрім завдання підвищеної складності або творчого
	12	Робота виконана правильно в повному обсязі, в тому числі завдання підвищеної складності або творчого

Оцінювання контрольної роботи тестового характеру рекомендуємо здійснювати таким чином: якщо завданням перевіряється одна математична операція, то за кожну правильну відповідь виставляється 1 бал, за неправильну відповідь або невиконане завдання — 0; якщо перевіряється дві та більше математичні операції, за кожну виконану правильно виставляється по 1 балу. Водночас, якщо в складеній сюжетній задачі правильно виконано деякі дії, але правильного розв'язку задачі не одержано, то ставиться 1 бал. Всі бали додаються й одержаний загальний бал переводиться в оцінку за шкалою.

Шкала переведення тестового бала в оцінку

Оцінка	«1»	«2»	«3»	«4»	«5»	«6»	«7»	«8»	«9»	«10»	«11»	«12»
Загальний бал	1	2	3	4	5–6	7	8–9	10	11	12	13	14
Загальний бал	1	2	3	4–5	6–7	8	9–10	11–12	13	14	15	16
Загальний бал	1	2	3–4	5–6	7–8	9	10–11	12–13	14–15	16	17	18

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Об'єктами контролю у процесі навчання природознавства є складники предметної природознавчої компетентності:

— знання (у формі фактів, уявлень, понять) про предмети і явища природи, їх взаємозв'язки і залежності між ними;

— уміння виконувати різні види навчально-пізнавальних дій щодо об'єктів природи та інформації про них;

— уміння застосовувати спеціальні методи пізнання об'єктів природи (дослід, практичну роботу, спостереження);

— уміння виконувати практичні дії з об'єктами природи;

— уміння оцінювати об'єкти природи, а також власну поведінку та інших людей серед природи;

— уміння застосовувати набуті знання й навички у своєму повсякденному житті;

— уміння творчого застосування набутих природничих знань і способів діяльності в змінених ситуаціях;

— досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і природи, до різноманітних видів діяльності, зокрема природоохоронної.

У процесі навчання природознавства застосовуються різні види контролю: поточний, тематичний, семестровий та річний.

Поточний контроль здійснюється на різних етапах оволодіння учнями змістом теми. Основна його функція — навчально-коригуюча. Цей вид контролю доцільний на етапі засвоєння нових знань та умінь. Він дозволяє своєчасно виявити помилки, усунути їх причини.

Поточний контроль спрямований на визначення якості і рівнів засвоєння навчального змісту.

Оцінювання відбувається за допомогою усного або письмового опитування (згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти») відповідно до вимог навчальної програми за результатами бесід, спостережень, практичних робіт, дослідів, проектів, тестових і творчих завдань, дидактичних ігор тощо.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця відтворює окремі факти та елементарні уявлення не усвідомлюючи їх суті. Спостерігає за виконанням практичних робіт, але не може пояснити сутність виконання кожної з її частин.
	2	Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу на рівні копіювання зразка, має елементарні уявлення лише за допоміжними запитаннями вчителя, допускаючи неточності і помилки, частково розуміючи відтворене.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Спостерігає за виконанням практичних робіт, повторює висновки про результати спостережень зі значними помилками, не усвідомлюючи їх суті.
	3	<p>Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу; за допомогою вчителя виконує елементарні завдання, потребує детального кількісного пояснення їх виконання.</p> <p>Практичні роботи виконує зі значною допомогою вчителя; спостерігає за дослідженнями, які проводить вчитель, але не може їх пояснити; може назвати окремі норми екологічної поведінки в місцевому природному середовищі; включається в роботу малої групи співробітництва, але не виявляє ініціативи і виконує роботу лише за зразком.</p>
Середній	4	<p>Учень/учениця відтворює частину навчального матеріалу у формі понять за допомогою вчителя, віддає перевагу конкретному перелічуванню тіл, явищ, їх ознак; має утруднення встановлювати зв'язки й залежності між тілами і явищами природи, спрогнозувати результат діяльності людини та її вплив на природу. Під час практичної роботи може повторити за зразком певну операцію, дію; виконує елементарні завдання.</p>
	5	<p>Учень/учениця за допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, дає визначення понять, допускаючи помилки й неточності, за допомогою вчителя встановлює нескладні зв'язки між природними тілами; виявляє істотні й неістотні ознаки об'єктів, але має утруднення аналізувати об'єкти у логічній послідовності; порівнює природні тіла і явища за однією ознакою та за навідними запитаннями вчителя.</p> <p>Під час виконання практичних робіт виконує прості дослідження за детальною інструкцією вчителя, уміє копіювати зразок виконання певної навчальної дії.</p>
	6	<p>Учень /учениця будує відповідь у засвоєній послідовності; виконує дії за зразком у подібній ситуації; відповіді доповнює й уточнює за навідними запитаннями вчителя, ілюструє її прикладами з підручника, зошита з друкованою основою, з дидактичних матеріалів; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 2 вказаними ознаками.</p> <p>Практичні роботи виконує за зразком або алгоритмом (планом) наданим вчителем; за вказівкою визначає та виконує завдання у малій групі співробітництва.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Достатній	7	Учень/учениця відтворює зміст природничих понять, називає їх істотні та неістотні ознаки, умеє наводити приклади з підручника на підтвердження певних думок, стисло переказує доступний за обсягом текст природничого характеру; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 3 вказаними ознаками; робить спроби висловлювати власні судження. Практичні роботи проводить самостійно, користуючись планами, інструкціями, складеними за допомогою вчителя; частково контролює і оцінює власні навчальні дії.
	8	Учень/учениця достатньо повно відтворює навчальний матеріал і застосовує його у стандартних ситуаціях; володіє способами діяльності за певним алгоритмом; відповідає на питання логічно, але з окремими неточностями; знаходить значення зазначених термінів у довідковій літературі; знаходить і систематизує інформацію за двома і більше заданими джерелами. Практичні роботи, дослідження та спостереження виконує за інструкцією з незначною допомогою вчителя і правильно робить часткові висновки про результати і способи виконання робіт; оцінює конкретні приклади поведінки у природі, власну діяльність.
	9	Учень/учениця володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних та частково змінених ситуаціях; може спланувати дії для здійснення пошукової діяльності; знаходить необхідну інформацію в додаткових джерелах інформації; обговорює отриману інформацію, застосовує отримані знання в повсякденній діяльності; проводить самооцінку рівня власних навчальних досягнень за запропонованим зразком. Самостійні і практичні роботи виконує під опосередкованим керівництвом. Називає основні етапи виконання дослідів і практичних робіт та знає основні приклади, їх призначення.
Високий	10	Учень/учениця володіє системою природничих понять у межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; умеє розпізнавати тіла і явища природи, які охоплюються засвоєними поняттями різного рівня узагальнення; порівнює природні об'єкти не менш ніж за 3–4 ознаками; відповідь аргументує, використовуючи приклади із життя,

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		опираючись на власний досвід; вміє користуватися найпростішими вимірювальними приладами, використовувати карту, застосовувати знання для пояснення та оцінки різноманітних процесів і явищ; планує власну навчальну діяльність з предмета, навчально-дослідних або іншого типу завдань, користується картографічною інформацією.
	11	Учень /учениця має гнучкі знання в межах вимог навчальної програми, вміє застосовувати набуті навички за аналогією і в нових нестандартних ситуаціях; здатен і готовий використовувати отримані знання та вміння в повсякденному житті; фіксує основний зміст навчального тексту у вигляді плану; заповнює запропоновані таблиці; використовує додаткові джерела інформації при вирішенні навчальних завдань; самостійно виконує практичні, творчі завдання, спостереження і дослідження; працює з атласом і контурною картою; виступає перед класом; оцінює власний внесок у діяльність малої групи співробітництва.
	12	Учень/учениця має системні, міцні знання про різноманіття тіл, речовин та явищ природи і їх найпростіші класифікації; методи (визначені програмою) вивчення природи; усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях; використовує природничо-наукову лексику у власних усних повідомленнях із застосуванням ілюстративного матеріалу і в письмових розповідях; виступає перед класом; організовує роботу в групі; бере участь у роботі малої групи співробітництва відповідно до зазначеної ролі; описує власні спостереження або досліди, розрізняє в них мету, умови проведення роботи і отримані результати; використовує набуті знання, уміння та навички в практичній діяльності та в повсякденному житті.

Усна перевірка дозволяє вчителю перевірити не лише знання, якими володіють учні, а й уміння будувати відповідь у логічній послідовності, їхній словниковий запас, темп відповідей, а також розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення та інші пізнавальні процеси. Вона дозволяє одразу коригувати одержані відповіді, спонукати учнів до усвідомлення помилок і причин їх виникнення, до виправлення допущених помилок і засвоєння досвіду аналізувати й оцінювати свою діяльність й діяльність інших учнів.

Для усної перевірки застосовують завдання типу: пригадай, прочитай, розкажи, вибери тощо, для письмової — продовж речення, встав пропущені слова, напиши, підпиши, познач, з'єднай, допиши тощо.

Усна перевірка потребує багато часу, обмежує можливість охопити перевіркою на уроці значну частину учнів класу. Тому доцільно застосовувати як усну, так і письмову перевірку знань.

Письмова перевірка здійснюється шляхом виконання завдань різного характеру. Здебільшого — це репродуктивні, продуктивні, відкриті (життєві, компетентісно-орієнтовані) та інтегровані завдання. Письмова перевірка охоплює й графічні завдання (доповни схему, склади схему, склади таблицю тощо).

Письмові завдання спрямовані на відтворення, пояснення, доведення, обґрунтування, застосування знань. За змістом вони є засобом перевірки рівня засвоєння фактичного матеріалу, сутності елементів природознавчих знань, певних взаємозв'язків і залежностей у природі.

Письмові завдання мають бути невеликими за обсягом, а відповіді на них — стислими. Тому вважається за доцільне запроваджувати короткочасні письмові самостійні роботи (15–20 хв).

Тематичний контроль передбачає перевірку й оцінювання навчальних досягнень учнів з однієї або декількох програмових тем. Його мета — виявити й оцінити якість засвоєння системи природознавчих понять, істотних зв'язків і співвідношень між ними, уміння учнів оперувати знаннями в певних видах практичної і навчально-пізнавальної діяльності.

Наприкінці вивчення програмової теми (кількох невеликих за обсягом тем) рекомендуємо проводити контрольну роботу, яка складається із завдань різного рівня складності.

Звертаємо увагу, що тематична оцінка виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок.

Оцінювання за семестр здійснюється з урахуванням тематичних оцінок. Підсумкова оцінка за рік виставляється на основі семестрових.

Перевірку в процесі навчання природознавства рекомендуємо організовувати за допомогою різних методів: індивідуальна розповідь, бесіда, дослід, практична робота та ін.

Індивідуальна розповідь надає можливість учневі продемонструвати уміння послідовно, логічно та аргументовано викласти власну думку.

Бесіда — фронтальна або індивідуальна. Як метод оцінювання учнів початкових класів бесіда застосовується для перевірки логічно завершеної частини змісту, що містить фактичний матеріал, який поділяється на смислові частини, не має складних взаємозв'язків, а сам зміст не викликав труднощів під час засвоєння.

Дослід слугує способом виявлення знань про: ознаки та властивості об'єктів і явищ природи, умови їх існування; прилади і матеріали, які використовуються для проведення дослідів, та їх призначення; способи виконання діяльності — склад і послідовність виконання дій у досліді.

Практичні роботи передбачають організацію діяльності учнів із матеріальними об'єктами природи (натуральними предметами, гербаріями, колекціями) або з їх матеріалізованими формами (малюнками, моделями, муляжами, схемами).

Систематичне ведення фенологічних спостережень і навчальну проектну діяльність рекомендуємо оцінювати вербально.

Оцінювання навчального проекту. Залучення до пошукової діяльності відкриває в учнів здібності лідерів, які вчать організовувати роботу в групах, уміння співпрацювати, відчувати себе членом команди, брати відпові-

дальність на себе, реалізовувати результати навчальної діяльності. Проектна діяльність організовується з метою залучення учнів до перетворювальної діяльності, дає змогу поглибити знання учнів з предмету, визначити їхні здібності, розвинути інтерес до дослідницької роботи, сформувані вміння працювати з інформаційними джерелами, проводити спостереження та робити висновки.

Критерії оцінювання навчального проекту — це інструкція розроблена спільно з усіма учасниками проекту на початковому етапі.

Під час роботи над навчальним проектом застосовують зовнішнє оцінювання (вчитель, учні) та самооцінювання.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів під час контролю може бути репродуктивною, реконструктивною, творчою.

Обов'язковими компонентами процесу перевірки є взаємо- і самоперевірка.

«Я у світі»

Об'єктами контролю у курсі є такі суспільствознавчі аспекти:

- знання, які відображають усі види соціального досвіду (переважно на рівні уявлень і понять);
- досвід здійснення способів діяльності в соціальній сфері;
- досвід творчого застосування набутих способів діяльності в змінених ситуаціях;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до різноманітних видів діяльності, зокрема навчальної, громадянської.

Вимогами до оцінювання навчальних досягнень учнів визначено:

- обсяг інформації про предмети, об'єкти і явища соціальної дійсності; її якість (знання конкретних фактів, правил чи зв'язків і залежностей);
- активність (від репродуктивної до творчого вираження) у набутті досвіду спілкування, поводження, взаємодії у праці, навчанні, грі; прогнозування результатів власних вчинків; випробовуванні різних соціальних ролей;
- вияв інтересу до навколишньої дійсності, надання переваги знанням, які можна здобути самостійно з різних джерел; зосередженість на досягненні результату, прагнення до успіху;
- вияви громадянських почуттів у різноманітних ситуаціях (обов'язку, патріотизму, відповідальності тощо).

Навчальною програмою передбачено періодичний, тематичний, семестровий, річний контроль.

Перевірка навчальних досягнень учнів здійснюється під час поточного і тематичного контролю.

Поточна перевірка — динамічна і гнучка перевірка результатів навчання, що супроводжує процес становлення умінь і навичок. Поточна перевірка застосовується на всіх етапах уроку як у фронтальній, так і в індивідуальній та груповій формах різними методами: усної перевірки (бесіда, розповідь учня); письмової перевірки (письмова самостійна робота).

Засобами оцінювання навчальних досягнень учнів під час поточної перевірки можуть бути: текстовий та ілюстративний матеріали, методичний

апарат підручника; життєві ситуації до окремих тем; сконструйовані різ-
норівневі завдання; практичні роботи в практично дієвій формі та на вико-
нання мислительних дій; самооцінювання та оцінювання однокласниками
та ін.

Тематична перевірка здійснюється після засвоєння учнями змістових
ліній (розділів) на основі поточного оцінювання. Під час тематичної пере-
вірки знання учнів уточнюються, поглиблюються, розширюються, систе-
матизуються. Вона вимагає від учнів максимальної самостійності і здій-
снюється переважно у письмовій формі (виконання тестових і текстових
завдань).

Семестрова оцінка виставляється на основі тематичних балів.

Річний бал виставляється на основі підсумкових балів за семестри.

Оцінювання відбувається за результатами усного або письмового опитуван-
ня (згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про
затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із
базових дисциплін у системі загальної середньої освіти») відповідно до вимог
програми за допомогою бесід, розповідей, дидактичних ігор.

Рівень на- вчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розрізняє об'єкти вивчення серед інших і виконує окремі навчальні дії без усвідомлення мети роботи (за зразком, за детальною інструкцією)
	2	Учень/учениця фрагментарно відтворює незначну частину матеріалу, має поверхові уявлення про об'єкт вивчення; особливо утруднюється в ситуаціях вибору й аргументації правильної поведінки, оцінки вчинків тощо; виявляє здатність до елементарного викладу думки
	3	Учень/учениця відтворює менше половини навчального матеріалу. Віддає перевагу конкретному пере-лічуванню фактів, дій, вчинків, утруднюється аргу-ментувати, робити висновки, узагальнення
Середній	4	Учень /учениця знає близько половини навчального матеріалу; утруднюється встановити зв'язки й за-лежності між явищами; спрогнозувати результат діяльності людини, вчинків своїх ровесників, лан-цюжки походження речей тощо. Може діяти відповідно до зорової опори, детальної інструкції
	5	Учень/учениця розуміє основний навчальний мате-ріал, може, хоча й неточно, відтворити конкретні факти, правила. Утруднюється в оцінних судженнях, висловленні власної думки; ілюструванні правил прикладами

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	6	<p>Учень/учениця знає близько половини навчального матеріалу; утруднюється встановити зв'язки й залежності між явищами, спрогнозувати результат діяльності людини, вчинків своїх ровесників, ланцюжки походження речей тощо.</p> <p>Може діяти відповідно до зорової опри, детальної інструкції.</p> <p>Відповідь правильна, але недостатньо осмислена й переконлива.</p> <p>Утруднюється робити узагальнюючі висновки на основі засвоєної конкретної інформації.</p> <p>За допомогою вчителя може аналізувати, порівнювати, робити висновки, висловлювати оцінні судження</p>
Достатній	7	<p>Учень/учениця правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, підтверджує думку прикладами з власного життя; застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; соціальна взаємодія, виконання тривалих (наприклад, проектних завдань) потребують незначного стимулювання і підтримки</p>
	8	<p>Обсяг знань в учня (учениці) достатньо повний; він (вона) застосовує їх у стандартних ситуаціях; прагне встановлювати зв'язки й залежності між окремими явищами, фактами, загалом контролює власну поведінку.</p> <p>Виявляє інтерес до соціальної тематики, ініціює різноманітні проекти, але не завжди активний(а) у їх завершенні</p>
	9	<p>Обсяг знань в учня (учениці) достатньо повний; він (вона) застосовує їх у стандартних ситуаціях; прагне встановлювати зв'язки й залежності між окремими явищами, фактами, загалом контролює власну поведінку.</p> <p>Уміє засвоєні цінності, норми поведінки частково застосовувати в змінених ситуаціях</p>
Високий	10	<p>Учень/учениця володіє глибокими і міцними знаннями, шукає додаткову інформацію з інших джерел (книг, довідників тощо).</p> <p>Виявляє стійкий інтерес до змісту й процесу навчальної діяльності.</p> <p>Застосовує норми поведінки в змінених ситуаціях, оцінює поведінку власну та однокласників</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	11	<p>Учень/учениця володіє узагальненими знаннями, користується додатковими джерелами інформації. Використовує їх для постановки й дослідження інших проблем.</p> <p>Виявляє сприйнятливість до нових знань, випробовує різні шляхи для досягнення результату, прагне успіху.</p> <p>Виявляє ініціативу в реалізації норм і правил поведінки в класі, спонукає до цього інших</p>
	12	<p>Учень/учениця володіє дієвими знаннями, які охоплюють не лише конкретні факти, але й сутнісні характеристики, взаємозв'язки й залежності між явищами в сфері соціального життя (вчинок і наслідки, зв'язок між якістю праці і результатами тощо).</p> <p>Виявляє сприйнятливість до нових знань, випробовує різні шляхи для досягнення результату, прагне успіху.</p> <p>Виявляє ініціативу в реалізації норм і правил поведінки в класі, спонукає до цього інших.</p> <p>Самостійно ставить пізнавальну мету, ініціює нові ідеї, які втілює на практиці (це можуть бути соціальні проекти).</p> <p>Володіє загальними способами діяльності в межах навчальної програми</p>

ЗМІСТ

ВСТУП	3
-------------	---

**Витяг із додатка до листа Міністерства
освіти і науки України від 26.06.2015 р. № 1/9-305**

Особливості вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році	5
---	---

**Методичний коментар щодо вивчення
базових предметів у 3-му класі загальноосвітніх навчальних закладів
у 2015/2016 навчальному році
з урахуванням змін у навчальних програмах**

Українська мова	8
Літературне читання	9
Математика	12
Природознавство	15
«Я у світі»	16
Інформатика	19
Російська мова та мови національних меншин	22

**Навчальні програми
(зі змінами, внесеними 2015 року)**

Українська мова (мова навчання)	26
Літературне читання	50
Математика	64
Природознавство	78
«Я у світі»	82
Інформатика	87

Зміни, внесені до навчальних програм

Українська мова	97
Літературне читання	102
Математика	103
Природознавство	111
«Я у світі»	121
Інформатика	122

**Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання
навчальних досягнень учнів початкових класів
загальноосвітніх навчальних закладів**

Українська мова і мови національних меншин (мови навчання)	124
Літературне читання (українська, інша мова навчання)	128
Українська мова і мови національних меншин як мови вивчення.....	137
Математика	144
Природознавство	148
«Я у світі»	153

- П65   **Початкова школа. 3 клас: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців.** — Харків: Видавництво «Ранок», 2015. — 160 с.

ISBN 978-617-09-2590-9.

Посібник містить нормативні документи Міністерства освіти і науки України, необхідні вчителеві для організації навчально-виховного процесу протягом усього року, коментарі провідних фахівців Інституту педагогіки НАПН України, а також порівняльні таблиці, за допомогою яких можна адаптувати підручники до змін у програмах.

Призначено для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

Навчальне видання	Ф580009У. Підписано до друку 14.08.2015.
	Формат 60×90/16. Папір офсетний.
ПОЧАТКОВА ШКОЛА	Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
3 клас	Ум. друк. арк. 10,00.
Методичні рекомендації	ТОВ Видавництво «Ранок».
	Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.
	61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.
	Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.
Редактор <i>І. В. Копитіна</i>	E-mail: office@ranok.com.ua
Технічний редактор <i>І. А. Кожанова</i>	Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.
	З питань реалізації: (057) 727-70-80, 727-70-77.
	E-mail: commerce@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua